

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
PSICHOLOGIJOS INSTITUTAS

AUGUSTINA ČEREŠKIENĖ
(TAIKOMOJI KRIMINALINĖ PSICHOLOGIJA)

LAIVĖS ATĖMIMO BAUSMĘ ATLIKUSIŲ ASMENŲ SĖKMINGOS REINTEGRACIJOS
VEIKSNIAI: SUBJEKTYVAUS PATYRIMO ANALIZĖ

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas – Prof. dr. Rita Bandzevičienė

Vilnius, 2020

TURINYS

PRATARMĖ	4
PAGRINDINĖS SAŲOKOS.....	6
1. ASMENŲ IŠĖJUSIŲ IŠ PATAISOS ĮSTAIGOS SOCIALINĖ REINTEGRACIJA	7
1.1. Socialinės reintegracijos samprata	7
1.1.1. Veiksniai darantys įtaką socialinės reintegracijos procesui.....	9
1.1.2. Socialinės rehabilitacijos ir elgesio korekcijos programos Lietuvoje	11
1.1.3. Darbo su teisės pažeidėjais veiksmingumo kriterijai siekiant elgesio pokyčio ir socialinės reintegracijos.....	15
1.2. Pakartotinio nusikalstamumo samprata.....	17
1.2.1. Pakartotinio nusikalstamumo rizikos veiksniai.....	18
1.2.2. Pakartotinio nusikalstamumo statistika užsienio šalyse ir Lietuvoje	20
1.3. Tyrimo problema, tikslas ir klausimai	22
2. METODIKA.....	24
2.1 Tyrimo dalyviai.....	24
2.1.1 Tyrimo dalyvių imties sudarymas	24
2.1.2 Tyrimo dalyvių charakteristikos.....	24
2.2. Duomenų rinkimo ir įvertinimo būdai.....	25
2.2.1 Duomenų rinkimo metodas.....	25
2.2.2 Duomenų analizės metodas.....	26
2.2.3 Tyrimo duomenų analizė	27
2.3 Tyrimo eiga.....	29
2.4 Tyrimo etika.....	29
2.5 Tyrimo kokybės užtikrinimas	30
3. RADINIAI	33
3.1. Socialinis pastiprinimas/palaikymas	35
3.2 Atsiribojimas nuo praeities	38
3.3. Kritinis lūžis (įvykis).....	40
3.4. Ryšys su aukštesniąja jėga.....	43
3.5. Pasaulėžiūros pokyčiai	46
3.6. Užimtumas	49
4. RADINIŲ APTARIMAS	52
4.1. Tyrimo ribotumai ir rekomendacijos tolimesniems tyrimams.....	61
5. IŠVADOS.....	62
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	63
SANTRAUKA.....	75

SUMMARY	76
PRIEDAS A.....	77
PRIEDAS B.....	78
PRIEDAS C.....	79

PRATARMĖ

Pasaulyje viena iš socialinių dilemų yra socialinė atskirtis, kuri pasižymi socialinės laisvės ir savarankiškumo suvaržymu (Solda, Villeval, 2020). Kiekvieną dieną, didelis skaičius asmenų susiduria su laisvės atėmimo bausme, kuri yra viena iš socialinės atskirties formų. Kadangi socialinės atskirties formos įvairios, todėl jos sukelia skirtingas pasekmes. Kraštutine socialinės atskirties forma laikomas asmens atskyrimas nuo bendruomeninės grupės. Manoma, kad patirta socialinė atskirtis skatina antisocialų elgesį ir didina recidyvizmo riziką, kai asmuo reintegruojasi atgal į savo socialinę grupę (Solda, Villeval, 2020). Atskirtuosius tai labiausiai paveikia emociškai. Atskirtis sukelia pyktį, mažina savęs vertinimą (van Beest, Williams, 2006; Zadro, Williams, Richardson, 2004) ir netgi gali nuvesti prie depresijos (Pressman, Cohen, 2005). Asmenys bandantys sugrįžti į visuomenę, nuolat susiduria su įvairiais sunkumais (King, Tripodi, Veeh, 2018). Pasak buvusių nuteistųjų, jie grįžta į tą pačią konfliktinę aplinką, disfunkcines šaknis, šeimas, kurios yra nestabilios ir skurstančios, jiems nėra suteikiamos pagrindinės valstybės socialinės paslaugos ir yra stigmatizuojami bendruomenės. Tai išskiria juos iš bendruomenės ir pažymi socialiai atskirtais asmenimis (Munoz, Ramos, Granda, 2019).

Nacionalinėje nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programoje nurodoma, kad nusikaltusių asmenų elgesio korekcija ir reintegracija į visuomenę yra vienos svarbiausių, prioritetinių kryptų (Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas, 2003). Pagrindinis socialinės reabilitacijos tikslas – padėti asmeniui, išėjusiam iš įkalinimo įstaigos, sėkmingai, pakartotinai įsitraukti į visuomenę bei gebėti joje funkcionuoti prisitaikant prie besikeičiančių teisinių, ekonominių ar socialinių sąlygų. Lietuvoje yra aprobuotos penkios socialinės reabilitacijos ir reintegracijos programos, kurių funkcija – atsižvelgiant į asmens individualias, statines bei dinamines (kriminogeninius poreikius) savybes, specifinius grupių poreikius, kelti jų vidinę motyvaciją, skatinti koreguoti savo elgesį bei didinti prosocialaus elgesio tikimybę, motyvuoti užmegzti teigiamą ryšį su aplinka bei kitais asmenimis taip mažinant pakartotinio nusikalstamumo tikimybę.

Nepaisant nuolat koreguojamų ir plačiai naudojamų socialinės reabilitacijos ir integracijos programų, Lietuvoje vis dar išlieka pakankamai aukštas pakartotinio nusikalstamumo lygis. Nors ir daugiausiai yra koncentruojamasi į socialinės reabilitacijos efektyvumo kriterijus, socialinių reabilitacijų veiksmingumo tikrinimą ir koregavimą, tačiau, pasak Vaičiūnienės, R. ir Viršilo, V. (2017), programų įgyvendinimas yra glaudžiai susijęs ir su žmogiškaisiais faktoriais: santykiais su vedančiaisiais specialistais, jų motyvacija ir kompetencija. Taip pat priklauso nuo klientų (teisės pažeidėjų) asmeninių savybių, situacinių aplinkybių ne tik esant pataisos įstaigoje, bet ir tada, kai jie yra išleidžiami iš pataisos įstaigos, stengiasi sėkmingai reintegrotis į visuomenę. Nors Lietuvoje ir galima rasti mokslinių

straipsnių apie teisės pažeidėjų pakartotinį nusikalstamumą, pakartotinio nusikalstamumo rizikos bei apsaugančius veiksnius, gyvenimą pataisos įstaigoje bei socialinės reintegracijos programas, tačiau gilesnio žvilgsnio į pačių teisės pažeidėjų patirtis bei veiksnius, padėjusius jiems sėkmingai sugrįžti į visuomenę – nėra. Dauguma tyrimų grindžiami kiekybinių tyrimų strategija, o jų dalyviai – pakartotinai nusikalstantys asmenys. Todėl šiame darbe, taikant kokybinio tyrimo strategiją, siekiama išanalizuoti bausmes atlikusių asmenų sėkmingos resocializacijos patyrimą ir aprašyti jai svarbius veiksnius.

PAGRINDINĖS SAŲOKOS

Asmenys, atlikę bausmę pataisos įstaigoje – tai asmenys, turėję įkalinimo patirties (atlikę visą bausmę arba paleisti lygtinai) (Sakalauskas, 2012).

Sėkminga reintegracija - šiame tyrime apibūdinamas atitikimas formaliems sėkmingos reintegracijos rodikliams: turimas legalus darbas, turimas gyvenamasis būstas, savarankiškas asmens savęs išlaikymas, mokesčių valstybei mokėjimas (ne trumpiau kaip 1 metus).

Socialinė reintegracija/resocializacija – „veiksmai, kuriais asmenims sudaromos sąlygos dalyvauti visuomenės gyvenime“ (Buzienė, Kantaravičienė, Antul, 2010); „Socialinė reintegracija, tai procesas, kurio metu buvęs nuteistasis, naujomis gyvenimo sąlygomis įtraukiamas į visavertį socialinį gyvenimą, jam padedant įveikti bei pašalinti su įkalinimu susijusius socialinius padarinius ir prietarus“ (European Committee on Crime Problems. The criminal record and rehabilitation of convicted persons, 1984)

Socialinės reabilitacijos programa – „siekiant padėti nuteistiesiems pasikeisti, geriau suprasti ir prisitaikyti prie visuomenės pokyčių buvo sudarytos, koreguojamos ir vykdomos nuteistųjų integracijos į visuomenę programos. Konkretus kiekvienos programos turinys turi atitikti pataisos įstaigos, joje laikomo kontingento ir atskirų nuteistųjų specifiką. Ši programa taikoma asmenims, kurie ruošiami paleisti į laivę pasibaigus laisvės atėmimo bausmės terminui, ruošiami lygtinai paleisti iš laisvės atėmimo vietų prieš terminą arba ruošiami lygtinai atleisti nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą“ (Tipinė nuteistųjų integracijos į visuomenę programa, 2004)

Elgesio korekcijos programa – „struktūruota teoriškai ir/ar empiriškai pagrįsta intervencija, nukreipta į nuteistųjų kriminogeninių poreikių bei rizikos pakartotinai nusikalsti veiksnių valdymą, kurios tikslas – korekcinių programų dalyvių pakartotinių nusikaltimų prevencija ir resocializacija“ (Kalėjimų departamento prie LR direktoriaus įsakymas Nr. V-315, 2010)

Pakartotinis nusikalstamumas – tai nuolatinė tendencija pakartotinai nusikalsti, elgtis asocialiai (APA, 2010)

Recidyvizmas – pasikartojančio nusikalstamo elgesio apibrėžimas, kurio rezultatas gali būti: pakartotinis suėmimas, pakartotinis teistumas ar pakartotinis įkalinimas pataisos įstaigoje (Fazel, Wolf, 2015)

Apsaugantis veiksnys – tai asmens charakteristika ar aplinkybė, kurios yra susijusios su mažesne kriminalinio aktyvumo tikimybe (Andrews, Bonta, 2010)

Rizikos veiksniai - tai asmens savybės ir aplinkybės, kurios yra susijusios su padidėjusia tikimybe nusikalsti (Andrews, Bonta, 2010)

1. ASMENŲ IŠĖJUSIŲ IŠ PATAISOS ĮSTAIGOS SOCIALINĖ REINTEGRACIJA

1.1. Socialinės reintegracijos samprata

Kiekvienos valstybės tikslas - asmenims išeinantiems iš įkalinimo įstaigos, suteikti saugią aplinką mokytis ir gyventi tinkamai, gerbiant šalies įstatymų sistemą (Antwi, 2015). Norint padėti asmeniui sėkmingai reintegrotis į visuomenę pasitelkiamos valstybinės institucijos, nevyriausybines organizacijos, socialinis ir visuomeninis palaikymas bei įvairios socialinės reintegracijos programos (Griffiths, 2007; Haney, 2002). Taip pat būtina, kad pats teisės pažeidėjas siektų pasikeisti pats, įveiktų kylantį stresą, ieškotų sau tinkamos veiklos/užimtumo bei stiprintų savo adaptacinius gebėjimus (Creed, 2007). Teisės pažeidėjų socialinė reintegracija yra procesas, kuris prasideda įvairiomis intervencijomis įkalinimo įstaigoje ir tęsiasi asmeniui išėjus iš įkalinimo įstaigos tam, kad būtų užtikrintas prisitaikymas (Griffiths, 2007).

Socialine reintegracija dažnai įvardijama pagalba, skiriama teisės pažeidėjams, išėjus iš įkalinimo įstaigos ir bandant produktyviai sugrįžti į visuomenę (Griffiths, Dandurand, Murdoch, 2007). Kiti autoriai socialinę reintegraciją apibūdina kaip vieną iš sąvokų, naudojamų apibūdinti asmens pakartotinį įtraukimą į visuomenę, šiuo atveju, po įkalinimo, bausmės atlikimo pataisos įstaigoje. Terminas „pakartotinis įtraukimas“ dažniausiai vartojamas apibūdinti veiksmui, dar kartą į visuomenę ar bendruomenę integruojant individą, kuriam dėl jo ankstesnės veiklos buvo suvaržyta laisvė. Įkalinimo įstaigoje asmuo yra įtraukiamas į programas, intervenciją, kad galėtų būti pakartotinai sugražintas į savo šeimą ir visuomenę. Tai pažeidėjui suteikiama galimybė pozityviai adaptuotis visuomenėje (Ripollés, 2011).

Kiti autoriai socialinę reintegraciją laiko kaip tarptautinį nusikaltimų prevencijos modelį, kuris nesiremia kriminaline teise, kuri siekia nubausti patį žmogų, o remiasi pačios nusikalstamos veiklos, kuri pablogino elgesį koregavimu ir siekia reintegruoti asmenį į visuomenę su sąlyga, kad praeis privalomąjį gydymą. Anot šių autorių, asmuo turi mokytis dirbti, praktikuotis, ugdytis, sportuoti ir prižiūrėti savo sveikatą (Munoz, Ramos, Granda, 2019).

Platus socialinės reintegracijos apibrėžimas apima intervencines programas įkalinimo įstaigoje metu, siekiant atitraukti teisės pažeidėjus nuo kriminalinio teisingumo sistemos ir nukreipti į alternatyvą – atkuriantį teisingumo procesą ar tinkamą gydymą. Tai apima ir imponuojančią bendruomenę, kuri verčiau remiasi įvairiomis poveikio priemonėmis, vengdama teisės pažeidėjų įkalinimo, siekiant pagreitinti socialinę reintegraciją nei priversti juos jausti atstūmimą ir kitus žalingus įkalinimo efektus. Tiems, kurie nubausti laisvės atėmimo bausme, yra skirtos korekcines programas kalėjimuose ir intervencinė priežiūra po jų (United Nations Office on Drugs and Crime, 2006). Paskutiniaisiais metais

ankščiau minėtas intervencijų „bendruomenės komponentas“, taikomas asmenis paleidus iš įkalinimo įstaigos, įvairiais atvejais buvo prilyginamas „priežiūrai po korekcinį programų“, „pereinamajai priežiūrai“, „grįžimui“, „grįžimo palaikymui“ arba reintegracijai. Kai kurios programos, skirtos taikyti po paleidimo iš įkalinimo įstaigos, turi būti pradėtos dar asmeniui esant įkalintam, siekiant palengvinti tolimesnį prisitaikymą visuomenėje (Griffiths, Dandurand, Murdoch, 2007).

Socialinės reintegracijos procese yra svarbu pabrėžti autorių (Ustinavičiūtė, 2012; Ustinavičiūtė, Laurinavičius, Žukauskienė, Bandzevičienė, 2010) išskiriamus apsaugančius ir rizikos veiksnius (kriminogeninius poreikius), kurie siejasi su pakartotiniu nusikalstamumu. Šie veiksniai neabejotinai daro įtaką pakartotiniam nusikalstamumui, kas vėliau atspindi sėkmingą arba nesėkmingą reintegraciją į visuomenę. Pakartotinio nusikalstamumo tikimybė mažinama atsižvelgiant į kriminogeninius poreikius ir skiriant atitinkamas reabilitacines bei korekcines programas (Andrews, Bonta, Wormith, 2011).

Manoma, kad socialinės reintegracijos stiprinimui ir palaikymui yra reikalingas socialinės reintegracijos programų gerinimas (Wakefield, Ugen, 2010), o sumažėjęs kriminalinis recidyvizmas yra vienas iš svarbių kriterijų, parodantis socialinės reintegracijos programų veiksmingumą (United Nations Office on Drugs and Crime, 2018). Asmenų socialinės reintegracijos efektyvumą ir pačių asmenų prisitaikymą galima įvertinti pasitelkus reabilitacijos efektyvumo kriterijus, laipsnišką paleidimą prižiūrint asmenį, teikiant pagalbą po paleidimo iš įkalinimo įstaigos, pasitelkiant į pagalbą šeimos narius ir įvairias pagalbą teikiančias organizacijas (Antwi, 2015).

Galima pastebėti, kad įvairiuose straipsniuose socialinės reintegracijos sąvoka yra apibūdinama panašiai, tačiau naudojant skirtingas sąvokas ar įtraukiant skirtingus socialinės reintegracijos veiksnius. Visus apibrėžimus sieja viena ir pagrindinė reintegracijos užduotis – skirti kriminogeninius poreikius atitinkančią reabilitacinę ar korekcinę programą bei padėti asmeniui, išėjusiam iš įkalinimo įstaigos, sėkmingai ir produktyviai sugrįžti į visuomenę, palaikant teigiamus socialinius santykius su kitais visuomenės nariais. Taip pat galima atkreipti dėmesį, kad reintegracija dažniausiai buvo apibrėžiama kaip priemonės, veiksmai, kuriuos nuteistojo labai taiko įvairios tarnybos ir institucijos. Tokiu atveju pats nuteistasis reintegracijos atžvilgiu yra poveikio objektas, ne aktyvus subjektas, juolab ne laisvai pasirenkanti asmenybė. Tai prieštarauja šio darbo nuostatai, kad nuteistasis yra asmenybė, kuri individualiai suvokia, išgyvena ir reaguoja į išorines aplinkybes, įvykius, kitų asmenų ar tarnybų veiksmus, sėkmingai ar nelabai sėkmingai reaguoja į gyvenimo iššūkius ir sunkumus, su kuriais susiduria išėjęs į laisvę. Todėl šio darbo kontekste resocializacija yra veikiau ne visuma pagalbos priemonių, bet pats asmens grįžimo į visuomenę procesas, asmeninė patirtis, pasiekiant tokį statusą visuomeniniame

gyvenime, kai pasak R. Bandzevičienės, „gyvenimas yra ne našta nei sau, nei aplinkiniams, nei visuomenei“ (Bandzevičienė, 2009).

1.1.1. Veiksniai darantys įtaką socialinės reintegracijos procesui

Asmuo, turintis kriminalinį įrašą savo istorijoje, susiduria su daugybe kliūčių, kurios gali paveikti sėkmingą reintegraciją į visuomenę. Šios kliūtys esančios teisės pažeidėjo kelyje gali turėti reikšmingą ir ilgalaikį poveikį. Literatūros analizė atskleidžia, jog vyrauja šešios kritinės kliūtys, potencialiai darančios įtaką nuteistųjų reintegracijai į visuomenę (Graffam, Shinkfield, Lavelle, McPherson, 2004) atlikus laisvės atėmimo bausmę pataisos įstaigoje. Šios kliūtys – buvusio kalinio būseną, socialiniai tinklai ir socialinė aplinka, apgyvendinimas, kriminalinio teisingumo sistema, reabilitacija ir konsultavimo palaikymas, įdarbinimo ir apmokymo poreikis bei jų sąlygos (Graffam, Shinkfield, ir kt. 2004).

Literatūroje išskirta nemažai asmenybinių veiksnių, kurie turi kritinį vaidmenį reintegracijai į visuomenę. Dauguma nuteistųjų nėra smurtiniai teisės pažeidėjai, verčiau jie yra asmenys turintys alkoholio priklausomybės problemą bei turintys priklausomybę nuo kitų psichoaktyvių medžiagų bei įvykdę nusikaltimą tam, kad patenkintų savo žalingus įpročius. Lyginant su bendra populiacija, nuteistųjų tarpe yra didesnis paplitimas infekcinių ligų, psichinės sveikatos bei priklausomybės nuo psichoaktyvių medžiagų problemų (National Institute of Drug Abuse, 2014). Taip pat tarp buvusių nuteistųjų dažniau pasitaiko psichologinių sunkumų, tokių kaip depresija, žemas savęs vertinimas ir žema motyvacija, fizinės sveikatos bei elgesio problemų, tokių kaip pykčio valdymas (Woessner, Schneider, 2013). Asmenys išėję iš pataisos įstaigų stokoja paprastų gyvenimiškų ir pagrindinių įdarbinimo įgūdžių. Jie pasižymi ribotu išsilavinimu, prastu akademinio raštingumu ir skurdžiomis socialinėmis kompetencijomis. Buvę nuteistieji retai turi kokią nors formalią kvalifikaciją ar yra turėję pastovų darbą, kuris reikalauja gerų įgūdžių arba yra gerai apmokamas (Griffiths, Dandurand, Murdoch, 2007). Šie visi išvardinti veiksniai patvirtina, kokią stiprų poveikį asmeniui turi jo būseną stengiantis reintegrotis į visuomenę.

Atsižvelgiant į socialinius ryšius, galima pastebėti, kad vyrauja sudėtiniai kintamieji, kurie apsunkina perėjimą nuo įkalinimo, kriminalinės ar „narkotikų“ kultūros prie plačios visuomenės. Dauguma buvusių kalinių yra tėvai. Tam, kad apgintų savo tėvystės teises, tėvai esantys įkalinimo įstaigoje turi nuosekliai dirbti tam, kad įveiktų sunkias kliūtis ir išsaugotų tėvystės teises iki išėjimo iš įkalinimo įstaigos. Kai kurie autoriai (Griffiths, Dandurand, Murdoch, 2007) pabrėžia, jog prie sėkmingos reintegracijos prisideda bendravimas su šeima ir tam tikrų atsakomybių prisiėmimas,

blaivumo palaikymas, kuriant teigiamus ir palaikančius tikslus atsisakant neigiamų, pastovios darbo ir gyvenamosios vietos radimas.

Kiti autoriai pabrėžia socialinę izoliaciją kaip pagrindinį patyrimą, dėl kurio buvę įkalinieji tampa benamiais arba gyvena nepastoviose vietose, apsupti sąlygų kurios yra netinkamos gyventi. Kalbant su kaliniais apie jų planuojamą sėkmingą ateitį ar galimą sugrįžimą į įkalinimo įstaigą, jie dažnai išreiškia bejėgiškumo jausmus dėl juos supančios aplinkos ir kontrolės stoką dėl savo veiksmų. Pastebima, kad nuteistieji, kuriems nėra suteikiama šeimos parama ir palaikymas, rečiau sėkmingai reintegruojasi į visuomenę nei tie, kuriems yra suteikiama stipri šeimos parama (Tewksbury, Connor 2012).

Taip pat pabrėžiamos tokios, buvusių įkalinųjų kliūtys, kaip socialinės kliūtys kaip stigmatizacija ir diskriminacija. Šios kliūtys pasižymi socialinio pripažinimo stoka, baiminantis bendruomenės priešiško, tendencija atmesti jų paraiškas dėl apgyvendinimo, įsidarbinimo ir tolimesnio mokymosi (Moore, Stuewig, Tangney, 2013). Įvairių tyrimų duomenimis - darbdaviai vengia įdarbinti asmenis turėjusius kriminalinę patirį.

Pasak autorių, būstas yra kritinė sritis, kuri gali daryti įtaką sėkmingam perėjimui į bendruomenę ir pozityvesniam gyvenimo būdai. Problemos susirandant pastovų, įperkama ir tinkama gyventi būsta gali paveikti įvairias psichologines ir su sveikata susijusias sąlygas, socialinius tinklus ir įsidarbinimą. Susidūrimas su būsto problemomis, keliavimas per įvairias nakvynės ir laikinojo apgyvendinimo vietas gali paskatinti asmenį vartoti psichoaktyvias medžiagas, taip apribojant jo socialinius ryšius (Dako – Gyeke, Baffour, 2016). Nepastovus ir nesaugus apgyvendinimas taip pat pablogina buvusio įkalintojo situaciją, turėjusio psichoaktyvių medžiagų vartojimo ar psichinių ligų istoriją. Manoma, kad nesaugios sąlygos yra trikdžiai tęsti medicininę priežiūrą ir gydymą (National Institute of Drug Abuse, 2014). Gyvenantys nakvynės namuose, lygtinai paleisti buvę įkalinieji yra linkę dažniau slapstytis nuo institucijų nei įkalinieji, kurie po paleidimo sugrįžo gyventi su savo šeimomis. Griffiths, Dandurand, Murdoch (2007) kalbėjo apie tai, kaip nepastovus apgyvendinimas gali apsunkinti įsidarbinimą, santykių atkūrimą su šeima, dalyvavimą vaiko priežiūroje bei kaip mažos pajamos apsunkina pastovios gyvenamosios vietos radimą ir išlaikymą.

Asmuo po išėjimo iš įkalinimo įstaigos gali susidurti su teisinėmis problemomis: ribotas priėjimas prie visuomeninių paslaugų, rizika prarasti įgaliojimą vaikų priežiūrai, sunkumai arba negebėjimas gauti paramą tolimesniems mokslams (United Nations Office on Drugs and Crime. 2018). Kiti pabrėžė teisinės kliūtis, leidžiančias pretenduoti į tam tikras darbo pozicijas ir darbdavio teisę prieiti prie teisės pažeidėjo kriminalinių įrašų (Munoz, Ramos, Granda, 2019).

Asmens išėjusio iš įkalinimo įstaigos sėkmingą reintegraciją į platesnę bendruomenę gali apsunkinti veiksniai susiję su rehabilitacija ir psichologiniu konsultavimu. Kadangi nusikalstamas elgesys yra susijęs su platesnėmis socialinėmis problemomis, tokiomis kaip piktnaudžiavimas psichoaktyviomis medžiagomis, todėl yra manoma, kad buvusiam įkalintajam turi būti suteiktos atitinkamos atitinkamos intervencijos, susitvarkyti su slypinčiomis elgesio priežastimis (National Institute of Drug Abuse, 2014). Nuolat didėja nuteistųjų skaičius, pasižyminčių psichinės sveikatos problemomis, kurias turint yra sunku adekvačiai funkcionuoti įkalinimo įstaigos aplinkoje, kas dar kai kuriais atvejais labiau pablogina įvairias situacijas (Woessner, Schneider, 2013). Nors ir nuteistieji nori pagerinti savo sąlygas po paleidimo, tačiau jie gali stokoti reikalingų įgūdžių ir žinių įgyvendinti savo tikslus, turi ribotą bendruomenės palaikymą, ir ribotas žinias kaip gauti reikiamą pagalbą arba reikalingas paslaugas.

Jau 2001 m. „Victorian“ Departamento teigimu, 60-70 procentai, po paleidimo paleistų ir dar kartą nusižengusių nuteistųjų – buvo neįsidarbinę. Mažesnis recidyvizmas daugelyje tyrimų buvo siejamas su įsidarbinimu.

Teigiama, jog teisės pažeidėjai bandantys integruotis į visuomenę susiduria su šiomis kliūtimis: darbdavių požiūris į buvusius nuteistuosius ir į nusikaltimus, darbinių pažinčių trūkumas dėl nutrūkusių socialinių ryšių, finansiniai sunkumai pasireiškiantys per pokalbį bandant įsidarbinti, reikiamų drabužių ir įrangos įsigijimas ir problemos bandant pereiti nuo pašalpų iki įsidarbinimo. Taip pat buvo išskirti asmeniniai sunkumai: elgesio problemos, pagrindinių įgūdžių stoka, prasta kvalifikacija, žemas savęs vertinimas, pasitikėjimo ir motyvacijos stoka, darbo patirties stoka arba patirties neturėjimas (Ritter – Williams, Antonopoulos, 2019).

Galima pastebėti, kad asmenys išėję iš įkalinimo įstaigos susiduria su daugybe kliūčių, kurios apsunkina jų sėkmingą reintegraciją į visuomenę. Jie susiduria ne tik su ankščiau aptartais išoriniais, apsunkinančiais veiksniais, bet ir vidiniais. Susidūrus su tiek kliūčių, galima pagalvoti, juk beveik neįmanoma sugrįžti į „normalų“ gyvenimą. Buvę įkalintieji kartais susiduria ne su vienu, bet keliais apsunkinančiais įvykiais vienu metu. Jie turi panaudoti fizinius, psichologinius ir praktinius resursus, tam, kad gautų darbą ar patenkinimą būstą, atgauti vaiko globą arba priežiūros įgaliojimus, atnaujinti šeimos santykius remiantis teisiniais ir civiliniais suvaržymais bei tuo pačiu metu susidoroti su daugybe asmenybinių, elgesio, socialinių ar psichologinių sunkumų (Graffam, Shinkfield, ir kt. 2004).

1.1.2. Socialinės rehabilitacijos ir elgesio korekcijos programos Lietuvoje

Reintegracijos programos koncentruojasi ties buvusio įkalintojo identiteto pasikeitimu ir adaptacija, kurie yra svarbūs norint gyventi civiliniame kontekste. Socialinės reintegracijos programos

priklauso nuo konteksto ir konkrečių grupių specifinių poreikių, kuriems jos yra taikytinos (Estrada-Fuentes, 2019). Autorių teigimu, reintegracijos programos yra sudarytos taip, kad apsaugotų nuteistuosius nuo tapimo „visuomeniniais išnaudotojais“ ir padėtų tapti gerai funkcionuojančiais visuomenės nariais. Geras funkcionavimas apima galimybę įgyti įvairų išsilavinimą, dalyvauti profesiniuose mokymuose, psichosocialiniame konsultavime ir finansines subsidijas (Kaplan, Nussio, 2018). Resocializacijos programos padeda atkurti socialinius ryšius, santykius ir prisiimti atsakomybę už savo pačio gyvenimą ir priimamus sprendimus (Timofeeva, 2019). 2012 m. įsigaliojus Lietuvos Respublikos probacijos įstatymui ir teisės aktams, buvo išplėstos veiklos sritys, kurios orientuotos ne tik į nuteistųjų kontrolę ir priežiūrą, bet ir į pagalbą ir resocializaciją. Siekiant nuteistųjų pagalbos ir resocializacijos, probacijos tarnybos vykdo šias užduotis: socialinės ir psichologinės pagalbos teikimas, nuteistųjų konsultavimas, atkuriamojo teisingumo priemonių taikymas, socialinės aplinkos tyrimas bei socialinių tyrimų išvadų rengimas, nusikalstamo elgesio rizikos vertinimas elgesio korekcijos programų vykdymas siekiant resocializacijos bei nuteistojo teismo draudimų ir elgesio kontrolę (Nikartas, 2019).

Sakalausko, G. (2012) teigimu, Lietuvoje pagal pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisykles, turi būti sudaromas individualus darbo su kiekvienu nuteistuoju planas (programa). Kiekvienos įkalinimo įstaigos administracija privalo sudaryti, nuolat koreguoti ir vykdyti nuteistųjų socialinės reabilitacijos programas: naujai atvykusių į pataisos įstaigą nuteistųjų adaptacijos programą, nuteistųjų pataisos programas ir nuteistųjų reintegracijos į visuomenę programą. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos įsakymu patvirtintos Tipinė naujai atvykusių į pataisos įstaigą nuteistųjų adaptacijos programa ir Tipinė nuteistųjų integracijos į visuomenę programą. Sakalauskas G. (2012) pabrėžia, kad vadovaujantis visomis taisyklėmis ir siekiant galutinio asmens reintegracijos tikslo, nuo pat pirmosios įkalinimo dienos turi būti galvojama, kada ir koks laisvės atėmimo bausmę atliekantis asmuo išeis į laisvę. Pataisos įstaigų taisyklių 167.3 punkte įrašyta nuostata, kad į įkalinimo įstaigą „priimtus nuteistuosius reikėtų kaip galima greičiau pradėti rengti išėjimui į laisvę“. Tipinėje nuteistųjų integracijos į visuomenę programos 7 – ajame punkte teigiama, kad „nuteistieji ir asmenys, paleisti iš laisvės atėmimo vietų, sudaro nemažą specifinę asmenų grupę, kuriai reikia kompleksinės socialinės paramos. Ja siekiama sudaryti būtinausias gyvenimo sąlygas iš laisvės atėmimo vietų paleistiems asmenims, praradusiems socialinius ryšius, profesinius ir darbo įgūdžius, nesiorientuojantiems darbo rinkoje, turintiems psichologinių adaptavimosi visuomenėje sunkumų“. Šia programa siekiama sudaryti sąlygas nuteistiesiems reintegrotis į visuomenę ir mažinti pakartotinio nusikalstamumo riziką. Programoje numatomi uždaviniai (10 – as punktas): nuteistųjų teisinis ir socialinis švietimas, socialiai

reikšmingų gyvenimo įgūdžių lavinimas, skiriama pagalba apgyvendinimo ir įdarbinimo klausimais ir materialios pagalbos teikimas.

Tam, kad asmuo gebėtų sėkmingai reintegrotis į visuomenę, jo probleminio ir nusikalstamo elgesio korekcija turėtų būti pradedama jau įkalinimo įstaigoje. Šiandien Lietuvoje yra nemažai korekcinų elgesio programų, kurios pradedamos taikyti esant pataisos įstaigoje. Šiuo metu bausmių vykdymo sistemoje vykdomos penkios aprobuotos elgesio pataisos programos. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, darbo su asmenimis, esančiais probacijos tarnybos priežiūroje, 2018 m. duomenimis, elgesį keičiančiose programose dalyvavo 4798 asmenys. Jau nuo 2009 m. Lietuvoje buvo pradėta vykdyti programa „Tik tu ir aš“, darbui su teisės pažeidėjais, turinčiais vidutinę arba aukštą riziką nusikalsti. Tai kogntyvinių – biheivioristinė programa, kuria siekiama sumažinti pakartotinio nusikalstamumo tikimybę. Nuteistojo tinkamumą programai įvertina jos vadovas, individualaus susitikimo metu. Taip pat vertinant nuteistojo tinkamumą programai yra atsižvelgiama į OASys pakartotinio teistumo rizikos vertinimą. Programos tikslas – įvertinti nuteistųjų motyvacijos lygį ir ją stiprinti, taip sumažinant pakartotinio nusikalstamumo galimybę. Tam, kad būtų įgyvendinti tikslai yra naudojamos konkrečios metodikos, pasirengimo keistis klausimynai, taip pat daug dėmesio yra skiriama įvykdyto nusikaltimo analizavimui ir mokoma problemų sprendimo įgūdžių (Vaičiūnienė, Viršilas, 2017). Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, darbo su asmenimis, esančiais probacijos tarnybos priežiūroje 2018 m. duomenimis, programoje dalyvavo 122 asmenys, iš jų programą baigė 73 .

Programa „Elgesys – pokalbis - pasikeitimas“ – skirta padidinti nuteistųjų prosocialaus elgesio vidinę motyvaciją, keisti savo probleminį elgesį. Programą rekomenduojama taikyti bausmės vykdymo pradžioje. Ši programa taikoma visiems individams esanties pataisos įstaigose, ypač, tiems, kurie turi priklausomybių problemų arba ilgą kriminalinio elgesio istoriją. Darbas su šia programa pagrįstas hipoteze, kad daugumai žmonių yra svarbu išmokti patiems spręsti jiems kylančias problemas, įgyti kogntyvinių ir socialinių įgūdžių ir belieka tikėtis, jog jie šiuos įgūdžius gebės panaudoti (Žukausienė, Viršilas, Farbring, 2017; Vaičiūnienė, Viršilas, 2017). Kitų autorių teigimu, ši programa padeda nuteistajam nagrinėti savo esamą situaciją, taip pat padeda susidaryti keitimosi proceso ir motyvacijos vaizdą bei padidina tikimybę, jog nuteistasis priims sprendimą keistis. Programa yra lyg paskata dalyvauti tolimesnėje socialinėje reabilitacijoje (Vaičiūnienė, Viršilas, 2017). Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, darbo su asmenimis, esančiais probacijos tarnybos priežiūroje, 2018 m. duomenimis, šioje elgesį keičiančioje programoje dalyvavo 2674 asmenys, iš kurių 2410 ją baigė.

Taip pat, nuo 2009 m. vykdoma EQUIP, kognityvinė bihevioristinė korekcinė programa. Programa skirta 14 – 25 m. jaunuoliams, turintiems vidutinę riziką pakartotinai nusikalsti (Vaičiūnienė, Viršilas, 2017). Pagrindinis programos tikslas – išmokyti nepilnamečius, turinčius elgesio problemų padėti vienas kitam bei ugdyti savitarpio pagalbą, sukuriant palaikančią grupinę atmosferą. Jie skatina vienas kitą mąstyti ir elgtis atsakingai (Brugman, Gibbs, 2010). Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, darbo su asmenimis, esančiais probacijos tarnybos priežiūroje, 2018 m. duomenimis, šioje programoje dalyvavo 22 teisės pažeidėjai, iš kurių baigė 20.

Lietuvoje taikoma SeNAT programa, kurios tikslas – pakartotinių seksualinių nusikaltimų prevencija ir asmenų, esančių pataisos įstaigose dėl seksualinių nusikaltimų reintegracija į visuomenę. Šios programos metu nuteistieji padedami atranda rizikos faktorius, kuriuos jie mokomi kontroliuoti ateityje. Taip pat ši programa orientuota į teigiamų nuteistojo asmenybės bruožų ugdymą, didinant pasitikėjimo savimi jausmą ir kompetencijas (Vaičiūnienė, Viršilas, 2017).

Paskutinė Lietuvoje naudojama elgesio korekcijos programa – „Intervencinė programa smurtautojams šeimoje“. Ji buvo pradėta taikyti JAV, Duluto mieste, siekiant šeimoje sumažinti smurtą prieš moteris (Mills, 2008), o Lietuvoje aprobuota 2016 m. (Vaičiūnienė, Viršilas, 2017). Tai mokomojo pobūdžio programa, kurios metu mokoma kurti partnerystės santykius šeimoje nenaudojant smurto. Užsiėmimai grupėse padalinti į aštuonis blokus, priklausomai nuo smurto rūšies. Programos taikymo metu, teisės pažeidėjai mokomi atpažinti dirgiklius dėl kurių gali smurtauti, kontroliuoti savo pyktį naudojant pertraukas bei save motyvuoti kartojamais pozityviais teiginiais (Vaičiūnienė, Viršilas, 2017). Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, darbo su asmenimis, esančiais probacijos tarnybos priežiūroje, 2018 m. duomenimis, šioje programoje dalyvavo 746 asmenys ir programą baigė – 567.

2012 m. Gintautas Sakalauskas, leidyje „Nuteistųjų ir grįžusiųjų iš įkalinimo įstaigų integracijos modelis“ aprašė sukurta integracijos modelį, kurio tikslas padėti nuteistiesiems ir iš įkalinimo įstaigų grįžusiems asmenims kryptingai veikti, siekiant integruoto ir oraus gyvenimo visuomenėje. Šiame modelyje išskirti uždaviniai: asmenims suteikti socialinę pagalbą ir ugdyti jų kompetenciją, skatinti atsakomybę už savo elgesį, su juo konfrontuoti ir su aukai padaryta žala, užtikrinti klientų įsitraukimą ir jautrinti visuomenę.

Taigi, kaip ir minėta anksčiau, tam, kad socialinė reintegracija būtų sėkminga, būtinos efektyvios nuteistiesiems taikomos elgesio, korekcinės programos. Lietuvoje vadovaujamosi Tipine nuteistųjų integracijos į visuomenę programa bei penkiomis aprobuotomis elgesio korekcinėmis programomis. Tačiau, kad jos būtų efektyvios, reikalingi apmokyti profesionalai, gebantys užtikrinti sėkmingą

programų įgyvendinimą, jų kompleksškumas, tęstinumas bei nuolatinis efektyvumo vertinimas. Jas turėtų atlikti personalas, kuris motyvuotas padėti nuteistiesiems sėkmingai keisti savo probleminę elgesį ir reintegrotis į visuomenę.

1.1.3. Darbo su teisės pažeidėjais veiksmingumo kriterijai siekiant elgesio pokyčio ir socialinės reintegracijos

Dauguma tiekėjų, kurie dirba žmogiškųjų paslaugų sferoje, linkę teikti paslaugas ir programas, kurios yra patvirtintos įrodymais. Kalbant apie teisės pažeidėjų rehabilitaciją, kriminalinio teisingumo sistemoje, įrodymai paremti praktika, kuri vadinama „kas veikia“ (Andrews, Bonta, 2010). Šis būdas paremtas dideliu stebėjimų skaičiumi, surinktu atliekant įvairius teisės pažeidėjų įvertinimus ir galiausiai apibendrinant bei išskiriant praktinius principus (Wormwith, Althouse, Simpson, Reitzel, Fagan, Morgan, 2007). Yra manoma, kad Lietuvoje rehabilitacijos programos yra daugiau ugdomojo ar švietėjiško pobūdžio, kurių metu, nėra atsižvelgiama į konkrečius teisės pažeidėjo kriminogeninius poreikius, todėl Tomas Mackevičius (2012) savo moksliniame darbe, išnagrinėjęs nuteistųjų socialinės rehabilitacijos programas, vykdomas užsienio probacijos tarnybų, teigė, jog socialinių rehabilitacijų programų taikymas turi būti tiesiogiai susijęs su teisės pažeidėjų individualiais poreikiais, o labiausiai nukreiptas į tą elgesį, su kuriuo dirbant, teigiamai kinta jo visuomeninis elgesys. Jo teigimu, tokios programos leidžia siekti ne trumpalaikių tikslų ir gali efektyviai padėti teisės pažeidėjui.

Jau 1950 m., siekiant darbo su nuteistaisiais efektyvumo ir didesnio poveikio, Amerikos specialistai įvedė keturias socialinės rehabilitacijos metodikas: 1. „Maniapuliacinė technika“, kurios tikslas teigiamai pakeisti teisės pažeidėjo socialinę aplinką – padėti nutraukti ryšį su netinkama kriminaline aplinka, stiprinti santykius su šeimos nariais ar sukurti šeimą, padėti susikurti materialinę gerovę, pakeisti buitines sąlygas bei padėti tobulinti švietimo ir profesinės veiklos įgūdžius; 2. „Vykdomoji technika“ – pasitelkimas visuomeninių organizacijų, siekiant suteikti visokeriopą pagalbą teisės pažeidėjui reintegracijos procese. Lietuvoje, siekiant padėti sėkmingai reintegrotis į visuomenę, aktyviai dirba Lietuvos kalinių globos draugija, Lygtinai paleistų asmenų priežiūros organizacija ir Caritas (Mackevičius, 2012); 3. „Vadovavimo technika“, kuri skirta padaryti pozityvų poveikį teisės pažeidėjui, kontroliuojant jo mąstymą ir gyvenimą. Šis poveikis daromis konsultuojant, bendraujant bei pasitelkiant psichologiją, pedagogiką ir savo gyvenimiškąjį patyrimą, teikiant įvairaus pobūdžio patarimus; 4. „Konsultavimo technika“, tai prižiūravimo teisės pažeidėjo konsultavimas psichoanalizės būdu. Tam, kad naudotų šią techniką, specialistas turi turėti geras psichiatrijos ir psichoterapijos žinias bei įgūdžius. Taip

pat, nepaisant individualaus darbo, teisės pažeidėjams yra taikomi grupinio darbo ir poveikio metodai (Mackevičius, 2004).

Taip pat, atsižvelgiant į RNR (Rizikos-poreikio-reakcijos) modelį, remiantis profesionalų požiūriu ir programos integralumu, buvo išskirta septyniolika socialinės reabilitacijos veiksmingumo principų. Vadovaujantis rizikos principu manoma, kad reabilitacija labiau padeda teisės pažeidėjams, pasižymintiems aukštu rizikos laipsniu nei tiems, kurių rizika žema. Atsižvelgiant į poreikių principą, yra teigiama, kad programos turi būti nukreiptos į konkrečius kriminogeninius poreikius arba į konkrečius dinامينius faktorius, kurie yra susiję su nusikalstamu elgesiu. Atsakomumo principas nurodo vidinius ir išorinius faktorius, kurie gali trukdyti asmens atsakui į intervencijas: silpna motyvacija, programos turinys ar teikėjas. Profesinio diskretiškumo principas leidžia užtikrinti, kad programos tiekėjas turi diskretiškumo laipsnį ir galimybę naudoti profesionalius sprendimus, vertinant ir dirbant su teisės pažeidėjais (Day, Ward, Shirley, 2011).

Kiti autoriai (Žukausienė, Viršilas, Farbring, 2017) nurodo, kad darbo su nuteistaisiais pagrindiniai principai yra konfidencialumas, empatija, tolerancija ir pagarba. Jų teigimu, dirbant su nuteistaisiais vertėtų atsižvelgti į šiuos principus: riziką (aukštoje nusikaltimo rizikoje esantiems nuteistiesiems turėtų būti skiriamos intensyvios intervencijos), poreikius (kai kurių teisės pažeidėjų poreikiai susiję su jų nusikaltimu, taip pat intervencija turėtų atitikti šiuos poreikius, pavyzdžiui, nedarbingumas arba priklausomybė) bei atsaką (manoma, kad teisės pažeidėjams intervencija būna efektyvi, jeigu ji jiems yra individualiai reikšminga ir pritaikoma pagal jų išmokymo galimybes, be to, šis principas sudarytas iš keleto elementų, bet vienas svarbiausių - motyvacija).

Svarbus veiksnys, siekiant veiksmingumo dirbant su teisės pažeidėjais – motyvacija. Teigiama, kad tik motyvuoti teisės pažeidėjai gali pasiekti reikšmingus pokyčius, todėl specialistai, pataisos įstaigos darbuotojai bei asmenys, siekiantys elgesio korekcijos, naudojant motyvacinę interviu, gali atlikti svarbų vaidmenį teisės pažeidėjo elgesio pokyčių kelionėje (Birgden, 2004).

Taip pat literatūroje yra išskiriama terapinė jurisprudencija - teisinė teorija, išskirianti atsako principą teisės pažeidėjų reabilitacijos procese. Tai tarpdisciplininė iniciatyva tarp teisės, psichologijos, psichiatrijos, kriminologijos, kriminalinio teisingumo, visuomeninės sveikatos ir filosofijos. Siekiant terapinę jurisprudenciją pritaikyti pataisos paslaugoms, ji buvo sujungta su GLM („Gero gyvenimo modeliu“). Šios teorijos remiasi humanistiniu požiūriu bei jų pagrindinis tikslas – padidinti asmenų gerovę. Remiantis šiomis teorijomis, buvo sudaryti septyni principai veiksmingam darbui su teisės pažeidėjais pataisos sistemoje: 1. įstatymai turi poveikį reabilitacijai; 2. reabilitacija turi padidinti teisės pažeidėjų gerovę; 3. reabilitacijai reikalingas autonomiškas sprendimų priėmimas; 4. reabilitacija yra

paremta keliomis disciplinomis ir teikimo paslaugomis; 5. reabilitacija turi būti individualizuojama; 6. reabilitacija yra normatyvinė arba paliekanti vertę; 7. reabilitacija reikalauja individualumo ir bendruomenės balanso (Birgden, 2004).

Apibendrinus išskirtus veiksmingumo kriterijus, galima pastebėti, kad siekiant teisės pažeidėjų elgesio pokyčių bei sėkmingos reintegracijos į visuomenę, svarbų vaidmenį atlieka tiek išoriniai (socialiniai/aplinkos), tiek vidiniai (asmens savybės) veiksniai. Todėl svarbu atsižvelgti ne tik į programų testinumą ir kompleksiskumą, jų teikėjų profesionalumą, visuomenės įsitraukimą, organizacijų bendradarbiavimą, bet ir į pačio teisės pažeidėjo individualius kriminogeninius poreikius, motyvacinius aspektus, elgesio dinamiškumą bei mąstymo nukrypimus. Tam, kad darbas su teisės pažeidėju būtų veiksmingas, profesionalų bei institucijų dirbančių su nuteistuoju turi būti bendras tikslas – asmens elgesio pokytis bei sėkmingas sugrįžimas į visuomenę.

1.2. Pakartotinio nusikalstamumo samprata

Lietuva, kaip ir kiekviena kita pasaulio valstybė, kelia įvairius uždavinius, siekiant sukurti saugią visuomenę, tačiau ypač didelė problema yra pakartotinai nusikalstantys asmenys (Ustinavičiūtė, 2012). Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, darbo su asmenimis, esančiais Lietuvos probacijos tarnybos priežiūroje, 2018 m. ataskaitos duomenimis, asmenų per ataskaitinį laikotarpį įtrauktų į duomenų registrus skaičius yra 28577, o asmenų, kuriems per ataskaitinį laikotarpį pradėti ikiteisminiai tyrimai už nusikalstamas veikas, padarytas priežiūros vykdymo metu skaičius yra 825. Remiantis Teisingumo kontoros statistikos duomenimis, 68 procentai asmenų, neseniai paleistų iš įkalinimo įstaigos būna suimti per 3 metus nuo paleidimo datos (Alper, Durose, Markman, 2018). Šie skaičiai pagrindžia nuomonę, jog asmenys išėję iš įkalinimo įstaigos yra linkę pakartotinai įsitraukti į nusikalstamas veikas.

Pakartotinis nusikalstamumas, Amerikos psichologų asociacijos (2010) teigimu, yra nuolatinė tendencija pakartotinai nusikalsti, elgtis asocialiai. Pakartotinis nusikalstamumas kitaip dar yra vadinamas – recidyvizmu. Recidyvizmas yra platus terminas, apibrėžiantis pasikartojantį nusikalstamą elgesį, kurio rezultatas gali būti: pakartotinis suėmimas, pakartotinis teistumas ar pakartotinis įkalinimas pataisos įstaigoje (Fazel, Wolf, 2015). Payne, J. (2007) nurodo, kad teisės pažeidėjas, vadinamas recidyvistu, dažniausiai matomas kaip asmuo, kuris įsitraukia į pakartotinę nusikalstamą veiką.

Recidyvizmo įvertinimui reikalingos trys charakteristikos: pradžios įvykis – toks, kaip paleidimas iš įkalinimo įstaigos į visuomenę; įvykis, dėl kurio asmuo dar kartą būtų suimamas, sulaikomas arba grąžinamas į įkalinimo įstaigą; stebėjimas arba laikotarpio sekimas, kuris apima laiką nuo pradžios

įvykio iki iš anksto apibrėžtos pabaigos datos (pvz.: 6 mėnesiai, 1 metai, 3 metai, 5 metai ar 9 metai) (Alper, Durose, Markman, 2018).

Mokslininkai dešimtmečius gerino, tobulino metodikas, galinčias surasti kintamuosius, nuspėti bet kokios rūšies recidyvizmą (Tollenaar, van der Haijden, 2019). Rizikos vertinimo metodikos yra ypatingai svarbios teisės vykdymo ir kriminalinio teisingumo sistemoje bei gali būti naudojamos vienoje iš šių stadijų: pačioje proceso pradžioje, iškart tada, kai asmuo yra įtraukiamas į šią sistemą; daugumoje šalių yra priimtina, jog specialistai gali pareikalauti įvertinimo tada, kai asmuo yra kaltinamasis; taip pat gali būti naudojamas po paskelbto nuosprendžio, sprendžiant ar asmuo gali būti paleistas iš kalėjimo, ar ne (Urbaniok, Endrass, Rossegger, Noll, Gallo, Angst, 2006). Svarbiausias tokių instrumentų uždavinys – įvertinti recidyvizmo riziką bei gebėti laiku ją pradėti valdyti (Olver, Mundt, Thornton, Kingston ir kt., 2018). Nusikalstamo elgesio rizikai įvertinti nuo 2012 m. naudojamos, Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, direktoriaus įsakymu Nr: V-211, patvirtintos, adaptuotos ir aprobuotos šios metodikos: OASys (angl. *The Offender Assessment System*), PCL:SV (angl. *Hare Psychopathy Checklist: Screening Version*), SVR-20 (angl. *The Sexual Violence Risk*), SARA (angl. *The Spousal Assault Risk Assessment*), B-SAFER (angl. *Brief Spousal Assault Form for the Evaluation of Risk*). OASys rizikos vertinimo metodika yra pagrindinė bendroji, skirta įvertinti suaugusiųjų pakartotinio nusikalstamumo riziką. Kitos paminėtos rizikos įvertinimo metodikos, naudojamos papildomai, vertinant OASys dinaminis rizikos veiksnis. PCL:SV tai - psichopatijos klausimyno atrankos versija, SVR-20 – metodika, skirta įvertinti smurto riziką, SARA vertina prievartos tarp sutuoktinių riziką, o sutrumpinta versija prievartos prieš sutuoktinę ar partnerę yra B-SAFER. Lietuvos rizikos vertinimo sistema laikoma integralia, kuri sudaro galimybę įvertinti tikimybę, kad teisės pažeidėjas bus nuteistas pakartotinai, sistema leidžia išskirti veiksnis, susijusius su konkrečiu teisės pažeidimu, įvertinti bei suvaldyti riziką individui ir kitas rizikas (Vaičiūnienė, Viršilas, 2018).

Nors ir esamos metodikos yra adaptuotos bei aprobuotos, nuolat tobulinamos, tačiau reikia nepamiršti, kad pakartotinio nusikalstamumo negalima matuoti, tik recidyvizmo statistika, kadangi ar asmuo pakartotinai nusikals ar ne, priklauso ne tik nuo asmeninių savybių, bet ir nuo kitų, situacinių veiksnių.

1.2.1. Pakartotinio nusikalstamumo rizikos veiksniai

Efektyviam terapinių intervencijų naudojimui ir aiškinimui yra svarbu surasti ryšį tarp gydomų veiksnių ir siekiamų rezultatų. Tam, kad būtų nustatytas šis ryšys, dažnai naudojamos Rizikos-Poreikio-Atsakomumo (toliau -RNR) modeliu. Šio modelio meta-analitiniai straipsniai leidžia teigti, kad teisės

pažeidėjų gydymas yra kur kas efektyvesnis, jeigu remiamasi RNR. (Andrews, Bomta, 2010). Šio modelio rizikos ir atsakomumo principas nurodo, kam reikia gydymo (pvz., teisės pažeidėjams, esantiems aukštoje rizikoje) bei kaip jie turėtų būti gydomi (kognityvinės-elgesio intervencijos, pritaikytos individualiai rizikai ir charakteristikoms, kurios daro įtaką atsakomumui). Poreikio principas nurodo, į ką turėtų būti sutelktas dėmesys, siekiant pokyčio: dinaminiai rizikos faktoriai arba kriminogeniniai poreikiai.

Tyrimuose, kurių metu buvo tiriama pakartotinio nusikalstamumo prigimtis ir priežastys buvo išskirtos dvi veiksmų grupės: statiniai bei dinaminiai. Dažniausiai dirbama su dinaminiais veiksniais, kurie dar kitaip yra apibūdinami kaip kriminogeniniai poreikiai. Specialistai, vertindami šiuos veiksmus gali kelti prielaidas apie nusikalstamo elgesio pasireiškimo tikimybę (Brown, Amand, Zamble, 2009; Ustinavičiūtė, Žukauskienė, Laurinavičius, 2009). Statiniai tai - nekintantys veiksniai, tokie kaip teisės pažeidėjo demografinės charakteristikos, amžius pirmojo teistumo metu, padarytų nusikaltimų pobūdis, kriminalinė istorija ir kt. (Laurinaitytė, Laurinavičius, Ustinavičiūtė, 2017). Ustinavičiūtė, L., Žukauskienė R., Laurinavičius, A., (2009), savo studijoje išskiria šiuos statinius veiksmus: kriminalinė istorija, kuri, kaip manoma, geriausias būsimo teistumo prognostinis rodiklis (teisės pažeidėjų padarytų nusikaltimų skaičius, nusikaltimų pobūdis, nusikaltimų įvairovė, dalyvavimų teisme skaičius iki pilnametystės ir suaugus, ginklų panaudojimas ir kt.); teisės pažeidėjo amžius pirmojo nusikaltimo metu (pastebėta, kad tarp teisės pažeidėjo nusikalstamumo pradžios ir kriminalinės karjeros trukmės, egzistuoja ryšys); šeimos kriminalinė istorija. Tačiau, kaip teigiama minėtoje studijoje, statiniai veiksniai yra nekeičiami, todėl jais negalima remtis taikant intervencijas.

Dinaminiais rizikos faktoriais vadinami kognityviniai, elgesio ir situaciniai kintamieji, kurie, empiriškai įrodyta, turi priežastinį ryšį su galimu pakartotiniu nusikalstamumu ir gali būti keičiami. Dinaminiai rizikos faktoriai gali būti tokie, kaip asocialios nuostatos, impulsyvumas, psichoaktyvių medžiagų vartojimas (Laurinaitytė, Laurinavičius, Ustinavičiūtė, 2017). Paskutiniuosius du dešimtmečius atlikti empiriniai tyrimai patvirtino, kad įmanoma sumažinti pakartotinį nusikalstamumą, teisės pažeidėjams suteikiant gydymą arba rehabilitaciją vietoj to, kad būtų paskirta bausmė (Ward, Stewart, 2003). Teisės pažeidėjų, dinaminį rizikos faktorių (kriminogeninių poreikių) gydymas gali padėti mažinti pakartotinio nusikalstamumo galimybę bei pagerinti jų gyvenimo kokybę išėjus iš pataisos įstaigos (Mark, van Dorn, 2018). Ustinavičiūtės, L. (2012) teigimu, vienas iš pagrindinių dinaminį kintamųjų bruožų tai - jog juos galima keisti, tačiau kai kurie kriminogeniniai poreikiai yra ganėtinai stabilūs, todėl jie gali pasikeisti tik per savaitę, mėnesį ar metus. Atvirkščiai, kai kurie kriminogeniniai poreikiai, tokie kaip netikėtos situacijos ar aplinkybės, yra mažiau stabilūs ir gali pasikeisti akimirksniu.

Minėti kriminogeniniai poreikiai yra skirstomi į asmenybinius, socialinius ir ekonominius (Conroy, Murrie, 2007).

Asmenybiniai kriminogeniniai poreikiai yra siejami su asmens nuostatomis. Manoma, kad asocialios nuostatos gali paskatinti asmens nusikalstamą elgesį (Ustinavičiūtė, Žukauskienė, Laurinavičius, 2009). Teigiama, kad vertinant pakartotinio nusikalstamumo riziką, vertėtų dėmesį atkreipti į asmens kriminalines nuostatas, kurių pagrindinis bruožas yra tapatinimasis su nusikaltėliais (Ustinavičiūtė, 2012). Teigiama, kad asocialias nuostatas asmenys perima iš savo bendraamžių, taip pat, kaip ir nusikalstamus elgesio būdus (Simourd, Olver, 2002).

Taip pat, išskiriami šie, socialiniai ir ekonominiai teisės pažeidėjų kriminogeniniai poreikiai: mažos šeimos pajamos ir prastos gyvenimo sąlygos, menkas išsimokslinimas ir žemas intelektas, nedarbigumas, tvirti, artimi santykiai su savo partneriu, bendraamžiai ir socialinė sąveika, piktnaudžiavimas narkotinėmis medžiagomis ir alkoholiu (Ustinavičiūtė, Žukauskienė, Laurinavičius, 2009).

Taigi, vertinant pakartotinio nusikalstamumo riziką reikia vertinti išskiriamus, konkretaus teisės pažeidėjo, individualius statinius bei dinامينius rizikos veiksnius. Kadangi, nustatyta, jog nusikalstamas elgesys yra aplinkos bei psichologinių veiksnių sąveika (Simourd, Olver, 2002), todėl vertėtų atkreipti dėmesį ne tik į asmenybinius, bet ir į socialinius bei ekonominius kriminogeninius poreikius.

1.2.2. Pakartotinio nusikalstamumo statistika užsienio šalyse ir Lietuvoje

McDonald, M. (2018) teigimu, pasaulyje ir toliau vis daugėja nuteistųjų. Manoma, kad paleisti iš įkalinimo įstaigos nuteistieji pasižymi didesne rizika pakartotiniam nusikalstamumui nei tie, kurie nebuvo nuteisti laisvės atėmimo bausme. (Ministry of Justice, 2018). Petersilia, J. (2011) nurodo, kad viena penktoji padaromų nusikaltimų įvykdomi tų asmenų, kurie buvo nuteisti laisvės atėmimo bausme. Tyrimų duomenimis, JAV, 20 proc. asmenų, paleistų iš įkalinimo įstaigos, per tris metus nuo paleidimo įvykdo smurtinį nusikaltimą (Alper, Durose, Markman, 2018). Pasaulio sveikatos organizacijos (PSO) duomenimis, recidyvizmo mažinimas turi svarbų indėlį visuomenės saugumui ir sveikatai.

Recidyvizmo lygis (arba pakartotinio nusikalstamumo lygis) dažnai naudojamas kaip įkalinimo įstaigų sistemos ir rehabilitacijos programų, po paleidimo, efektyvumo matas. Recidyvizmo tarp šalių lyginimas gali suteikti naudingos informacijos apie skirtingą įkalinimo ir rehabilitacijos politikos efektyvumą (Yukhnenko, Sridhar, Fazel, 2019).

Yukhnenko, D., Sridhar, S., Fazel, S. (2019) nagrinėjo 28 publikacijas, kuriose buvo nurodytas paleistų iš įkalinimo įstaigų teisės pažeidėjų recidyvizmo lygis 25 šalyse. Duomenys apie Suomiją ir

Norvegiją buvo įtraukti iš atlikto, ankstesnio tyrimo 2015 m., kadangi nebuvo rasta atnaujinta informacija. Iš 50 šalių, kuriuose yra didžiausia kalėjimų populiacija, recidyvizmo statistika buvo nagrinėta 10 – ties šalių (Australijos, Kanados, Čilės, Prancūzijos, Vokietijos, Italijos, Pietų Korėjos, Ispanijos, Jungtinių Amerikos Valstijų, Didžiosios Britanijos: Anglijos ir Velso). Duomenys buvo patalpinti vyriausybines organizacijose, nepriklausomai nuo publikuotos studijos (*Priedas C*).

Pridėtame priede (*Priedas C*) galima pastebėti, kaip per atitinkamą laikotarpį kiekvienoje šalyje keitėsi asmenų, išėjusių iš įkalinimo įstaigos ir bandančių reintegrotis į visuomenę pakartotinio sulaikymo, pakartotinio teistumo bei pakartotinio įkalinimo skaičius. Galima pastebėti, kad kiekvienoje iš šalių, kuriose tyrimai atlikti kelis metus iš eilės, pakartotinių teisės pažeidimų skaičius vis didėja.

Kaip ir minėta ankstesniuose darbo skyriuose, Lietuvoje taip pat turime pakartotinio nusikalstamumo problemą, tačiau, remiantis Eurostat duomenimis galima pasidžiaugti, jog Lietuvoje kiekvienais metais asmenų, esančių įkalinimo įstaigoje skaičius mažėja:

Įlentelė. Asmenų, esančių įkalinimo įstaigoje skaičius

Metai:	2010 m.	2011 m.	2013 m.	2014 m.	2015 m.	2016 m.	2017 m.
Asmenų skaičius:	9.139	9.920	9.729	8.636	7.355	6.815	6.599

Remiantis 2018 m. Kalėjimo departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, darbo su asmenimis, esančiais Lietuvos probacijos tarnybos priežiūroje ataskaita, galima pamatyti, kad asmenų, įtrauktų į duomenų registrus, sausio 1 d., skaičius – 11017, o asmenų, įtrauktų į duomenų registrus per ataskaitinį laikotarpį skaičius – 17560. Taigi, asmenų, įtrauktų per ataskaitinį laikotarpį skaičius yra kur kas didesnis negu asmenų, naujai įtrauktų į duomenų registrus. Taip pat galima matyti, kad asmenų, per ataskaitinį laikotarpį, išregistruotų iš duomenų registrų skaičius yra 343 dėl to, nes buvo nuteisti už priežiūros vykdymo laikotarpiu padarytas nusikalstamas veikas. Asmenų skaičius, kuriems per atsakaitinį laikotarpį pradėti ikiteisminiai tyrimai už nusikalstamas veikas, padarytas priežiūros vykdymo metu – 825.

Taip pat, minėtoje atsakaitoje galima pamatyti asmenų skaičių, priklausančių rizikos lygiui pagal OASys metodiką: žemam rizikos lygiui priklausė 2271 asmenys, vidutiniam – 1645 ir aukštam – 11 asmenys.

Atsižvelgus į 2018 m. atsakaitą galima teigti, kad ne tik pasaulyje, bet ir Lietuvoje yra vis dar opi pakartotinio nusikalstamumo problema, todėl nelieka aišku, kokie veiksniai paskatina asmenis reintegrotis į visuomenę ir sėkmingai juos palaiko sugrįžus.

1.3. Tyrimo problema, tikslas ir klausimai

Tyrimo problema. Atsižvelgus į 2018 m. Kalėjimo departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos darbo su asmenimis, esančiais Lietuvos probacijos tarnybos priežiūroje, ataskaitą, pastebima, kad ne tik pasaulyje, bet ir Lietuvoje išlieka opi pakartotinio nusikalstamumo problema. Pasak Mackevičiaus, T. (2012), probacijos tarnybų vykdomų socialinės reabilitacijos programų turinys leidžia teigti, kad jos labiau yra šviečiamojo pobūdžio, todėl manoma, kad nuteistieji nepakankamai skatinami keisti savo nusikalstamą elgesį bei gyventi pagal visuomenėje priimtinas socialines normas. Socialinės reintegracijos ir reabilitacijos programų kokybė turėtų būti keičiama, siekiant ne trumpalaikių, o ilgalaikių elgesio pokyčio tikslų. Manoma, kad teisės pažeidėjams taikomos programos turi būti tiesiogiai susijusios su nuteistųjų poreikiais, o, ypač, su tais, dėl kurių pozityviai keičiasi nuteistojo visuomeninis elgesys. Vis gi dauguma programų ir priemonių yra grindžiamos kiekybiniais rizikos veiksnių tyrimais, kurių imtys – pakartotinai nusikalstantys asmenys. Šiuo tyrimu siekiama atskleisti laisvės atėmimo bausmę atlikusių asmenų patyrimą, kai jų socialinė integracija pagal formalius kriterijus yra vertinama kaip sėkminga. Šis tyrimas atskleidžia asmenų, išėjusių iš įkalinimo įstaigos subjektyvias patirtis bei veiksnius, padėjusius jiems sėkmingai reintegrotis į visuomenę. Šis tyrimas galėtų paskatinti detalesnius kiekybinius tyrimus, kurie padėtų išskirti ir įvertinti statistiškai reikšmingus veiksnius sėkmingai nuteistųjų reintegracijai, į kuriuos reikėtų atsižvelgti tobulinant reabilitacijos programas.

Asmenys, esantys pataisos įstaigoje yra socialiai suvaržomi, izoliuojami, o vėliau bandydami reintegrotis į visuomenę susiduria su daugybe socialinių, ekonominių bei asmenybinių kliūčių. Kai kurios kliūtys atsiranda dėl teisės pažeidėjų praeities, o kitos yra tiesiogiai susijusios su įkalimu pataisos įstaigoje. Teisės pažeidėjai savo gyvenimo laikotarpiu dažniausiai jau būna susidūrę su izoliacija ir atskirtimi, fiziniu ir emociniu smurtu, prastu darbu arba negalėjimu įsidarbinti, ištraukimu į kriminalinį gyvenimo stilių nuo ankstyvo amžiaus. Dauguma teisės pažeidėjų susiduria su fizine arba psichine negalia ir sveikatos problemomis, kurios dažniausiai būna susijusios su piktnaudžiavimu psichoaktyviomis medžiagomis arba įvairiomis priklausomybėmis. Teisės pažeidėjai taip pat pasižymi įvairių įgūdžių deficitu, o tai apsunkina jų reintegraciją į visuomenę: silpni tarpasmeniniai įgūdžiai, prastas išsilavinimo lygis, neraštingumas, silpnas kognityvinis ir emocinis funkcionavimas, finansinio raštingumo stoka. Be abejo, yra kelios praktinės kliūtys, su kuriomis susiduria asmenys, bandantys reintegrotis į visuomenę: tinkamos gyvenamosios vietos suradimas turint ganėtinai mažai lėšų, finansų valdymas turint mažas santaupas, tol, kol gaus teisėtą atlyginimą, apribota galimybė tenkinant kasdienius poreikius bei ribotos galimybės gauti paslaugas ir palaikymą tenkinant jų specifinius poreikius. Perėjimas

iš įkalinimo įstaigos į visuomenę dažniausiai būna ganėtinai sudėtingas ir padidina stresą, kurį patiria teisės pažeidėjas, būdamas po „padidinamąjį stiklą“, stebimas ir prižiūrimas visuomenės. Nepaisant to, pats įkalinimas sukelia savus „šalutinius poveikius“ daugumai teisės pažeidėjų: galimai jie prarado savo pragyvenimo šaltinius, asmeninius ryšius, galimybę išlaikyti savo gyvenamąsias vietas ir šeimas bei svarbius tarpasmeninius santykius. Įkalinimas pataisos įstaigoje galimai pažeidėjų socialinius ryšius, galimai jie patyrė psichinės sveikatos sunkumus bei įgavo „savęs gynimo“ įpročius ir požiūrį.

Teisės pažeidėjo nesėkminga reintegracija turi reikšmingą kainą visuomenei – finansinę ir bendruomenės saugumo. Todėl daugiau turėtų būti investuojama į reintegracijos ir socialinės rehabilitacijos programas tam, kad būtų išvengta didesnių, visuomeninių pasekmių (Griffiths, Dandurand, Murdoch, 2007). Šis darbas galėtų prisidėti prie visuomenės švietimo, paskatinti bendruomenės ir savanorius įsitraukti į socialinės rehabilitacijos ir reintegracijos programas, suprasti teisės pažeidėjų individualius išgyvenimus, bandant reintegruoti į visuomenę, suprasti, kokie subjektyvūs veiksniai prisideda prie jų sėkmingos reintegracijos.

Šio tyrimo *tikslas* yra atskleisti, kokie socialiniai ir psichologiniai veiksniai padeda sėkmingai reintegruoti laisvės atėmimo bausmę atlikusiems asmenims.

Tyrimo *objektas* - laisvės atėmimo bausmę atlikusių asmenų grįžimo į visuomenę patyrimas.

Pagrindiniai tyrimo klausimai:

1. Kaip laisvės atėmimo bausmę atlikę asmenys patiria reintegraciją į visuomenę nuo išėjimo į laisvę iki dabarties?
2. Kokie socialiniai ir psichologiniai veiksniai yra patiriami kaip reikšmingi reintegracijos sėkmei?

2. METODIKA

2.1 Tyrimo dalyviai

2.1.1 Tyrimo dalyvių imties sudarymas

Pasak B. Bitino, L. Rupšienės ir V. Žydžiūnaitės (2008), „kokybiniame tyrime nėra aiškių imties dydžio nustatymo taisyklių: tai priklauso nuo pasirinktos tyrimo strategijos, duomenų rinkimo metodo, renkamų duomenų informatyvumo, tyrėjo analitinių gebėjimų ir t.t.“ Aštuoni tyrimo dalyviai buvo atrinkti patogiosios imties būdu, t.y. iš realiai pasiekiamų potencialių tiriamųjų bei taikant sniego gniūžtės principą – iš apklaustų tiriamųjų rekomenduotų kitų asmenų. Atrenkant dalyvius buvo atsižvelgiama į tyrimo tikslą – atrenkami informatyviausi atvejai, suteikiantys daugiausiai informacijos apie nagrinėjamą problemą. Tyrimo dalyvis turėjo atitikti šiuos kriterijus:

1. Laisvės atėmimo bausmės atlikimas vienoje iš tam skirtų Lietuvos pataisos įstaigų;
2. Laisvės atėmimo bausmės terminas ne trumpesnis nei 1 metai;
3. Atitikimas formaliems sėkmingos reintegracijos rodikliams: legalus darbas, būstas, savarankiškas savęs išlaikymas, mokesčių valstybei mokėjimas (ne trumpiau kaip 1 metus)
4. Laisvas sutikimas dalyvauti tyrime (*Priedas A*)

2.1.2 Tyrimo dalyvių charakteristikos

Iš viso tyrime dalyvavo 8 asmenys, kurie yra atlikę laisvės atėmimo bausmę pataisos įstaigoje ir vėliau sėkmingai reintegravęsi į visuomenę. Dalyvių skaičių riboja tyrimo tematikos specifika, kurios turiniu turėjo dalintis tiriamieji. Visi tiriamieji buvo vyrai. Tiriamųjų amžius svyravo nuo 28 iki 65 metų.

2 lentelėje pateikiama svarbiausia informacija apie šio tyrimo dalyvius: vardai, amžius, išsilavinimas, dabartinis darbas, laikas, praleistas pataisos įstaigoje atliekant laisvės atėmimo bausmę, kiek kartų atliko laisvės atėmimo bausmę pataisos įstaigoje, laikas visuomenėje, t.y. laisvėje po paskutinės bausmės atlikimo, šeimyninė padėtis. Visų dalyvių vardai yra pakeisti.

2lentelė. Informacija apie tyrimo dalyvius

Nr.	Vardas	Amžius	Išsilavinimas	Darbas	Laikas pataisos įstaigoje	Bausmės atlikimo kartai	Laikas visuomenėje	Šeimyninė padėtis
1.	Algimantas	65m.	Vidurinis	Apsaugos darbuotojas	33m.	~ 10k.	10m.	Nevedęs
2.	Albert	35m.	Pagrindinis	Kalvis	12.5m.	5k.	3m.	Vedęs
3.	Andrius	28m.	Pagrindinis	Reabilitacijos centro savanoris/	6.5m.	6k.	7m.	Vedęs

				Verslo kūrėjas				
4.	Antanas	40m.	Nebaigtas aukštasis	IT specialistas	>1m.	1k.	20m.	Vedęs
5.	Tautvydas	28m.	Vidurinis	Verslo įkūrėjas /Vairuotojas	2m.	1k.	3m.	Nevedęs
6.	Vladimir	55m.	Vidurinis	Ūkininkas	~ 32m.	12-14k.	6m.	Išsiskyręs
7.	Vladimir 1	46m.	Aukštasis	Įmonės vadovas/ Verslo įkūrėjas	5.5m.	1k.	15m.	Vedęs
8.	Žanas	48m.	Aukštesnysis	Ūkininkas	7m.	2k.	22m.	Vedęs

*k – kartai;

2.2. Duomenų rinkimo ir įvertinimo būdai

2.2.1 Duomenų rinkimo metodas

Siekiant atskleisti asmenų, atlikusių laisvės atėmimo bausmę, sėkmingos reintegracijos patyrimą, buvo pasirinktas kokybinis, pusiau struktūruotas interviu. Pusiau struktūruotas interviu yra lankstus. Jis leidžia tyrėjui labiau įsigilinti į nagrinėjamą problemą. Atsižvelgiant į situaciją interviu metu, tyrėjas gali tiriamiesiems užduoti papildomus klausimus, keisti klausimų formuluotes bei tvarką, paprašyti papildyti savo atsakymus bei pakreipti norime linkme ir taip gauti daugiau informacijos (Gaižauskaitė ir Valavičienė, 2016). Pasak Gudaitės (2007), pusiau struktūruotas interviu padeda tarp tyrėjo ir tiriamojo sukurti bendradarbiavimo santykį.

Ruošiantis interviu buvo iš anksto apgalvotos temos ir suformuluoti jas atskleidžiantys atviro tipo klausimai. Visas interviu buvo įrašomas diktofonu. Vėliau kiekvieno tyrimo dalyvio pasakojimas ir atsakymai, reaguojant į papildomus klausimus, buvo transkribuojami. Interviu metu buvo atsižvelgiama ir reaguojama į tai, kas vyksta ir yra sakoma pokalbio metu. Buvo stebimas bei tyrėjos užrašinėje fiksuojamas neverbalinis tiriamojo elgesys.

Interviu pradžioje buvo susipažįstama, pristatomas tyrimo tikslas, sutariama dėl asmeninių duomenų apsaugos ir konfidencialumo išsaugojimo, surenkami demografiniai asmens duomenys (amžius, išsilavinimas, šeimyninė padėtis, darbas), taip pat informacija apie teistumų skaičių, laiką, praleistą pataisos įstaigose ir laisvėje.

Interviu schemoje buvo numatytas pagrindinis klausimas ir septyni papildomi, patikslinantys klausimai, atskleidžiantys svarbius reintegracijos problemos aspektus (3 lentelė).

3lentelė. Tyrimo klausimai

Pagrindinis klausimas:	Papildomi (patikslinantys) klausimai:
Papasakokite apie savo gyvenimą išėjus iš pataisos įstaigos iki dabar.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Papasakokite, kaip sekėsi ką tik išėjus iš pataisos įstaigos. Kaip tuomet jautėtės? Ką galvojot? 2. Kokių veiksmų ėmėtės išėjęs iš pataisos įstaigos? Ką konkrečiai darėte? 3. Su kokiais sunkumais susidūrėte? Kaip sekėsi susidoroti su kilusiais sunkumais? Kaip jautėtės su jais susidūręs? Kas padėjo su jais susidoroti? Kaip manote, kas buvo sunkiausia? 4. Papasakokite apie bendravimą ir santykius su kitais asmenimis, išėjus iš pataisos įstaigos. Kas iš to patyrimo Jums svarbiausia? 5. Papasakokite apie savo mėgstamus užsiėmimus ir laisvalaikį nuo išėjimo iš pataisos įstaigos iki dabar. 6. Kaip pasiekėteto, ką turite dabar? Kas, Jūsų nuomone, buvo svarbiausia? 7. Kaip jaučiatės visuomenėje šiandien?

Visų tiriamųjų interviu buvo transkribuojami po interviu, praėjus ne daugiau vienai dienai. Tekstas buvo transkribuojamas tam, kad pati tyrėja galėtų geriau suprasti bei įsigilinti į tiriamųjų pasisakymus, išsamiau išanalizuoti tyrimo radinius bei panaudoti ir pateikti citatas iš interviu. Nuolat buvo pildoma tyrėjos užrašinė.

Kokybinė duomenų bazė apima šiuos elementus: 8 interviu, 5 val. 40 min. garso įrašų trukmė, 51 transkribuoto teksto puslapių (Times New Roman, 12 p., tarpas tarp eilučių 1).

2.2.2 Duomenų analizės metodas

Duomenų analizei naudotas metodas - V. Braun ir V. Clarke (2006) aprašoma indukcinė teminė analizė. Pasak šių autorių, teminė analizė įgalina tyrėją išsamiai nagrinėti, iliustruoti ir interpretuoti tyrimo duomenis. Tai – sisteminis darbo su kokybiniais duomenimis būdas, kuris padeda, koduojant duomenis nustatyti tipinius modelius ir formuluoti su tyrimo problema susijusias temas (Braun ir Clarke,

2014). Anot šio modelio autorių, teminė analizė gali padėti išsiugdyti pagrindinius įgūdžius dirbant su kokybiniais duomenimis. Todėl manoma, kad tai yra pirmasis metodas, su kuriuo turėtų susipažinti jaunieji tyrėjai, besimantys kokybinių tyrimų (Braun ir Clarke, 2006). Indukcinis teminės analizės modelis nurodo, kad tyrėjas, analizuodamas duomenis, atsiriboja nuo egzistuojančių teorinių modelių ir nesiekia nustatyti, kurios temos atitinka epistemologines perspektyvas arba jo paties nuostatas (Braun ir Clarke, 2006).

Analizuojant tyrimo medžiagą taip pat remtasi V. Žydžiūnaitės ir S. Sabaliausko (2017) nuorodomis apie teminės analizės metodą kokybiniuose tyrimuose. Pasak šių autorių, temos sąvoka suprantama kaip kūrinio, mokslinio darbo, publikacijos, kalbos objektas ar pagrindinė mintis. Ji yra pagrindinis produktas gaunamas analizuojant kokybinio tyrimo duomenis. Teminės analizės tyrimo rezultatas – centrinė tema arba tyrimo reiškinį apibūdinančios temos, kurios turi būti prasmingai susijusios su tyrimo klausimu (Žydžiūnaitė ir Sabaliauskas, 2017).

Pasak V. Žydžiūnaitės (2017), teminė analizė, kaip atskiras tyrimo metodas, gali būti taikoma skirtingais teoriniais požiūriais besiremiantiems darbams, taip pat ją galima įtraukti į mišriųjų tyrimų metodologiją.

2.2.3 Tyrimo duomenų analizė

Apdorojant tyrimo duomenis, buvo remtasi mokslininkų V. Braun ir V. Clarke (2006) pateiktais teminės analizės principais, pateiktais žemiau esančioje lentelėje:

4lentelė. Duomenų analizės schema

Stadija	Proceso aprašas
1. Tyrėjo susipažinimas su duomenimis	Duomenų transkribavimas, daugkartinis duomenų skaitymas, klausymas interviu garso įrašo bei jų analizavimas. Pradinių kodų pasižymėjimas. Šiame tyrime duomenys buvo analizuojami nuo pat interviu pradžios. Interviu metu buvo stebimas tiriamojo neverbalinis elgesys, pažymimas tyrėjos užrašuose. Interviu garso įrašai buvo perklausomi kelis kartus, kad būtų perteikiamas kuo tikslesnis transkriptas bei išsamiai susipažinta su tiriamojo pateiktu pasakojimu. Vėliau sekė aktyvus transkripto skaitymas, analizavimas, bandymas suprasti bei surasti tikrąsias reikšmes. Buvo pasižymimos tyrėjos emocijos bei mintys.
2. Pradinių kodų generavimas	Tekstų prasminiams vienetams suteikiami pavadinimai (kodai). Vėliau atrenkamos tekstų

	<p>ištraukos kurios yra susijusios su suteiktais kodais. Šioje stadijoje buvo išskiriami kodai toms teksto ištraukoms, kurioms būdingi panašūs požymiai. Jos turėjo būti susijusios su tyrimo klausimu.</p>
<p>3. Temų ieškojimas</p>	<p>Kodų grupavimas į potencialias temas, visų duomenų surinkimas, kurie yra reikalingi potencialiai temai. Šios stadijos metu buvo lyginami tarpusavyje suteikti kodai. Buvo bandoma ieškoti jų panašumų bei skirtumų. Išskirti kodai buvo jungiami į platesnes temas juos rūšiuojant ir iš jų sudarant pradines temas. Temos buvo formuojamos remiantis surinkta tyrimo medžiaga. Buvo svarbu, kad temų pavadinimai apibendrintų pirminių kodų prasmes. Galiausiai buvo susisteminti visi išskirti kodai. Kai kurių kodų nebuvo galima sujungti į temas, todėl buvo išskirta tema pavadinimu „laikina“ jeigu reikėtų juos panaudoti kituose etapuose.</p>
<p>4. Temų peržiūrėjimas</p>	<p>1) Dar kartą patikrinama ar temos ir kodai atspindi vienas kitą; 2) Peržvelgiama ar sugeneruotos temos atitinka visą medžiagą, temų patikrinimas, pakartotinis analizavimas. Bandymas sugeneruoti preliminarų temines analizės žemėlapi; Šios stadijos metu buvo peržiūrimos pirminės temos, jos tikslinamos ir reformuluojamos. Atsižvelgiama, ar temos atitinka pasirinktą tyrimo problemą. Buvo svarbu išlaikyti vidinį temų homogeniškumą ir išorinį homogeniškumą. Tai reiškia, kad buvo tikrinama ar duomenys dera tarpusavyje ir atitinka suformuluotą temą.</p>
<p>5. Temų apibrėžimas ir pavadinimas</p>	<p>Temų specifikos tobulinimas atsižvelgiant į bendrą duomenų medžiagą. Generuojami aiškūs temų ir potemių pavadinimai bei jų apibūdinimai. Sudaromas galutinis, jau patikslintas žemėlapis.</p>
<p>6. Ataskaitos sukūrimas</p>	<p>Galutinis analizės rengimas. Ryškiausių duomenų pavyzdžių atrinkimas, galutinė pasirinktų ištraukų analizė. Duomenų aprašymas ir analizė siejant juos su tyrimo klausimu ir moksline literatūra.</p>

2.3 Tyrimo eiga

Suformulavus darbo temą, teoriškai ją išanalizavus ir apsvarsčius empirinio tyrimo galimybes, duomenų rinkimui buvo pasirinktas pusiau struktūruotas interviu ir parengti interviu klausimai: vienas pagrindinis ir kiti papildomi, patikslinantys tirimos problemos aspektus.

Pirmiausiai buvo atliktas pilotinis tyrimas su pirmu tyrimo dalyviu, siekiant patikrinti interviu klausimų tinkamumą, suprantamumą tiriamajam. Kadangi klausimai tiriamajam buvo aiškūs, o atsakymai į juos informatyvūs, t.y. tinkami užsibrėžtam tikslui pasiekti, todėl pirmasis tiriamasis buvo įtrauktas į bendrą tyrimo imtį, o jo duomenys – į bendrą analizuojamų duomenų bazę.

Per 2019 m. gegužės - birželio mėn. buvo apklausti visi tiriamieji. Su jais buvo susisiekiama internetu, telefonu, gavus jų kontaktus iš juos pažinojusių ankstesnių tyrimo dalyvių. Susisiekus su tiriamaisiais ir kviečiant juos dalyvauti tyrime, jie buvo supažindinti su tyrimo tema, pagrindiniu tikslu bei eiga. Vėliau buvo susitarta susitikti tiriamiesiems patogioje vietoje bei jiems patogiu laiku. Susitikimai vykdavo įvairiuose miestuose bei vietose: 1 pokalbis Marijampolėje, 1 pokalbis Druskininkų rajone, 2 pokalbiai Kelmėje bei 3 pokalbiai Vilniuje. Vienas Pokalbis vyko susisiekus per „Skype“ kompiuterinę programą, vaizdo skambutį. Pokalbių trukmė svyravo nuo 17 iki 60 minučių.

Susitikus su tiriamaisiais, jiems dar kartą buvo priminta tyrimo tema, tikslas bei eiga. Dar kartą patvirtinus, kad tiriamasis sutinka dalyvauti tyrime, buvo pasirašoma sutikimo forma (*Priedas A*). Tiriamasis buvo supažindinamas su sutikimo formos punktais bei detaliai aptariami anonimiškumo ir konfidencialumo, asmeninių duomenų apsaugos principai, pokalbio įrašų galimybė. Visuose interviu buvo atliekamas pokalbio įrašymas diktofonu. Interviu metu, pirmiausia buvo užduodamas pagrindinis klausimas ir leidžiama tiriamajam laisvai pasakoti savo gyvenimo istoriją po bausmės atlikimo, atskleisti savo patirtis ir patyrimą. Pastebėjus, kad tiriamajam yra sunku dalintis savo istorija, sunku reikšti mintis, buvo užduodami iš anksto pasiruošti, papildomi klausimai. Interviu pabaigoje tiriamiesiems buvo padėkojama už jų pasidalinimą savo patyrimu.

2.4 Tyrimo etika

V. Žydžiūnaitės ir S. Sabaliausko teigimu (2017), tirdamas žmonių socialinį elgesį, tyrėjas įsiterpia į privatų asmens gyvenimą. Siekiant nesumažinti tyrimo patikimumo ir nepakenkti tyrimo dalyviams, buvo griežtai laikomasi tokiems tyrimams būtinų etinių principų.

Pirmiausia buvo užtikrintas tiriamųjų anonimiškumo ir konfidencialumo principas. Susitikus su tiriamaisiais buvo prašoma pasirašyti sutikimo dalyvauti forma, kurioje ir buvo aptarti šie principai. Raštiško sutikimo formą galima rasti priede (*Priedas A*). Respondentams buvo paaiškinama, jog visa jo pasakyta informacija yra laikoma konfidencialia ir bus prieinama tik tyrėjui ir su tyrimu susijusiems

asmenims, moksliniais tikslais. Taip pat, respondentai buvo perspėti, kad vadovaujantis anonimiškumo principu, jie gali neatskleisti savo tikro vardo, nors tyrimo medžiagoje jis vis tiek bus pakeistas.

Bendravimo su tyrimo dalyviais metu buvo siekiama, kad kiekvienas iš jų jaustųsi gerbiamas ir turintis visas teises į savo privatumą. Siekiant išlaikyti abipusę pagarbą, tiriamasis buvo perspėtas, kad pasijutęs nesaugiai ir nenorėdamas atskleisti kokios nors informacijos, jis gali bet kuriuo metu nutraukti pokalbį ir pasakyti, jeigu nenori, kad surinkta informacija būtų naudojama moksliniame darbe. Viso mokslinio darbo rengimo metu buvo siekiama nepažeisti tiriamųjų orumo ir privatumo.

Siekiant užtikrinti tiriamųjų konfidencialumą ir anonimiškumą, tvarkant asmens duomenis buvo remtasi Bendruoju Asmens Duomenų Apsaugos Reglamentu, kuriame nurodoma: *„dažnai būna neįmanoma asmens duomenų rinkimo metu galutinai nustatyti, kad duomenys bus tvarkomi mokslinių tyrimų tikslais. Todėl duomenų subjektai turėtų turėti galimybę duoti sutikimą dėl tam tikrų mokslinių tyrimų sričių, laikantis pripažintų mokslinių tyrimų srities etikos standartų. Duomenų subjektai turėtų turėti galimybę duoti sutikimą tik dėl tam tikrų tyrimų sričių arba tyrimų projektų dalių tiek, kiek tai leidžiama pagal numatytą tikslą“* <...> *„Siekiant sudaryti palankesnes sąlygas moksliniams tyrimams, asmens duomenys gali būti tvarkomi mokslinių tyrimų tikslais, laikantis Sąjungos arba valstybės narės teisėje nustatytų atitinkamų sąlygų ir apsaugos priemonių; jei asmens duomenys tvarkomi mokslinių tyrimų tikslais, šis reglamentas taip pat turėtų būti taikomas tokiam tvarkymui“*.

2.5 Tyrimo kokybės užtikrinimas

Kalbant apie kokybinio tyrimo validumą, dažniausiai vartojami tinkamumo ir patikimumo terminai. Jie yra esminiai kiekvieno kokybinio tyrimo aspektai (Žydžiūnaitė, 2017). Šie du terminai kokybiniame tyrime ypatingai svarbūs. Pasak Žydžiūnaitės (2017), jie padeda apsaugoti nuo tyrėjo subjektyvių interpretacijų ir radinių iškraipymo bei padeda aiškiau suprasti duomenis.

Pirmiausia, buvo atsižvelgiama į tinkamumą naudoti teminę analizę šiam tyrimui. Manoma, kad teminė analizė yra tinkamiausias duomenų analizės metodas tyrimui, siekiančiam kažką atrasti naudojantis interpretacijomis. Tai metodas, leidžiantis išryškinti bendras temas, suprasti kiekvieno asmens individualų patyrimą (Ibrahim, 2012). Šiame tyrime taip pat buvo bandome ne išskirti, o surasti asmenų išgyvenimų panašumus ir sujungti juos į bendras temas.

Antra, buvo siekiama užtikrinti tyrimo patikimumą. Remiantis kai kurių autorių (Ibrahim, 2012) rekomendacijomis, buvo įtrauktas nepriklausomas vertintojas (psichologas), kuris nuolat tikrino duomenis, suteikė grįžtamąjį ryšį, dalinosi įvairiomis įžvalgomis. Taip buvo galima sulygtinti dviejų

tyrėjų pastebėjimus, įvertinti ar temos yra tinkamos, patikrinti ir pasitvirtinti detales bei užtikrinti duomenų skaidrumą.

Įgyvendinant tyrimo tikslus buvo remiamasi Yardley (2000) išskiriamais gero kokybinio tyrimo kriterijais:

5lentelė. Kokybinio tyrimo kriterijai

Kriterijus:	Šiame tyrime:
1. Jautrumas kontekstui	Atliekant tyrimą buvo nuolat domimasi su tyrimu susijusia literatūra, atliktais moksliniais tyrimais bei domimasi šiandienos aktualijomis. Literatūros analizė padėjo išsamiau ir tiksliau analizuoti atliekamą tyrimą, laikytis etikos principų ar ribų vykdant interviu, tam, kad būtų gaunama kuo daugiau informacijos, bet nebūtų pažeista asmens asmeninė erdvė. Lietuvos ir užsienio literatūros analizė leido pasiruošti tyrimui, suteikė daugiau žinių plėtojant tyrimą bei atsakė į tyrimo eigoje kilusius klausimus.
2. Įsitraukimas į procesą ir tikslumas/detalumas	Viso tyrimo proceso metu ir toliau buvo gilinamos žinios apie nagrinėjamą problemą/klausimą. Tyrimo dalyviai pateikė daug ir išsamios informacijos apie nagrinėjamą problemą. Literatūros, teorijų analizavimas padėjo suprasti ir labiau įsigilinti kodėl buvo išskirtos tam tikros temos. Buvo pasiektas duomenų analizės gylis, išanalizuotos visos įmanomos variacijos. Išskirtas temas ir potemes peržiūrėjo prof. Rita Bandzevičienė, analizavo bei pateikė savo pastebėjimus.
3. Skaidrumas ir konherentiškumas	Ne tik tyrimo rengimo, vykdymo, bet ir jo aprašymo metu buvo stengiamasi visą informaciją pateikti kuo skaidriau ir tiksliau, kad skaitytojui būtų kuo suprantamiau ir aiškiau. Stengiamasi kuo detaliau paaiškinti kiekvieno etapo žingsnius bei pateikti argumentus, kodėl konkretūs žingsniai buvo pasirinkti ir jie buvo vykdomi. Taip pat pateikti tyrimo etapus iliustruojantys pavyzdžiai (<i>Priedas B</i>). Nuolatos buvo atsižvelgiama į tai, kad tyrimo klausimas sutaptų su pasirinktu tyrimo metodu bei pasitelktu teminės duomenų analizės metodu.
4. Prasmingumas ir reikšmingumas	Šis tyrimas reikšmingas indėlis tolimesniems tyrėjams bei praktikams. Galima pastebėti nuolatinį besisukantį ratą, kai išėję iš pataisos įstaigos asmenys vėl į ją sugrįžta arba sėkmingai integruojasi visuomenėje. Šis tyrimas padeda

	<p>išsiaiškinti kokius jausmus išgyvena, su kuo gyvenime susiduria asmenys, kurie sėkmingai reintegruojasi visuomenėje. Šis tyrimas leidžia giliau pažvelgti į jų individualius išgyvenimus bei pamatyti temas/veiksnius, į kuriuos vertėtų atsižvelgti dirbant su nuteistaisiais (prevencija) arba išėjusiais iš įkalinimo įstaigos asmenimis.</p>
--	---

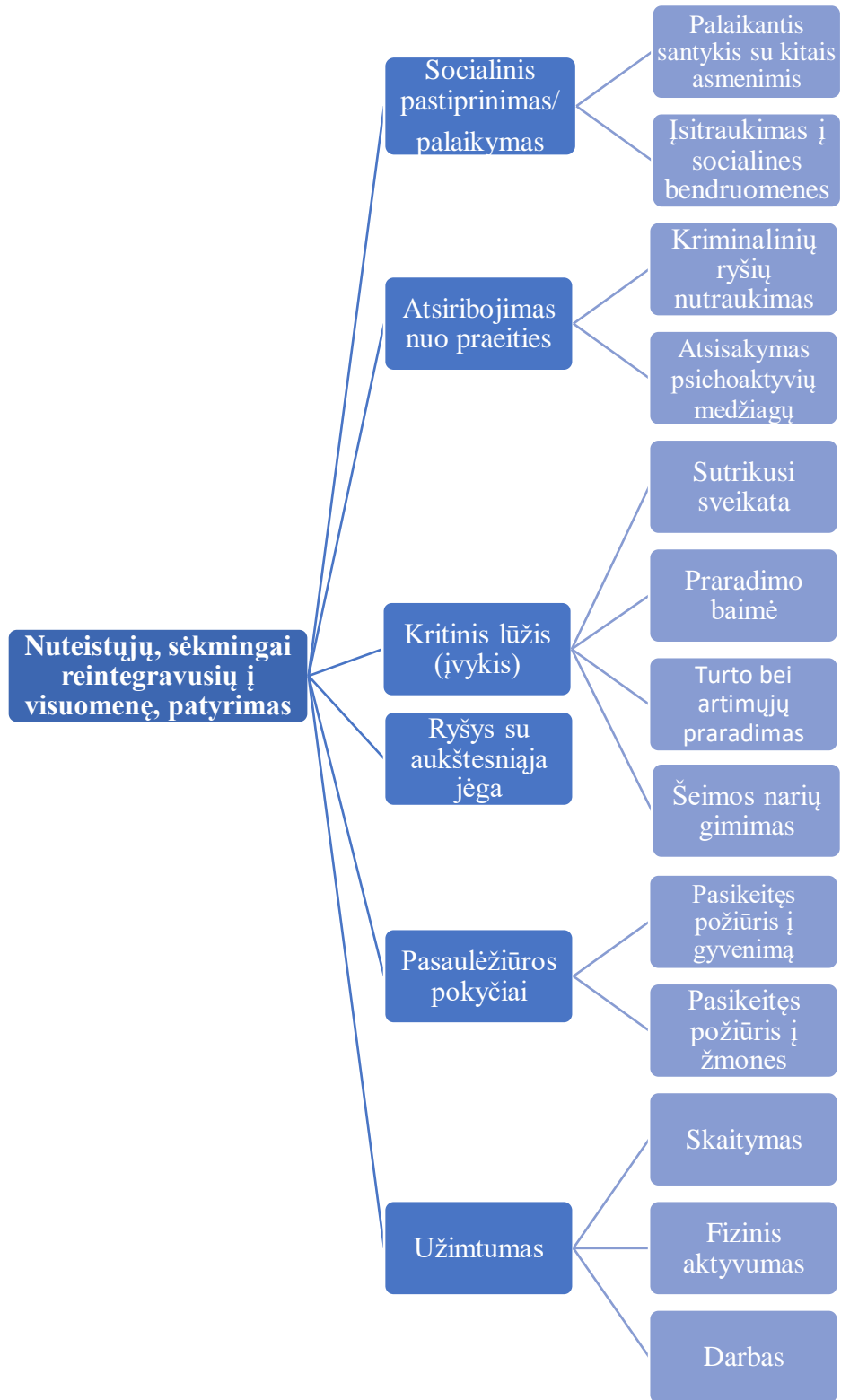
3. RADINIAI

Atlikus teminę duomenų analizę išryškėjo temos, atskleidžiančios asmenų, atlikusių laisvės atėmimo bausmę, sėkmingos reintegracijos į visuomenę subjektyvų patyrimą, su juo siejamus veiksnius:

1. Socialinis pastiprinimas/palaikymas;
2. Atsiribojimas nuo praeities;
3. Kritinis lūžis (įvykis);
4. Ryšys su aukštesniąja jėga;
5. Pasaulėžiūros pokyčiai;
6. Užimtumas.

Kiekvienoje temoje taip pat yra keletas sudarytų potemių. Visoms temoms bei potemėms atvaizduoti yra sudarytas teminis žemėlapis (žr. 1 pav.).

Radinių pristatymo skyriuje bus aptarti konkretūs veiksniai, išskirti analizuojant tyrimo dalyvių patyrimą ir jį atskleidžiančias temas. Išnašose yra pateikiamos radinius iliustruojančios ištraukos iš dalyvių pasisakymų, o skliausteliuose pateikiamas tiriamajam suteiktas vardas bei eilutės numeris.

3.1. Socialinis pastiprinimas/palaikymas

Socialinio pastiprinimo/palaikymo tema atskleidžia kaip asmenims, išėjusiems iš pataisos įstaigos, padeda kitų asmenų, bendruomenių palaikymas, kai jis nori reintegrotis visuomenėje. Ši tema talpina dvi plačias potemes: *kitų asmenų palaikymas* ir *įsitraukimas į socialines bendruomenes*.

Palaikantis santykis su kitais asmenimis. Visi dalyviai minėjo, kad jiems sėkmingai reintegrotis į visuomenę padėjo santykiai su artimais žmonėmis. Dauguma minėjo, jog jiems padėjo palaikantis, rūpestingas santykis bendraujant su jų žmonomis ar širdies draugėmis. Jie minėjo, jog jos nuolatos, emociškai buvo kartu su respondentais¹, mylėjo juos tokius, kokie jie yra⁴ bei jais besąlygiškai tikėjo ir matė viltį, jog jie gali pasikeisti⁷. Taip pat tiriamieji minėjo, jog juos stipriai palaikė giminaičiai, artimi šeimos asmenys. Tiriamieji džiaugėsi, kad artimi asmenys galėjo juos priimti tokius, kokie jie yra³, suteikė finansinę pagalbą, padėjo susirasti darbą ir juos skatino keisti gyvenimo būdą^{6,9}, smerkiantys giminaičiai pasitaravo kaip stimulus keisti savo gyvenimo būdą ir įrodyti, kad tiriamieji gali pasikeisti⁵.

---

¹ „[...]Bet iš tikrųjų nėra lengva pakeist, jeigu nėra palaikymo kažkokio. Ar iš artimesnio.. nu joo.. skaityk, nu, tai aš dėkingas dabar skaityk žmonai, nes jinai tikrai palaikė, nedavė nusirist ten kažkur tai, ramindavo“ [...] Nu šiaip vienam tai nežinau, vienam sunku žinokit. Būty. Jeigu vienas būčiau, tai 100 procentų, kad būčiau atgal grįžęs, iš tikrųjų [...] žmona labai palaikė ir ten matė ten ir būdavo pas mane irgi ten, ir protrūčiai ir kaprizų, ten ir užgėrimų tų būdavo.. Nu, kažkaip tai nuramindavo, pakalbėdavom. Labai stipriai palaikė, labai, iš tikrųjų taip. Žinot aš iš tikrųjų net nesitikėjau. Vat, kaip susipažinom mes, nu aš sėdėjau dar. Nu galvoju čia tokia, tokie santykiai ten. Pakalbėsim telefonu, čia viskas, čia, nu. Nu čia žiūriu jau pasiūliau „apsiženyt“, „apsiženijom“, nu, galvoju tikrai neišlauks. Nu bet jinai pas mane gal tris metus. Visus tris metus. Nei vieno pasimatymo nėra praleidus. Visus tris metus atvažinėja, visada palaikė, nu.. nežinau, ir dabar: ir pagarbą jaučiu ir labai myliu ją, tai.. Jinai iš tikrųjų, labai daug kuom padėjo man. Vien morališkai, ir ne tik morališkai ir visaip. Nu nežinau, čia sunku paaiškinti žinokit, čia..“ (Albert: eil.43-44; 65-66;109-116).

² „[...]Daug padėjo man vat sesės vat: su viena buvau susipažinęs pradžioj, nu „kaimynkoj“ – kaimynystėj gyveno. Bendraudavom taip, vaikščiodavom kartu po miestą. Dar su kita sese tokia irgi labai mėgėdavo tokia.. važiuodavom į.. į tuos „Trakus“ žinot..“ (Algimantas, eil. nr.: 432-434)

³ „[...]Mama jos rašė laiškus man, kadangi jinai tikėjo Dievu. Rašė laiškus norėdama kažkaip man padėti ir man labai buvo keista, kad mano mama man nerašo laiškų, o su manim svetimi žmonės nori bendraut. Nu ir sutikau bendrauti laiškais. Susirašinėjome ir man labai puikiai sekėsi susirašinėti su pirmosios žmonos mama, bet neturėjau minty, ten, kad ten, kaip sakoma, lovos, ten dar apgavyst.. ne, tiesiog taip, kaip, kaip, kaip su asmeniui su asmeniu, dėl to, kad nu.. ji su manim, į mane žiūrėjo kitaip ir man norėjosi atsakyti į tą kaip ji žiūrėjo į mane. [...] Aišku, aš turėjau žmoną, su kuria susirašinėjau laiškais, aš bendravau, aš papasakojau savo įtikėjimą, visa kita. Nu visi džiaugėsi, aš su mano šeima, mano grynais broliais ir seserimis buvo man durys bendravimo uždaros. Man buvo tik tai priimtina mano žmonos šeima, kuri kažkoku būdu bandė mane priimti, nes jie visi kitokie žmonės, o aš nusikaltėlis ir labai stiprus, pagal visą tą. [...]“ (Andrius, eil. nr.: 665-670;736-740).

⁴ „[...]Eidamas to Dievo keliu, man Dievas davė nuostabią žmoną, kuri numeris vienas – myli mane tokį, koks aš esu. [...]“ (Andrius, eil. nr.: 810-811).

⁵ „[...]viena vertus – dalis giminių palaikė, o kita dalis ne ir toks iš dalies buvo noras: tie kurie palaikė, tai buvo pagalba, o tie, kurie nepalaikė buvo stimulus įrodyti jiems, kad aš galiu pasiekti ir.. [...] Tai be abejo buvo artimiausi – mama buvo, tetos, dėdės, tai.. klausinėjo visi kaip, kaip tau ten sekėsi, kaip kas, kaip tau dabar, bet.. sunku tai perteikti, čia.. keliais žodžiais nenupasakosi.

Tiriamieji sulaukė palaikymo, priėmimo iš tikinčiųjų atstovaujančių bažnyčiai. Respondentai minėjo, kad jiems padėjo bendravimas su tikinčiais², meldimasis, religinės literatūros skaitymas ir analizavimas⁸ bei pačio respondento skatinimas priimti sprendimus ir būti atsakingam už savo gyvenimą¹². Taip pat tiriamiesiems padėjo draugų palaikymas. Draugų noras su respondentais bendrauti ir juos palaikyti^{3 11}, draugų skatinimas atsiriboti nuo kriminalinio pasaulio⁶, maldos su draugu¹⁰ bei pagalba, kurios sulaukė iš tų, kurie priklauso kriminaliniam pasauliui.

Tai.. net nežinau, po to kažkiek tai su draugais susitikti, bet iš tikrųjų tų ryšių, gavosi per metus daug nutrūko su įvairiais draugais ir nu., jų taip neatsinaujina, nu tik tiek, kad kadangi pradėjau mokytis, tai atsirado nauji draugai. Vėl gi, kurie daugelis nežinojo nieko tai.. tai toks.. jeigu apie palaikymą – tai daugiausia iš artimiausių. [...] nu sakau, aš kaip pradžioj šiek tiek minėjau, toks gaunasi dviprasmiškas dalykas. Dalis mačiau žmonių, kurie žino, ir buvo pasmerkę mane ir norėjosi jiems įrodyti – tai buvo toksai irgi variklis elgtis teisingai, ir nu, patys artimiausi giminės, tai palaikė. Nu tai vistiek ten ir užstatą reikėjo sumokėt bičiuliui ir jam gražino, aišku, viskas gerai, tai irgi atsakomybė, kad tu žinai, kad jeigu ten kažkas tai nuplauks.. [...] Bet.. pats faktas, jeigu tu žinai, kad tave palaiko nu tai, tai yra svarbu. Tai yra labai daug. Nes vistiek toliau reikia važiuoti į tuos teismus, tai.. kad tu žinotum, kad ir artimiausi tave smerkia, tai tikrai būtų labai sunku. Gal ir, nu gal ir palūžtum..“ (Antanas, eil. nr.: 1101-1102;1139-1143;1148-1151;1157-1159)

⁶,„[...]Na.. nu tai aišku į artimuosius pačioj, pačioj pradžioj į artimuosius visus rėmiausi: ten brolis, kas ten.. brolis davė pinigų, mama, tėvas, kad „karočia“ nedaryčiau nesąmonių. Draugai keli ten davė, kad nedaryčiau nesąmonių. Padėjo, ka.. infiltruotis gal padėjo: darbą gal padėjo kai kurie paieškot, ten „bratkus“, mama. [...] žiauriai, žiauriai. Šitas iš visos giminės. Žiauriai iš tikrųjų iš giminės daug kas skambino, kad „nedaryk nesąmonių“. „Karočia“ žiauriai buvo šitas. Kad „nedaryk, nekrėsk cirkių“. Būdavo giminės „baliai“, tai visi žiauriai.. nu kaip sakau, minėjau: iš mano giminės daug yra kas sėdėję žinai. Tai visi, visi tą patį, kad „nebus gerai“ ir viskas „karočia“. (Tautvydas, eil. nr.: 1258-1261;1269-1272)

⁷,„[...]Bet kas įdomiausiai – mes su žmona kaip ir išsiskyrę, bet mes ir dabar bendraujam: kiekvieną dieną skambinu, jinai pas mane atvažiuoja, jeigu kažko tai reikia (ten jos senukui reikėjo pagalbos), su klebonu kalbėt, aš čia organizavau Šiluvoj, atvažiuodavo, nu.. Aš negaliu apie ją nė vieno blogo žodžio pasakyti, nes tik tai mano yra kaltė dėl tų skyrybų. [...] Ir jinai matė visada viltį. Jinai matė viltį ir jinai mane dabar palaiko. Labai stipriai palaiko, nors mes išsiskyrėm. Nu ir išsiskyrėm žinai, lygioj vietoj Auguste.“ (Vladimir, eil. nr.: 1418-1421;1483-1484)

⁸,„[...]Pradžioj labai sunku buvo. Labai sunku, bet bet, nu, aš meldavausi, meldavausi, su Žanu „poteriaudavom“, su kunigu – čia Darius yra, su klebonu taip, ir pats skaitydavau literatūrą ir ieškodavau, atrasdavau, nu ir taip einu.“ (Vladimir, eil. nr.: 1448-1451)

⁹,„[...]Mano vistiek, bet kokių atveju, didžiausia vertybė yra šeima ane? Tą šeimą aš turėjau visada. Čia aš esu dėkingas jai, kad jinai visą laiką buvo šalia manęs ir yra po šiai dienai, ane. Aš turėjau vieną vaiką, po to kai išėjau, antras gimė. Turiu dabar du vaikus. Vienas jau suaugęs, tarp kitko teisininkas, gyvena atskirai, savo gyvenimą ir ir žodžiu va, tai.. tą pasiekiau – čia yra daugiausia ką aš pasiekiau ane. Kad ir ir, netgi pasakyčiau kitaip: didžiausias mano pasiekimas, ką aš laikau, tai, ne tai kad šeima, bet aš tikiu, kad iš mano sūnų abiejų, vat jie bus iš tikrųjų geri žmonės.“ (Vladimir I, eil. nr.: 1768-1774)

¹⁰,„[...]Ne, man iš tikrųjų.. Ne – buvo, buvo. Buvo kas padėjo, buvo kas padėjo. Labai daug, labai dažnai šneka, kad va ten..tu reiškia atsirenki kas tikrieji draugai, kas čia, kas čia tave paliko, kas nepaliko.. aš į tai žiūriu, taip va kažkaip tai. Žmonės vistiek visada keičiasi ane? Yra žmonės, tos materialinės.. moralinės vertybės jos paslankios tokios yra, ane, pas žmones. Vieni reiškia taip, kiti – taip. Vienas gali būt, tave ten „koliot“, viską, bet tu išeini ir jis gali apsimest tau geriausiu draugu ane. Nu žmonės visi tokie yra ir, ir.. aš nu čia.. palaikė kažkas, nepalaikė nu.. Aš ir pats neesu linkęs kažko labai palaikyt ar ne, kad ten..nebent ten jau žinau, kad tas žmogus jau

Įsitraukimas į socialines bendruomenes. Ši potėmė atskleidžia tiriamųjų mintis apie socialinių bendruomenių pagalbą, jiems stengiantis reintegruoti į visuomenę. Daugiausia respondentų minėjo įsitraukimą į religines bendruomenes pataisos įstaigoje^{18 20} ir religines bendruomenes už pataisos įstaigos ribų^{13 14 15 16 17 19 20}. Visi respondentai pasižymi tuo, jog jie ir iki šiol palaiko ryšį su socialinėmis, religinėmis bendruomenėmis, kuriose nuolatos lankosi ir gauna palaikymą iš kitų bendruomenės narių.

Respondentai minėjo, kad religinės bendruomenės, besilankančios pataisos įstaigoje, padėjo jiems pradėti keisti savo gyvenimą ir keliauti „Dievo keliu“, gyventi pagal Šventą raštą. Religinės bendruomenės pataisos įstaigoje jiems suteikė ramybę, tikėjimą, viltį bei bendruomenės nariai suteikė jiems moralinį ir praktinį palaikymą.

Kiti respondentai minėjo, jog tik išėjus iš pataisos įstaigos, didžiausio palaikymo ir pagalbos sulaukė iš religinių bendruomenių, į kurias pirmiausiai ir kreipėsi išėję iš pataisos įstaigos. Į visuomenę jiems padėjo reintegruoti priklausymas bendruomenei, kitų bendruomenės narių palaikymas, bendruomeniškas „Dievo žodžio“ skleidimas ir suteikta viltis, jog yra įmanoma ir jų laukia visai kitas gyvenimo kelias.

---

viskas.. Aš stengiuos visada kai žmogui kažką gero darai, visada įvertint: ar esant tokiai, tokiai ir tokiai situacijai ar jis įvertins, tas žmogus, ką tu jam esi padaręs. Jeigu jis įvertins, tada aš visada padėsiu. Jeigu aš kažkiek abejoju juo, nu tai man tai..kažkaip tai vat. O kad man padėjo, tokių žmonių kurie man padėjo – buvo, tikrai buvo. Bet tai vėl gi aš pasakysiu, kad visi tie žmonės buvo iš to paties pasaulio. Tie, kurie padėjo.“ (Vladimir 1, eil. nr.: 1743-1753)

¹¹ „[...]Bet.. kažkaip atvažiavo, turėjau tokią širdies draugę „babą“ savo (nusijuokia). Kas man beatsitkdavo, aš bėgdavau slėptis pas „babą“ nuo vaikystės (juokiasi). Atvažiavo mane aplankyt kalėjime, netikėjo, kad aš tokį nusikaltimą padariau. Norėjo parduot daugiau turto, kad mane ištrauktų, bet kažkaip, ačiū Dievui, nieko neįvyko.“ (Žanas, eil. nr.: 1834-1837)

¹² „[...]Ir mes su Lina kai jau pasipiršom vienas kitam, žinai, nuvažiavom pas Gediminą, sakom: „tai kaip gyvent, vat ką dabar mum daryt?“ žinai. „Sušikai visą gyvenimą – jai universitetą, man – mano universitetus visus (juokiasi), kaip toliau gyvent?“ žinai. Sako: „eikit ir darykit tą patį, ką jum padariau“. Ir viskas, vat visa prevencija, įsivaizduoji. Visa prevencija. Užteko net dviejų žmonių gyvenimo: tai tėvo Stanislovo ir brolio Gedimino, kuris su manim pasielgė kaip su broliu. Net su broliu kitą kartą taip nesiėgi. [...]Jeigu tu gauni laiko, aš sakau: Dievui dėkoju už kalėjimus, vien už tai, kad aš gavau laiko, ane, apsispręsti – ką aš toliau noriu veikti, ane. Jėgos negavau tam veiksmui daryti ane, nes nei tėtis mano turėjo tą jėgą, nei mama turėjo tą jėgą. Man reikėjo iš šalies, ane, tų žmonių, kurie duotų man jėgą – įgalintų, ane.“ (Žanas, eil. nr.: 1992-2001;2145-2148)

¹³ „[...]Aš atsimenu rehabilitacijoj: atsikeldavau – į veidrodį, galvodavau „kai duočiau į snukį“ pats.. nu toks buvau.. bet aš mokiaus mylėt. Dabar aš atsikeliu, vėl pažiūriu, sakau „Algiuk, gerai atrodai“ (nusišypso), aš pasakau sau „gerai atrodai, laikykis“ taip toliau. Suprantat, aš praėj..nes aš praėjęs tas programas aš, gi „anoniminius“ lankiau visur čia, eidavau, Dievo žodį nešdavau jiem, supranti..[...] Čia po kelių mėnesių aš išeidinėjau nu i.. davė man kontaktus ir aš čia.. kryžiaus namuose mes ankščiau rinkdavomės. Dabar renkamės rasų gatvėj visi. Nu ir čia pradėjau lankyt. [...] O dabar kaip gi, atidaro vartus: mauk laukan, niekam nereikalingas. Tai ačiū Dievui, kad yra dar tokios kalinių globos ten, kur dabar, dabar Marijampolėj nukonkuravo, projektą tą. Čia vėl projektas kažkoks yra. Aš gi buvau Europos projekte tam kalinių integracijos į visuomenę,

paskutinę, tą jau kaip dešimt metų, buvo čia Vilniui. Tai aš papuoliau – man daug davė. Nes aš paklusnumo mokiaus, vykdyt taip, ką reikia suprantat.“ (Algimantas, eil. nr.: 321-325;335-337;506-510)

¹⁴ „[...]Pas mane buvo dar tuo metu trys mėnesiai, tos vadinamo, to režimo, kurio aš turėjau ir.. ir buvo man labai sunku. Bet.. aišku, aš tuo metu kai tikėjau, tas, tie žmonės, kuriems, tenai mus lankė antradieniais, kurie dėjo visa tai – aš susitikau su jais laisvėj, lankiausi šitoje bažnyčioje, kur dabar va esu, jie žinojo mane, meldėsi ir mane ir mano tuos visus dalykus, kad mano gyvenimas pradėtų keistis, bet aš kaip žmogus, savo vidum dar tam tikrus tuos dalykus nesupratau, dėl to man labai buvo sudėtinga.“ (Andrius, eil. nr.: 781-785)

¹⁵ „[...]bet kaip aš išėjau, sakau, labai greitai prasidėjo tarnavimai. Labai greitai prasidėjo tarnavimai, mokiausi Ukrainoj misionieriškoj mokykloj, įkūrėm gailestingumo namus, Izraelyje važinėjom tenai, po pasaulį, visur tarnavimai, šlovinimai, maldos, bendruomenės – ir tu važiuoji.“ (Vladimir, eil. nr.: 1424-1427)

¹⁶ „[...]Jir labai aš dėkingas pastoriui Borisui iš Sekmininkų bažnyčios. Jis man daug labai davė. Aš žemaitis, aš užsispyręs, bet aš klausydavau visą šventą raštą kai jis aiškino žinai..“ (Algimantas, eil. nr.: 240-241).

¹⁷ „[...]Nes aš laimingas esu, kad aš papuoliau į.. „Zonoj“ dar būdams susipažinau su Linu – mūsų veikliųjų žmonių bendrijos prezidentu. Šiaulietis yra. Nu ir aš išėjęs iš kart pas juos pradėjau lankytis. Man daug davė – tas bendravimas vyrų, bendravimas.. Suprantat, aš ten daug.. ten daug kalinių ateidavo. Kas išeidavo – aš visus kviesdavau. [...]suprantat, man kaip padėjo: mūsų bendrija labai daug judėjom tais metais, mes važinėjom po visas Lietuvą, po miestus. Mane kviesdavo į bažnyčias, į vaikų namus, į senelių namus važiuodavom, visur.. Aš liudijau savo gyvenimą, ką Dievas padarė su manim suprantat, aš tuo gyvenau. Vat mane tas ikeitė, kad aš aš neidavau į barus, suprantat, aš neidavau su draugais. Aš eidavau melstis, aš eidavau į bažnyčias, eidavau į susirinkimus su savo broliais va kaip šiandien eisim mes melstis. [...]Man daug padėjo: man visokios organizacijos tos religinės, aš gi vaikščiodavau po bažnyčias, mane kviesdavo į bažnyčias, ten aš eidavau, liūdydavau, supranti.“ (Algimantas, eil.nr.: 291-294;427-431; 497-498)

¹⁸ „[...]Bet eidamas tuo toliau, tokiu gyvenimo keliu, aš būdamas tuose pataisos namuose, sužinojau, kad ateis į pataisos namus, Marijampolės, ateis kažkokie žmonės tikintys. Vaikščiojau aš į katalikų mišias, man labai patiko mūsų kunigas, kuris buvo jisai.. ramiai kalbėjo, aš ateidavau į tą vietą atsipalaiduoti. Tiesiog į mišias aš ateidavau, skaitydavau Naują Testamentą kaip ten aprašydavo, aš meldavaus, man nesigėdydavau ten, prieš visa tai, nusilenkt ir.. Nu vienu žodžiu, pagal kalinius buvo tam tikra gėda ir tam tikri ten tokie formalumai, bet kai aš į tą pusę atidavau, aš nenorėdavau kaip kalinys ateit, aš tiesiog ateidavau, man patiko ten ta ramybė, kuri tenai buvo.“ (Andrius, eil. nr.: 684-690)

¹⁹ „[...] Dabar eidamas tikėjimo keliu kažkaip gavosi, kad mano laikas yra daugiau sudėta vienoj vietoj, kad nes.. su tais žmonėmis kažkur aš važiuoju, su jais būnu, čia važiuoju, ten. Ir vienu žodžiu, yra taip, kad aš esu dalinai pririštas prie tų.. prie tos veiklos ir man ta veikla, savanoriavimas man tam tikru būdu neleidžia ten dirbti ar ten dar kažkokių dalykų“ (Andrius, eil. nr.: 970-973).

²⁰ „[...]Mane Dievas pradėjo keisti kalėjime. [...]Ten žmonės ateidavo iš laisvės – katalikai, protestantai ir man pasiūlė nueiti tenai, pas protestantus. Ir Dievas mane atrado kalėjime. Jis mane kada atrado kalėjime, mano gyvenimas pradėjo stipriai labai keistis. Aišku, ne iš karto, bet palaipsniui, palaipsniui, palaipsniui. Ir aš kada įtikėjau, aš pradėjau pagal šventą raštą gyventi jau kalėjime. [...]Išėjau, atrodo vėl tarnavimai, viskas gerai, bet mano tie pirmi žingsniai į tą pirmą sėklą buvo pasodinta jau kalėjime.“ (Vladimir, eil. nr.: 1383;1387-1390;1515-1516)

²¹ „[...]aš pradėjau gaut iš tų vyrų, ane: iš brolių pranciškonų iš Modesto, iš kitų – va tą atsvarą, ane, kad visuomenėj irgi yra vyrų, ane, ne iš kriminalinio pasaulio, kuriems dar daugiau „nusišikt“ ant to, kad tu turi „pūšką“, dvi „pūškas“. [...]Nu va tokios, galvoju, gal jie čia specialiai provokuoja, gal filmuoja, gal tikrina, nu tu.. Tu negali patikėt, kad kažkas esi reikalingas, dėl to, kad esi, o ne dėl to, kad kažką turi, moki ar kažką mokėsi, žinai. Tai va čia, nu va tie, va visi dalykai žinai, sutriuškino visą tą „šūdą“ ant kurio buvo pastatytas ane, mano.. mano visas augimas, ane, tas nuo vaikystės. Tai va, jeigu ne ta atsvara, tikrai aš nebūčiau net turėjęs noro, ane, išgirsti apie viltį. Kad nu, kad tikrai Žanai tau irgi yra paruoštas visai kitas gyvenimas, net sociume, ane.“ (Žanas, eil. nr.:1971-1973;1982-1987)

3.2 Atsiribojimas nuo praeities

Kita patyrimą apibendrinanti tema – atsiribojimas nuo praeities. Ši tema atskleidžia, kaip atsiribojimas nuo praeities priklausomybių ar socialinių ryšių leidžia sėkmingiau sugrįžti į visuomeninį

gyvenimą. Šią temą sudaro dvi potemės: *kriminalinių ryšių nutraukimas* ir *atsisakymas psichoaktyvių medžiagų*.

Kriminalinių ryšių nutraukimas. Daugiau nei pusė respondentų įvardijo, jog sėkmingai reintegrutis į visuomenę ir palaikyti teisingą gyvenimo būdą jiems padėjo ryšių nutraukimas su asmenimis, kurie vis dar buvo kriminalinėje aplinkoje. Respondenti minėjo, kad jie stengėsi nepalaikyti ryšio, nes tai jiems asocijuojasi su praeitimi²², taip pat, jog nors ir sunku buvo atsispirti draugų įtakai, tačiau pradėję vadovautis kitu gyvenimo modeliu jie suprato, jog nori toliau keisti savo gyvenimą atsiribodami nuo praeities²³. Vienas iš respondentų minėjo, jog stengėsi atsitraukti nuo asmenų, kurie užsiima neteisėtomis veiklomis, kadangi, jo manymu, net ir buvimas draugu gali jį įvelti į teisėsaugos akiratį²⁴.

---

²² „[...]žinokit stengiuosi kuo mažiau bendraut, ypač, kuo, vat su.. nu su draugais savo, va ten su buvusiais ten, kas ten irgi sėdėję čia [...] Su praeitim, tai išvis jokio ryšio nepalaikau“ (Albert, eil. 84-85).

²³ „[...]Aš čia po Vilnių vaikštau, čia taigi visi broliai, „bratva“ visa - sėdėję, paleistuoti, narkotikai valdo, alkoholis. Aš meldžiuosi už juos. Kabinu – iš konteinerio išlindo – aš apkabinu. Sakau yra išsigelbėjimas, yra kelias, eikit sakau [...]čia mane kvietė tie „princai“, bet aš.. nu mes kartu augom visi, aš sakau aš.. kalėjime nebūsiu, aš savo.. [...] Žinot čia tas aplink stoty, visas širšynas. Čia gi visi nusikaltėliai buvę, visas „brudas“, visas narkotikai.. Aš apkabindavau juos, pasišnekėdavau, bet mum nepakeliui. Aš per petį paplodavau, sakau: „aš einu, man yra..“. Aš nueidavau į bažnyčią gailėstingumo.. pasėdėdavau.. Į kitą bažnyčią, į protestantiškas nueidavau, visur. [...] Suprantat, labai sunku buvo pakeist. Atsispirt draugų reikėjo visų, visur, ant kiekvieno kampo šauk, suprantat, barai.. Eini va čia kai Vilniui, per čia eini, per visur laukuose žinot ten, gatvėse visur bokalais geria, kilnoja. Aš, einu, viską žegn.. „būkit palaiminti“ sakau ir einu toliau. Suprantat, nes man nepakeliui buvo, man nereikėjo. [...] Visko buvo daug, suprantat, ten gi kalinių susirinkusių mąstymas kitokis, bet aš atsiribojau nuo jų. Aš atsiribojau, išėjau Dievo keliu, kur dievas vedė mane.“ (Algimantas, eil. nr.: 178-180; 196-197;276-279;284-287;511-513)

²⁴ „[...] O kai taip viską prarandi ir supranti, kad tu bet kada gali vėl prarasti, vistiek, gali kas nors kur nors pasiūlyt kokią nesamone, nu sutiksi, o po to bac ir žiūrėk ir visko vėl nėra. Tai saugausi labai visą laiką šitų dalykų, kad niekas neįtrauktų manęs į kažkokią tai lengvą pasipelninimą ar kažkur tai, nes.. tikrai.. galima ii.. kaip sakant, sąžiningu darbu užsidirbti ir labai nesinori to prarasti. Tai vat.. [...] Tu gali tiesiog būti aplinkoj žmonių, ir po to tu įrodyk, kad tu tik tai draugas buvai, o ne tu kartu visa tai darei. O gal tu vat lemiamu momentu būsi tiesiog kartu su jais, tai.. irgi labai visą laiką žiūri. Jeigu žmonės kiti matosi, kad kažką tai kreivo daro, tai draugų tarpe, tai aš tokius stengiuosi neturėti. Nes tai yra rizika iš tikrųjų, netgi bendrauti su tokiais žmonėm. Tai vat.. [...] bet iš tikrųjų tų ryšių, gavosi per metus daug nutrūko su įvairiais draugais ir nu., jų taip neatsinaujina [...]nes čia vistiek turi du kelius: arba bendraut su tais pačiais žmonėm arba dėliotis savo gyvenimą taip kaip tu nori.“ (Antanas, eil. nr.:1121-1124;1141-1142;)

²⁵ „[...]Aš tuo metu turėjau vienu metų bausmę ir tuos visus metus atlikau, išėjau ir.. šiandieną vat eina jau antri metai, kaip aš neturiu nieko bendro su visom tom instancijoms ir mano gyvenimas yra pakeistas. Bet pirmoj linijoj yra dėl to, kad aš atsisakiau alkoholio, ar atsisakiau cigaretės ar atsisakiau vogti ar dar kažko. Pirmoj eilėj įvyko mano gyvenimo pakeitimas, kad aš pripažinau, tai ką aš dariau, kad tai buvo neteisinga, kad tai visiškai netinka žmogui.“ (Andrius, eil. nr.: 801-805)

Atsisakymas psichoaktyvių medžiagų. Kiti respondentai įvardino, jog jiems sėkmingai tęsti teisingą gyvenimo būdą padėjo atsisakymas vartoti įvairias psichoaktyvias medžiagas. Respondentai minėjo, jog jiems buvo lengviau atsakyti psichoaktyvių medžiagų, jeigu nutraukdavo ryšius su asmenimis, kurie skatino jas vartoti arba nustojo lankytis vietose, kuriose kultų noras vartoti psichoaktyvias medžiagas²³. Taip pat tiriamieji minėjo, jog psichoaktyvių medžiagų atsisakymas buvo pagrindas, kuris padėjo jiems pasiekti didžiuosius gyvenimo pokyčius bei užsiimti socialine veikla^{25 26}.

---

²⁶ „[...]Bet kaip sakau, nu kol tie tarnavimai.. aš nerūčiau, negėriau, net, net.. net negėriau nei alaus, nei tų, kaip jie, vadinasi, skatinantys tie, kaip..Nu kaip, kaip tas, „Redbull‘is“? [...]energetiniai, va. Nei energetinių, nieko aš negėriau. [...] kada aš jau buvau susitvarkęs, kada aš jau buvau kaip ir „išipaišęs“ į visuomenę: aš jau tarnavau, aš.. dalyvavau, kalbėdavau per „Marijos“ radiją, kiekvieną savaitę kalbėdavau „Dievas gydo“. Ir kada mes iš Ukrainos čia kūrėm „Marijos“ mokyklą ir per „Marijos“ radiją ir Seime dalyvavom, vienu žodžiu, per televiziją rodė.. Tai vienu žodžiu aš jau susitvarkęs, galima sakyti buvau: nerūčiau, negėriau, „nekaifavau“, nieko, nieko, nieko, nepaleistuvavau, jokių vagysčių, nieko, kas nu.. Bet mano viena pusė kažkokia buvo tamsi, kurią aš pats nepastebėjau, kad buvo ne.. nepakeista. Vat.. va tas labai svarbu yra. Nu labai svarbu žmogui, nu man svarbu. Nes tas vistiek iškyla, supranti, nu tas iškilo, išlindo ir davė savo vaisių.“ (Vladimir, eil. nr.:1409-1412; 1466-1473)

3.3. Kritinis lūžis (įvykis)

Dar viena išskirta tema yra *kritinis lūžis (įvykis)*. Šioje temoje galima pastebėti, kaip konkretūs, kritiniai įvykiai ar situacijos paskatino asmenis keisti savo gyvenimo būdą. Šiame darbe kritiniu lūžiu vadinami teigiami bei neigiami įvykiai.

Šią temą sudaro trys potėmės: *sutrikusi sveikata, turto bei artimųjų praradimas, šeimos narių gimimas, praradimo baimė*.

Sutrikusi sveikata. Dalis respondentų interviu minėjo, jog juos keisti savo gyvenimo būdą padėjo įvairūs sveikatos sutrikimai. Dalyviai minėjo, jog sutrikus sveikatai, juos apėmė stipri mirties baimė. Jie minėjo, jog apėmus šiai, stipriai baimei, jie pajuto didelį norą gyventi bei gailėjosi, jog neišnaudojo esamo gyvenimo^{27 28}.

Kitas dalyvis minėjo, jog susidūręs su įvairiomis, konfliktinėmis situacijomis jis taip pat pajuto mirties baimę, jog įvykus fiziniam konfliktui jis gali tiesiog neišgyventi²⁹. Tiriamuosius siejo mirties baimės patirtis.

Praradimo baimė. Kitus tiriamuosius siejo baimė prarasti tai, ką sukūrė išėję už pataisos įstaigos ribų ir integravęsi į visuomenę^{30 32}. Šie tiriamieji minėjo, jog po kelių metų išėjimo į laisvę jie pajuto „psichologinį lūžį“, kuris pasireiškė suvokimu, jog gali bet kada kas nors nutikti ir jie gali sugrįžti į kalėjimą bei prarasti viską, ką yra sukūrę iš naujo. Vienas iš tiriamųjų minėjo, jog dar esant pataisos

įstaigoje jį aplankė artimojo praradimo baimė, jog daugiau niekada nepamatys savo sergančio artimojo³¹. Tiriamojo teigimu, ši žinia jį paskatino keisti savo gyvenimo būdą jau esant pataisos įstaigoje.

---

²⁷„[...] 2006 m., aš buvau invalidas antros grupės, aš negalėjau nuo žemės atsispaut.. Suėdė viską aš kaip pradėjau gert, žinot, niekam nebereikalingas. Aš buvau numiręs ir mane rado Šiauliuose kažkur.. Aš atsibudau toj.. reanimacijos. Man viskas kaip filme prabėgo pro akis, gyvenimas. Ką nušovė, ką susprogdino, ką užmušo, ką su narkotikais mirė.. Ir pirmą kartą pajutai baimę tokią ir norą gyvent“ (Algimantas, eil. nr.: 207-210).

²⁸„[...]Viskas, ai galvoju.. greičiau mirtis. Ir pučiu: „hašišas“, degtinė, „hašišas“, degtinė, tokios psichozės, ašaros žinai, savęs kaltinimas, ėdimas, visai užsidarymas į urvą, niekur, net į bomžynus jokių nenoriu eit, žinai. Tik tais nueini, alkoholio pasėmi. Ten turėjau tokį pažįstamą, kuris virdavo žinai, pusiau legaliai, ten su policininkais samagoną, tai ten žalia šviesa pas jį ten būdavo, tai duodavo.. pasakydavo, kad ateis Talandis, duokit kiek reikia. Tai vat taip galvojau, greitai greitai viskas pasibaigs žinai. Ir vieną rytą kėliaus iš lovos, sudūrė širdį, kažkaip atsiguliu (atsiduso), galvoju, nu „turi įsijungt“ žinai. Tokie būdavo ritmo sutrikimai vadinasi, pas alkoholikus. Ir jinai man neįsijungia, įsivaizduoji (nusijuokia). Aš pasijudinu – jinai vistiek neįsijungia. Man baimė kaip pradėjo (juokias) – visą kūną paralyžuot. Aš jau laikiu kol tuneliai prasidės visokie – jokių tunelių, bet baimė. Visas kūnas bijo. Taip baimė tokia ir šviesėja, šviesėja, šviesėja akyse ir prisimenu savo paskutinę mintį: „Dieve atleisk, nepasinaudojau gyvenimu“. Ir šakės, mane kai išnešė. Aš „atsičiūhinau“, langas pas mamą toksai senam name žinai, kryžiaus formos toks. Aš žliūmbiu prie to lango žinai.. Ir toks prisiminimas: tėvas Stanislovas sako „eik pas anoniminius alkoholikus“. (Žanas, eil. nr.: 1978-1900)

²⁹„[...]Aš asmeniškai turėjau didžiulę baimę, mirties baimę. Aš bijojau, kad mane muš, užmuš ir aš numirsiu. Kur aš nueisiu – aš nežinau. Mane ten visokie dalykai kankindavo, drąskydavo.“(Andrius, eil. nr.: 834-836)

³⁰„[...]nu visko buvo.. krizių buvo be abejo.. antra šeima ir.. su verslu irgi visokių krizių yra buvę.. Kartais sunku yra nepalūžti.. ir.. labai ilgą laiką kažkokia tai buvo baimė viską prarasti.. Labai didelė baimė viską prarasti. Tokia, nežinau net.. kaip sakyti, kaip čia įvardinti.. net jinai net gilesnė negu tu galvoji, kad pasodins į kalėjimą, bet nu tai.. tai yra su tuo susiję. Ir.. gal sakysim kokius dešimt metų iš esmės gyvenau su va tokiom, viduj kažkokiom, gal aišku vertėjo pas kokius psichologus pavaikščiout, bet nebuvo tada įprasta. Dabar ko gero, kad būtų gerai, geriau nueiti ir išsiaškinti su savim kas yra tavo viduj ir nu kodėl tu taip ilgai jauti tokias blogas emocijas.“(Antanas, eil. nr.:1185-1191)

³¹„[...]Tai parvežė, įvyko teismas, man davė pas.. ta prasme pamačiau teismo metu, kad i.. nu tėvas į žmogų nepanašus žinai ir taip ir nesupratau kame esmė jam, kas jam darosi. Ir man davė pasimatymą ir tėvas tuo metu pasakė, kad tipo: „man trečios stadijos vėžys“ žinai sako, „ir aš..“, sako „nežinau ar aš išgyvensiu“ sako, nes „žiauriai chujova“ sako. Tai va tuo metu žiauriai, buvo psichologinis smūgis žiauriai, kad tėvo nepamatysiu. Žiauriai išsigandau iš tikro. Tada gal nusprendžiau ir kažkokius mano veiksmus įtakojo žinai, kad tai padarysiu. Gerokai įtakojo iš tikro. Žiauriai išsigandau ir... būdamas kameroj su kameros draugais ir iš laisvės pažinojau, buvom kartu, mes darėm su tuo draugu nusikaltimus. Tai ta prasme jis buvo su manim irgi parvežtas jisai iš Lukiškių, jisai už kitą ten bylą kažkokią teisėsi. Tai.. mes kartu buvom kameroj, tai galvoju jeigu ne tas draugas, tai būt išvis man būt gal buvę labai prastai. Bet.. nu ta prasme ir apsikabinęs ten ir guodė ir, ir, ir, ir jau visko ten žinai. Iš tikro ir.. Kai tu esi tokioj vietoj ir kad žinai, nu tu negali nieko padaryti, dar tau jaučiasi tas didesnis, kad tu esi prieš savo valią kažkur, žinai, uždarytas. Nu ir tiek.“ (Tautvydas, eil. nr.: 1285-1297)

³²„[...]Buvo finansinės problemos, kurios kažkaip slėgė ir reikėjo kažkaip iš to viso „vyniotis“ nu. O kažkaip, kažkokių psichologinių problemų tuo metu man išvis nebuvo. Paskui buvo, jau vėliau, gal po kokių, išėjus, gal po kokių keturių penkių metų. Gal po kokių trijų tai sakykim, jo – po trijų metų. Kaip tada supratau, kad bet kada galiu pakliūt antrą kartą va.. ir tada labai daug aplink buvo reiškia žmonių, pažįstamų, draugų, kurie pakliuvo mm..ir, ir.. aš tada vat kažkaip supratau, kad nu.. nieko gero nebus iš to. [...] Aš tai vat ir sakau, aš kaip supratau, kad man tada vėl gali bet kas atsitikt, aš nėriau i tą“. [...] Jeigu kalbėt apie psichologines problemas – jo, paskui pas mane buvo toks didžiulis lūžis labai. Pas mane buvo kažkoks vat.. tas, tas pats lūžis jisai įvyko išėjus, sakau..

Turto bei artimųjų praradimas. Dalis tiriamųjų teigė, jog jų pokyčius paskatino turto bei artimųjų praradimas dėl savo blogų įpročių, psichoaktyvių medžiagų vartojimo ar neteisingo gyvenimo būdo. Tiriamieji minėjo, kad jiems daug skausmo sukėlė artimojo netektis³³, žmonos išdavystė ar išsiskyrimas³⁴. Vieni tiriamieji minėjo, jog sunkiai šį gyvenimo laikotarpį išgyveno ir vėliau tai priėmė kaip gyvenimo pamoką, kiti tiriamieji išsiskyrimą su artimuoju priėmė kaip teigiamą įvykį, kuris paskatino keisti savo gyvenimo būdą.

Šeimos narių gimimas. Vienas iš tiriamųjų išskyrė teigiamą kritinį įvykį – dukros gimimą³⁶. Respondento nuomone, šis gyvenimo momentas jam suteikė suvokimo, jog jis nuo šiol turi būti kur kas atsakingesnis ir atsakingiau priimti įvairius gyvenimo sprendimus.

Nors tada jau nebekamavo finansinės kažkokios problemos, ane, jau buvo viskas susidėlioję į savo vietas, bet psichologinis lūžis buvo žiaurus ir aš nežinojau tada su kuo susiet. Netgi norėjau pas psichologus kreiptis pats nes, aa.. reiškia.. Ar susiję dėl to, kad reiškia ta aplinka mano visa buvo, reiškia tuo laiku sulaikyta. Kažkaip ir galiu pasakyti, va neslėpsiu, po penkiolikos metų, po penkiolikos metų, viskas vyksta dabar, šiandien – va lygiai tas pats.“ (Vladimir 1, eil. nr.: 1677-1682;1698;1704-1709)

³³ „[...]nu buvau praradęs viską – visa gyvenimą praradau, supranti, aš gėriau, aš buvau.. „mafijozas“, bet vadinu dabar: „mafijurgis“ buvau, po to kalinys, dabar kalinys Kristuje, nes mano gyvenimas taip susiklostė, nes jis man davė naują gyvenimą [...] Bet žinot kaip pradėjau.. narkotikų atsisakiau, rūkyti, viską nerūčiau, bet užvaldė alkoholis. Pragėriau viską – turtus pragėriau, namą pragėriau, šeimą pragėriau. Dabar sūnų palaidojau prieš 3m., bet..čia tokia Dievo valia aš skaitau, paėmė jis..“ (Algimantas, eil. nr.: 184-187; 200-202).

³⁴ „[...]Nu tiesiog mano pirma žmona buvo neištikima, miegodavo su svetimais vyrais ir dar be to mano draugais pavyzdžiui ir kada tu sužinai, nu tai tiesiog.. nu.. drąsko tave iš pat tavo vidaus. Aš norėjau ir pasikarti, ko tik tai negalv.. ko tik tai nebuvo mano viduj ir ką tik tai aš nebandžiau daryti. Tiesiog man toks skausmas toks buvo, kad aš negalėjau kreiptis į žmones „padėkit man“, vienu žodžiu, man „stogas rauna“, kad mano žmona ten miega su kitu ar vienu žodžiu.. Nesuprantu, kaip visa tai.. Nu tiesiog, buvo pavyzdžiui, kaip pjaustymasis, karimasi, ten visa kita. Tokiais būdais bandžiau spręsti vat tas, širdies skausmus tokius, bet man niekas į tai irgi nepadėjo. Tiesiog vieną kartą mane ištraukė iš tos virvos kada norėjau nusižudyti, o antrą kartą nežinau kodėl, bet vienu žodžiu, tai neįvyko. Kas mane sustabdė, aš po šiai dienai negaliu į tai atsakyti.“ (Andrius, eil. nr.: 676-684)

³⁵ „[...]Ir aš daėjau iki to, kad jeigu pirmą kartą, visą savo gyvenimą, butus, mamą praradau per savo kalėjimus ir narkotikus, tai dabar aš žmoną praradau ir visa kita ir visus tarnavimus per savo gerumą ir gražumą. Todėl, kad norėjau būt gražesnis, geresnis ir mane tai atvedė į puikybę. [...] Bet aš buvau labai sudužęs. Aš buvau labai sudužęs. Aš labai norėjau keistis ir aš mūsų netgi su žmona skyrybas, aš priėmiau kaip pliusą, bet ne kaip minusą: kad pagaliau jeigu aš iki to daėjau, tai man jau dugnas, jau reikia kažką tai keistis, jau neina, nes aš patirčių turėjau labai daug. Išėini, sėdi ir kabiniesi ir taip, ir taip, ir taip, ir taip..“ (Vladimir, eil. nr.: 1413-1415;1440-1443)

³⁶ „[...]Kai yra, nu žinot, pasakysiu atvirai: kaip anksčiau kažką taip kaip darydavau, pas mane nebūdavo jokios sąžinės graužimo, kažkokio tai nu, nu kad aš gailėčiausi. Variau ir variau kažkaip tai „ai, man čia viskas pofik, tipo žalia šviesa“. O dabar taip nėra kažkaip. Nu bet irgi, čia ne iš karto atėjo. Gal labiausiai dar paskatino dukra. Kad va kai dukra gimė, irgi. Kažkas tai labai tokį didelį suvokimą davė, kad jau jautiesi atsakingesnis gal. Nu čia gal ne kiekvienam žmogui, žinot“ (Albert, eil. 150-154)

3.4. Ryšys su aukštesniaja jėga

Dar viena dalyvių pasisakymuose išryškėjusi tema yra *ryšys su aukštesniaja jėga*. Šioje temoje atsiskleidžia tiriamųjų ryšys su Dievu, kuris skatino juos keistis ir padėjo lengviau reintegrotis į visuomenę.

Keturi respondentai plačiai ir išsamiai nupasakojo savo ryšį su aukštesniaja jėga. Jie savo pasakojime dažnai minėjo Dievą bei jo pagalbą atsitiesti ir reintegrotis į visuomenę. Respondentai teigė, jog jų gyvenimas pradėjo ryškiai keistis užmezgus ryšį su aukštesniaja jėga. Jie susidūrę su sunkumais, nieko nelaukę „kabindavosi“ į Dievą. Jie teigė kalbantys su Dievu ne tik per maldas, bet ir kalbantys tiesiogiai su juo ir laukiantys atsakymų. Jų manymu, Dievas padeda jiems įveikti iššūkius įvairiose gyvenimo situacijose. Tik krizinėse situacijose jie teigia supratę, jog be Dievo – neišgyvens. Respondentai nuolatos cituoja Šventąjį raštą, kuris tapo lyg jų gyvenimo keldrodžiu ir gyvenimiška filosofija. Jiems tikėjimas į Dievą yra lyg gimimas iš naujo. Jų teigimu, Dievo meilė ir priėmimas yra vienintelė išeitis, kodėl jie sugebėjo išgyventi ir sėkmingai reintegrotis į visuomenę.^{37 38 39 40}

---

³⁷ „[...]mane Dievas išmokė mylėt, priimt tokį žmogų koks yra.[...]Kaip mane sakau Dievas.. sakau jus myli Dievas, tik eikit, šaukitės jam nieko nereikia šaukitės, iškelk rankas sakau, šaukis prie Aušros vartų nuėjęs ir jis išgirs tavo malonę, kaip mane išgirdo. Aš išėjau, nežinojau ką daryt, pas mane ašaros kaip upės, bet aš jau buvau įtikėjęs. [...] Aš 2006m., kai atvažiavo kardinolas Bačkys į pataisos namuose, kur uždaryta dabar, kolonija ta, Rasų gatvė – aš ten įtikėjau [...] Zonoj verkiau, kokias penkias valandas – visą naktį meldžiau, sakau: „Dieve, duok man naują širdį, naują gyvenimą“ sakau, „aš visą gyvenimą tau tarnausiu“ ir Dievas išgirdo [...]Pačiai aš Dievą šaukiuos, man reikia keist save, supranti, nes Dievas sako: „nesistenk pakeist šio pasaulio, pasikeisk pats“, nes aš šventą raštą skaityt pradėjau, aš pradėjau bėgiot pakampiais, kad nieks nematytu, „štangas“ tampyt.. Dabar kaip bulius galiu kalnus nuverst suprantat... [...]Bet aš nuo tų metų įtikėjau. Aš skaitau naujas gimimas 2006m. – aš gimiau iš naujo [...]Atsimenu atsiverčiau.. „Himnas meilei“ parašytas, žinai.. Korėjintiečių pirmas laiškas, tryliktas skyrius. Nu galvoju čia apie meilę, reik paskaityt, man taip įdomu palika (šypsosi), skaitau.. apie meile.. (pažiūri į dangų), ir man įstrigo trys žodžiai: „tikėjimas, viltis ir meilė“, bet iš jų visa didžiausia yra meilė. Aš tada pradėjau skaityt.. Bibliją – perskaičiau Bibliją. Ir supratau, kad.. (nutilo), Jėzus yra kelias, tiesa į gyvenimą. Sako: „palik viską, sek paskui mane“, o kaip sunku palikt viską, praeitį visą.. Naują gyvenimą pradėt sunku buvo. Aš atsimenu man ašaros bėgdavo, mae įžeidinėdavo „zonoj“, ten žemindavo, bet aš turėjau keistis pats.. Aaš daužydavau „maišą“, man krumpliai visi kruvini būdavo, ašaros bėga kaip pupos, sakau: „Dieve, neduok pakelt rankos, neduok pakelt rankos“ ir Dievas mane šlifavo po biškį.. Aš išėjau.. (nutilo)..[...] Dešimtais išėjau, verkiau, nežinojau ką daryt.. Dievas man parodė kelią.[...] Suprantat, man Dievas.. mane taip vedė.[...] O aš su Dievu kalbuosi, rankas iškėlęs garsiai šaukiu, ašaros bėga kaip pupos. Visi gal galvodavo, kad „nukvakęs“ koks, bet aš.. aš turėjau tą kelią praeit.. [...]Išėjau ir manyje gyveno Dievas jau, suprantat..[...] Man nēr gėdos, suprantat.. Nes mane Dievas pakeitė.[...] Dievas sako, „nesistenk pakeist šio pasaulio – pasikeisk pats“. Aš turėjau keistis. Aš turėjau keistis, aš.. Dantis sukandęs visaip, suprantat.. [...]Aš ėjau..per bažnyčias ėjau, meldžiaus, prašiau Dievo gailėstingumo, malonės, stiprybės, kad duotų man ir Dievas davė.[...] Aš jeigu įsikandau, įsikabinu į Dievą rankas, sakau „nepaleisiu“. Ir po šiai dienai nepaleidžiu. Man smagu yra, kad aš.. Dievas pakeitė mane. Pats aš savo jėgom nieko nebūčiau.[...] įsiurbė pasaulis ir vat kol Dievo nesuradau, nieko negalėjau padaryt.[...] Man su visais sekasi, dėl to su.. aš jum aiškinu – man Dievas, Dievo meilė mano širdy gyvena, Jėzus atėjo į mano širdį. Sako „mylėk artimą kaip pats save“, o kaip buvo sunku save pamilt.[...] Nešam tikėjimą, viltį, meilę Dievo.. Dievo žodį,

supranti. Mūsų ginklas – liūdyti žmonėm kaip aš pasikeičiau. Aš baisus žmogus buvau, bet aš turiu eit „ten“. Nes Dievas sako: „kol neaplankei – mane aplankyki“, taip parašyta šventam rašte.[...] Ten jie „užbaliavoja“, kažką ten.. Bet aš ne – tai man Dievas paėmė, alkoholį paėmė – nėra noro išvis.. Aš prie stalo linksmesnis negu kiti.[...] Aš nueinu, sakau „Viešpatie, tu žinai mano širdį“ sakau. Labai faina.[...] Kaip Dievas dirba, suprantat – aš atidaviau paskutinius. Nu aš kiek ten buvau.. projekte dalyvavau, valgyt ten man duodavo, žinai: pusryčius, pietus, vakarienė.. Ir ant rytojaus nueinu į „rasas“, pas tas vienuoles eidavau dirbt. Aš padirbu, vis.. viską ten žinai – man pietūs ant stalo, pietus atneša mano ant stalo jos žinai pavalgyt. Aš žinokit valgau, prieina vyriausia vienuolė – man 50 litų ant stalo padeda. Sakau „man nereikia“ sakau.. Sakau „aš Dievui dirbu“. „Imk“ sako, „čia tau Dievas davė“. Įsivaizduojat kaip? Aš paskutinius atidaviau – man atiduos 50. Padėjo litų. Va taip Dievas dirba suprantat.[...] Kaip išėjau.. Sakau „Dieve“ sakau, „nebenoriu grįžt daugiau“, sakau „vesk mane“, sakau „vadovauk, gi sakyk, aš vykdžiau tavo valią, ne savo norus“ ir Dievas išgirdo ir pradėjau.. [...]Dievas kalba per mano širdį, suprantat.[...] O čia ir parašiau va toki per savo gyvenimą: „Mano kelias. Sunkus ir ilgas mano kelias. Į tavo Viešpatie namus, apgaulė melas ir klasta pasaulio, neleido man pažint tavęs. Bet tu tas, kuris mane prikėlei.. (nutilo). Tas kuris mane prikėlei.. Parodei kelią tiesoje. Davei man savo pažinimą, kad laisvas būčiau žemėje. Dėkoju tau už tavo meilę, už tavo džiaugsmą tą kurį turiu. Per tavo sūnų Jėzų Kristų, šiandieną laimingiausias žemėje esu. Amen“. [...]Dievas yra meilė[...]Vat aš taip va save.. ir meldžiaus, meldžiaus visą laiką.. Aš kai nežinojau ką daryt, sakau aš ateinu prie Aušros vartų, aš iškeliu rankas, sakau „Dieve, aš nežinau ką daryt, bet tu žinai. Tu mane vesk, vadovauk man“ sakau, „daryk, kad vykdyčiau tavo valią, ne savo norus“. Ir einu apsisukęs. Žek mane nuveda čia vat..yra bažnyčia vat.. šalia.. tokie prie prezidentūros. Ten užein, ten šešios bobutės kokios sėdž.. Aš atsisėdu gale, suprantat.. su Dievu pasišneku širdį.. širdim.. Man taip gera palieka.. Aš išeinu – man nereik nei tų draugų, nei...[...] Čia iš Dievo malonės viskas man. Aš pats nieko negalėjau, tik aš paklusau kas parašyta šventam rašte. Nes aš.. Ten parašyta: „nevok, nepaleistuvauk“, nu dešimt tų įsakymų. Aš stengiuos pagal juos gyvent. Sako, man kaip broliai sako: „Bibliją“ sako „skaitai?“ – aš neskaitau Biblijos. „Kaip sako neskaitai?“ – aš gyvenu ja. Nes aš gyvenu, darau kas parašyta. I man sekas šiandieną[...]Bet aš tik supratau, kad vienas Dievo žodis, kuris gydo vat.. kur mane gydo. Man davė supratimą, pažinimą davė, meilę, davė džiaugsmą – viską. Nes sako, nes parašyta „prašykite ir gausi“. Aš tikėjimu gyvenu. Aš žinau, man šiandien gal blogai, suprantat, bet aš tikiu, kad rytoj bus geriau. Rytoj nubundu – dar blogiau. Bet aš prašau, sakau „Viešpatie“ sakau, „tikiu tavim, rytoj gal bus geriau“. Nu i va taip vat.. ir taip ein mano gyvenimas ir aš labai gerai.. Aš buvau gi antros grupės invalidas, negalėjau nuo žemės atsispaust, bet Dievas padarė stebuklą, nes aš prašiau jo. Sakau „gražink man“ sakau, „duok naują širdį, naują mąstymą, naują gyvenimą“ – Dievas davė.[...] I kaip vat aš aukojau: ateinu vat, man Dievas kalba, sako: „duok pirmam“. (Algimantas, eil. nr.:175;180-184;214-219;222-223;230-237;242;247;256-258;268;271;288-289;298-299;307-308;313;320-321;346-348;373-374;380;392-398;404-406;410;415-420;442;443-448;460-463;466-472;530-531)

³⁸ “[...] Vaikščiojau aš į katalikų mišias, man labai patiko mūsų kunigas, kuris buvo jisai.. ramiai kalbėjo, aš ateidavau į tą vietą atsipalaiduoti. Tiesiog į mišias aš ateidavau, skaitydavau Naują Testamentą kaip ten aprašydavo, aš melsdavaus, man nesigėdydavau ten, prieš visa tai, nusilenkt ir.. Nu vienu žodžiu, pagal kalinius buvo tam tikra gėda ir tam tikri ten tokie formalumai, bet kai aš į tą pusę atidavau, aš nenorėdavau kaip kalinys ateit, aš tiesiog ateidavau, man patiko ten ta ramybė, kuri tenai buvo. [...]Aš tiesiog ateidavau dėl vieno paprasto dalyko – ten ramybė ta man patiko. Tiesiog ten, va ta ramybė, kad aš galiu ten bent ramiai pabūti, nes mano viduj chaosas. Ten kur aš gyvenu – chaosas. Ir kas ramybė, nėra.. mes nieko to apie tai nežinom.[...] Aš taip klausiau ir aš pajutau save – nuogas. Turiu omeny, kad aš pamačiau save be drabužių. Ir man keista buvo, kaip tas žmogus, vienu žodžiu, dešimt viršaus metų skirtumas, kalba apie mane. Man taip keista buvo. Pradėjo kitas pasakoti, kažkokias nesąmones, sakau, čia kažkokias kalba. Atsistoja, nu mano pastorius dabar šiuo metu jis yra, bet aš jų nepažinojau, ten nei vieno tų žmonių. Ir tuo metu jie atsistojo ir pradėjo pasakoti, kad: „ar tu girdėjai, kad Jėzus Kristus numirė ant kryžiaus dėl meilės tau?“ ir man tą pačią akimirką kada man tuos žodžius pasakė, aš nieko kito nemačiau, kaip mačiau priekį savęs vyrą, su barzda ir tekančią didžiulę, didžiulę meilę į mane. Tokį kaip upę. Visa tai fiziškai aš mačiau. Tai lietė mano širdį ir aš tą pačią akimirką kaip sėdėjau, aš save mačiau vaiką, įlipusį į balą, šešių metų ir linksmai šokinėju, tobulai iš džiaugsmo kaip Dievas myli mane. Ir aš kaip tai pradėjau jausti ir matyti, sakau „Dieve“, - aš galvojau, kad ten tuo metu pats Dievas, sakau: „Dieve, dėl tos meilės, kuria tu myli mane aš noriu tos meilės ir dėl tos meilės aš noriu eiti su tavimi“. O ten tą pačią akimirką tiesiog tas įvyko. Ir.. tai palietė mane, aš nežinojau, aš nieko ankščiau nebuvau matęs.[...] Ir po to pasakė, tiesiog „pasimeldžiam kartu, priimk Jėzų į savo širdį kaip gelbėtoją, kuris atleidžia tau tavo nuodėmes“ ir aš tai padariau tenai, su jais. Ir man davė tokį, sako: „melskis ir skaityk Dievo žodį“, „vsio“ – aš tai pradėjau daryt. Pradėjau skaityti, pradėjau

melstis, pradėjo jie lankyti ten kiekvieną antradienį mumis ir aš ten eidavau su didžiausiu alkiu.[...] Ir... o pradėjo visas tas keistis tai, ką ten mačiau, tai ką man pasakė, kad „skaityk Dievo žodį, melskis“, aš tai pradėjau daryt, nes aš su tuo vyru kur buvau, aš supratau, kad čia ne juokai. Aš ir pradėjau tai daryt. Kiek man sekėsi skaityti, melstis, visų tų dalykų. [...]man Dievas suteikė malonę po 1m. ir 9mėn. išeiti ankščiau laiko iš įkalinimo įstaigos ir aš žinojau, kad tik tai Dievas gali, dėl to, kad aš tuo metu turėjantis 3.5m. bausmę, pripažintas visuomenėj recidyvistas, man tai nebegaliojo, aš galėjo išeiti tik tai kaip po 2m., bet ir tai ar galėjau išeiti, aš čia šimtą procentų į tai negali atsakyt.[...] ir aš meldžiau Dievo, sakau: „Dieve, aš noriu į laisvę“, nu žodžiu ir jis man atsakė visa tai. [...]jeigu ne mano tikėjimas, ne maldos, ne bendravimas su Dievu, aš be šansų, kad būčiau kažkurį laiką išbuvęs laisvėj, aš būčiau po kažkurio laiko vėl kažką padaręs ir vėl grįžęs.[...] Ir gavosi kai aš išėjau mane Dievas išvadavo iš rūkymo, alkoholio. [...]Tiesiog skauda, žaizdos buvo, mačiau, kad mano žmona paliko ir nenorėjau nei kreptis į Dievą jau, pykau iš kitos pusės ant jo, kaip taip, gi „tu Dievas, tu rūpiniesi, čia mano žmona mane paliko“ nu ir mane susidėjo visi šitie neteisingi dalykai ir aš pradėjau eiti kitokiu gyvenimo keliu[...]

Man Dievas suteikė malonę kalėjime atgailauti. Atsprašyti, dėl viso to, kas įvyko ir Dievas man parodė, kad mano vieta buvo Marijampolės pataisos namai, ne dėl to, kad aš vogiau, grobiau ar kažką dariau, bet vienintelis tuo metu man buvo būdas, kaip Dievui daėiti į mano širdies ir mano gyvenimo, ten kur aš esu. Kad man padėti. Ir kai man tai jis parodė, jis man atvėrė mano akis, man prabilo mano viduje. Aš pasakiau „Dieve, aš būsiu kalėjime iki tol, kol aš iš kalėjimo išeidamas nepradėsiu gyventi to gyvenimo, kaip aš turiu pradėti“[...] Aš priklaupiau priešais Dievą ir sakau: „Dieve, vienintelis tu, kaip aš, kaip žmogus, gali man padėti“. Aš atidaviau visa tai, ką aš dariau ir nuo tos dienos kai aš tai padariau, visa tai jis ir ištraukė.[...] Ir.. kai Dievas mane išvedė iš to – aš nenoriu ten eiti. Aš tiesiog nenoriu, tiesiog nes ten tas gyvenimas yra bjaurus ir šlykštus.[...] Ir tik tikėjimas į Kristaus kryžiaus auką – pakeitė mane. Vat, va šiandieną, vat šitame gyvenime, kuriame aš esu. Tik jo kryžiaus auka mane pakeitė. Aš visiems, su kuriems žmonėmis tenka man pabendrauti, aš tik į tą vietą ir nukreipiu. Kad Jėzaus kryžiaus auka, ten vyko permainingos ir pasikeitimai dėl žmogaus, dėl Dievo. Ir kad Dievas būdamas atsiuntė savo sūnų, per kryžių pekeisi žmogaus gyvenimo ir mane tai pakeitė. Ir kurie tai patikės savo širdy, pamatys savo silpnumus.[...] Ir tik tai Dievo malonės dėka, nes aš tikiu dabar į visus.[...] aš šiandieną jų akivaizdoj esu kaip tikintis žmogus ir iš jų daug procentų yra kreipėsi iš tikrųjų, ne tai, kad ten morališkai ar fiziškai, bet su tokiais klausimais: „kaip tu visa tai sustabdei?“. Tiesiai šviesiai – tikiu ką Dievas padarė.[...] Bet Jėzus pasakė tokius žodžius: „mano mokiniai skirsis nors vienu dalyku – jie mylės vienas kitą“. Ir, žmonės kada, kurie neskaitė Naujojo Testamento, pavyzdžiui ir sako „aš einu mišias, aš viską darau, aš stengiuosi“. Nu, tipo: „gimiau nuodėmingas ir nuodėmingas numirsiu“, - neteisingai. Jėzus pasakė tokius žodžius: „kaip aš esu šventas – jūs siekiate šventumo, nes be jo neįeisit į Dievo karalystę“. Ir skaitydamas, va jo žodį, melddamas, aš susiduriu kaip žmogus su visokiom situacijom, ir gerom, ir blogom [...]

Bet aš neiaiškinu, kad aš, savo jėgom, tai aš visada noriu nukreipti ir padėti žmogui, kad vienintelė vieta yra ta vieta, kur Jėzaus kryžius ir kraujas ir tai ką jis padarė ten, gali pakeisti žmonių gyvenimus. Ir.. palinkėčiau, koks tas bebūtų žmogus, aš jis narkomanas, ar jis būtų nuteistasis, kokią ji bausmę turėtų – Dievas pasakė, kad: „aš viską padariau tenai ant kryžiaus, kad tavo džiaugsmui nieko netrūktų“ [...]

Aš tikiu, tai ką Dievas padarė ant kryžiaus, kad tai mane keičia ir aš galėdamas net ir su jumis bendrauti - aš galiu pasidalinti tam tikrais dalykais, kurie man teko.[...] Aš ryte atsikeliu, aš pasileidžiu giesmes kurios šlovina Dievą, Kristų Jėzų, išklausau jas, aš pradėdau dainuoti kartu su jom ir einu melstis. Aš meldžiuosi, tada skaitau Bibliją ir leidžiu Dievui per mane veikti.[...] Aš ryte atsikeliu, aš pasileidžiu giesmes kurios šlovina Dievą, Kristų Jėzų, išklausau jas, aš pradėdau dainuoti kartu su jom ir einu melstis. Aš meldžiuosi, tada skaitau Bibliją ir leidžiu Dievui per mane veikti.“ (Andrius, eil.nr.: 686-690;693-696;703-714;718-722;730-732;740-743;745-746;752-754;763-764;789-791;796-801;805-807;817-818;836-840;850-851;884-887;912-917;92-924;928-929;951-953)

³⁹ „[...]Mane Dievas pradėjo keisti kalėjime[...]Ir Dievas mane atrado kalėjime. Jis mane kada atrado kalėjime, mano gyvenimas pradėjo stipriai labai keistis.[...] o kada išėjau 2010m., labai labai, nu kabinausi į Dievą.[...] , aš paskutinį kartą išėjau tryliktais metais, iš Alytaus pataisos namų, bet vėl labai greitai kabinausi į Dievą, vėl važiauvau į Izraelį, su žmona gyvenom Izraelį[...]Buvo tokių žmonių su kuriais tarnavau, važinėjau, nu.. per kalėjimus, ten „liūdijau“, miegi mašinoj, važiuoji ten, Latvija, Estija, Vokietija ten.. Nu važiuoji, tu daliniesi paskutiniu, meldiesi ane, pastoriai.[...] su manim nieks nebendravo – nei kaliniai, nieks. Nei normalūs žmonės – nieks, nieks, nieks. Ir tokioj būklėj mane atranda Dievas. Aš pradėdau pačiam kalėjime kabintis į Dievą: skaityti šventą raštą, melstis, tai yra: vaikščioti į bažnyčią, klausyti pamokslų, pradėjau pats mokytis Biblijos studijas – penkis metus, Biblijos studijos, teologija, neakivaizdiniu būdu Amerikoj. Nu aš mokiausi daug, aš, labai, mane tas Dievo žodis palietė, vienu žodžiu.[...] ir sakau, toks, vaikišką, tokią maldą, sakau: „Dieve, aš..“ (tada su Dievu pirmi mano žingsniai buvo), tai sakau: „jeigu tu visagalis, tai tegul va tos žinios, pereina man į galvą“. Ir žinot,

juokas juokais, bet jos perėjo. Nes aišku, aš išėjau į laisvę, ten vogiau ir „kaifavau“, bet kada papuoliau vėl į tą pačią „zoną“ – Dievas taip pradėjo vest, kad, nu man atsidarė taip, po truputį, po truputį, po truputį, po truputį ir kaip sakau, aš jau kalėjime pradėjau ieškot. [...]“ (Vladimir, eil. nr.: 1383;1388-1389;1420-1432;1475-1477;1500-1504;1510-1514)

⁴⁰ „[...] Galvoju palauk, tai jeigu tas Dievas toks yra, tai jeigu aš įtikėčiau į tą Dievą, tai, gal.. gal gaučiau kokius aštuonis, ne šešiolika (juokiasi). Ir aš pradėjau skaitinėti įvairiausias knygas, šventą raštą žodžiu.. Ir gaunasi, gaunasi tokia situacija, kad aš ten skaitau, skaitau, rašau, rašau, skaitau, skaitau ir pamatau, kad jau kažkas keičiasi mano gyvenime.[...] Sakau: „Dievas mano advokatas, ne teisėjas“ [...] Ką mes su tavim kalbėjom ane: aš grįžtu į visuomenę ane, bet kažkokia klaida ir viskas – mane visą paralyžuoja. Ir aš galvoju: „Dieve padėk tu man kažką pasakyti“, žinai, ir kažkaip atsirado jėgų, sakau: „nepažinojau aš dar jo“ ir atsisėdau.[...] O tenai, miškuose, kažkaip turėjau daug laiko, žinai. Daug laiko pabūt su savim (atsidūsta). Nu ir gerą laiką, toliau skaičiau, rašiau ir jau buvau įsivaizdavęs, kad nu visas mano gyvenimas pasikeitė, žinai. Aš įtikėjau, aš patapau tikintis žmogus. Sakau: „Dieve, tu jau gali išbandyt mane“, žinai, viskas jau yra okay pas mane, jau galiu eit į laisvę drąsiai.[...] Man baimė kaip pradėjo (juokiasi) – visą kūną paralyžuot. Aš jau laikiu kol tuneliai prasidės visokie – jokių tunelių, bet baimė. Visas kūnas bijo. Taip baimė tokia ir šviesėja, šviesėja, šviesėja akyse ir prisimenu savo paskutinę mintį: „Dieve atleisk, nepasinaudojau gyvenimu“.[...] Tai ką skaitom, ane, šventam rašte: „tiesa padarys jus laisvus“ ane, vat, ta tiesa, ane – išlaisvino. Ji padaro laisvą, žinai, tik tais, nu kaip man nebijot savęs, ane? Kad aš pasakęs tiesą, vistiek jūs su manim draugausit, ane? Kaip aš pasakęs merginai tiesą apie save, jinai manęs nepaliks, ane? Ar aš padaręs klaidą šeimoje, ateisiu pasakysiu, ane, kad nu.. tai vat. Taip turi būt, žinai.[...] Visi – va tos kalėjimo „klišės“ pradeda lyst, žinai. „Karočia“ numetu tą pultą žinai, nueinu į dušą, pradedu rėkt ant Dievo žinai: „kodėl tu taip padarei? Kam man čia tas Briuselis? Sėdėčiau kaime su vaikais“ žinai, va tokie, va tokie.. Galvoju: „Dieve, vat kodėl, vat tu man leidi, va tokius dalykus išgyvent“ žinai. Tai Žanai, pats „lojai“ ant politikų, kad jiems stiuardėsės paruoštos, kad jų viešbučiuose lauke jau moterys, tai ką tu darytum? Čia tavęs tik penki kanalai mokami laukė (juokiasi). Tu viskas, tu tuoj tai net netikrai, per televizorių, atsiduosi savo samonėj, savo širdyje. Apie ką tu šneki? Apie ką? Ką tau daugiau? Jeigu tau didesnį gundymą, kaip tu elgsies? Žiūri: vėl „ubagas“ sėdi žinai, visas savo skurde. Išėjau, vaikštau žinai, meldžiuos, galvoju: „Dieve, Dieve.. greičiau namo, greičiau pas vaikus, greičiau į kaimą, greičiau pas žirgą“, žinai (juokiasi).[...] Galvoju: „ačiū Dievui, kiek aš daug turiu, man jau nebereikia“, žinai (juokiasi).[...] Jeigu tu gauni laiko, aš sakau: Dievui dėkoju už kalėjimus, vien už tai, kad aš gavau laiko, ane, apsispręsti – ką aš toliau noriu veikti, ane.[...] Ir aš nenorėjau krikščionybės visai. Tai va, reikėjo dar keturių metų, ane, kad Dievas mane prakalbintų. Ta sėkminga istorija, žinai, tokia (nusijuokia).“ (Žanas, eil. nr.: 1841-1844;1856;1861-1863;1895-1898;1985-1988;2005-2009;2036-2044;2080-2081;2145-2146;2189-2190)

3.5. Pasaulėžiūros pokyčiai

Kita susiformavusi tema yra pasaulėžiūros pokyčiai. Ši tema parodo kaip laikui bėgant keitėsi asmenų, išėjusių iš pataisos įstaigos, požiūris į gyvenimą ir juos supančius žmones.

Ši tema yra sudaryta iš dviejų potemių: *pasikeitęs požiūris į gyvenimą* ir *pasikeitęs požiūris į žmones*.

Pasikeitęs požiūris į gyvenimą. Šios potemės metu asmenys, kurie reintegravosi į visuomenę teigė, jog atsitiesę po įvairių nelaimių ir sunkių išgyvenimų, jie pajuto norą, viltį ir malonumą gyventi bei išmoko džiaugtis mažais, kasdieniais dalykais^{41 46}. Jų teigimu, sunkumai juos daug išmokė ir privertė pakeisti požiūrį į gyvenimą: gyventi atsakingai, laikytis įstatymų^{43 44}. Respondentai pasakojo supratę, kad kriminalinis elgesys nesuteiks teigiamų rezultatų, todėl pradėjo keistis požiūris į tam tikrus darbuotojus bei atsirado didelis noras keisti savo gyvenimą ir siekti kažko daugiau^{42 45}.

---

⁴¹ „[...] Smagu, smagu gyvent.. Kitas gyvenimas.. Naujas gyvenimas – naujas mąstymas, naują širdį turiu.. Esu pats laimingiausias – man smagu. [...] Aš pradėjau naudotis tą Dievo žodį savo gyvenime, supranti, nes jeigu aš meluosiu, veidmainiausiu – aš nepasikeisiu. [...] Šiandien aš galiu džiaugtis. Kaip faina, vat sėdi su tavim, va čia šneku, balandžiukai.. Ankščiau nieko nematydavau, prigerdavai, visas pasaulis niūrus. Dabar matau kaip medžiai skleidžias, kaip namuose faina: prūdas, katinai, aš žuvytes gaudau, katinai ant kranto sėdž.“ (Algimantas, eil. nr.:260-261;302-303;520-522)

⁴² „[...]Aš ten ateidavau su didžiausiu alkiu ir didžiausiu troškuliu į tą vietą. Aš ten ateidavau, išeidavau, aš iš ten skraidydavau ant sparnų. Nežinau kas vyko tuo metu mano viduj, koks ten mano stovis buvo, bet man ten visa tai keitė. Ir kada aš lankydavau, nu, keitė mane labai stipriai. Atėjo suvokimas, kad aš neturiu vogti, neturiu keiktis, neturiu smurtauti, niekinti tos visom pareigūnų ten tom instancijų, ten viso.. Tiesiog pradėjo mano viduj formuotis tas teisingas požiūris į pareigūnus darbuojančius, į tuos nuteistuosius kurie buvo tenai, viskas pradėjo tiesiog ten bebūnant keistis. [...] Ir.. kai Dievas mane išvedė iš to – aš nenoriu ten eiti. Aš tiesiog nenoriu, tiesiog nes ten tas gyvenimas yra bjaurus ir šlykštus.“ (Andrius, eil. nr.: 725-730;817-818)

⁴³ „[...]kaip čia pasakyt, „normalų“ gyvenimą (nusijuokia). Nesakau, kad tai per vieną dieną viskas pasikeitė, bet gana stipriai pas mane, po šiai dienai yra, kad am.. nu, kad reikia mokėt mokesčius, reikia taip sakant nevogt (nusijuokia), nu.. gyventi taip, kad nu.. pagal įstatymus. [...] Taip tai.. tai iš tikrųjų.. tapo tokiu vienu iš, nu filosofinių mano, reiškia elementų gyvenime, kad kaip ir sakiau, kad nu.. Tą.. tą laiką praleistą ten aš tikrai nevertinu, kad man atsitiko kažkokia tai tragedija, kad kaip partrenkė mašina ir ten nebevaikšto. Aš ne taip žiūriu.. Žiūriu, kad okay.. atsitiko, bet iii.. davė man, nu, reiškia.. filosofinių dalykų tam tikrų. [...] tai.. bandai atrasti, tuos kitus dalykus ir tame tarpe šituos filosofinis momentas, kad aa.. reikia mokėti atrasti save, džiaugsmą gyvenimo net nieko neturint tai... Tai čia toks teigiamas dalykas yra išlikęs, taip. [...] Gal jeigu eitum lengvai per gyvenimą, tada ne taip vertintum.“ (Antanas, eil. nr.: 1013-1015;1057-1060;1063-1064;1120-1121)

⁴⁴ „[...]Todėl aš aiškiau supratau: dabar arba aš čia praeinu pagaliau iki galo (nes aš visą pradėdavau ir nieko nepabaigdavau), viską pradėdavau ir niekad nepabaigdavau, todėl, kad vėl nebuvo tos.. nei įgūdžių.. [...] Nu va, ir taip po biškį, po biškį, bet tikrai nėra lengva ir nėra iš karto, bet tiesiog pas mane yra didelis, didelis noras keistis. Didelis noras, kad viskas kas sugriauta, kad būtų atstatyta. Didelis, didelis noras net ir taip pasakysiu, gal egoistiškai: kad ir įrodyt. Nes kaip krikščionis, aš taip nenorėčiau sakyti. Nes mane tiesiog „nurašė“. Ir mane nurašė ne tai, kad jau tie žmonės, kur kaliniai. Mane nurašė tie žmonės, su kuriais tarnavau, tie žmonės, nu, sukuriai aš.. [...] Ir aš supratau, vat, kad tas atsakomybės nebuvimas, mane atvedė „čionai“ ir aš šiandien suprantu: jeigu sunkumai, jeigu išbandymai ir aš noriu kažką gyvenime pasiekti, noriu, nu, būti kaip žmogus, sakykim. Ne tai, kad aš negeriu, nerūkau ir tik tiek. Ne, bet aš noriu būt reikalingas, mylimas, naudingas pagaliau, dar padėti kitam, nes kažkaip tai, man tas padėjimas kitam, tai kodėl? Aš žinau ką reiškia neturėti, todėl aš padėdu šiandien tam žmogui ne todėl, ne todėl, kad aš daug turiu, bet aš žinau ką reiškia neturėti. [...] Jeigu mano vidus pasikeis: mano vidus pasikeis, mano širdis pasikeis, tai kaip šeima, kaip darbas, kaip anstoliai – susitvarkys savaime. Todėl man šiandien yra labai sunku, bet aš džiaugiuosi sunkumuose, kadangi aš galiu kitaip.“ (Vladimir, eil. nr.: 1444-1445;1459-1463; 1539-1544;1604-1606)

⁴⁵ „[...]Ateina tas amžius, kai tu supranti, kad jau nieko gero iš to nebus ir pradedi mąstyti, kažką daryti, tai.. tada jau, jau.. pradėjau kurti verslą ir įkūriau vieną įmonę, antrą, trečią ir užsikabinau ir kažkaip gyvenasi ir viskas. [...] Nieko, išėjau ir supratau, kad reik kažką daryti, nes taip gyventi nu neįmanoma. Reikia.. nieko neturėjau realiai. Šeima gyveno nuomojamam bute, visur skolos, viskas ir, ir.. Negaliu pasakyt, kad aš čia viską mečiau ir nieko nebedariau tokio.“ (Vladimir1, eil. nr.: 1644-1646;1656-1658)

⁴⁶ „[...]Nu.. kaip aš tada galvojau, kad nu viskas jau pasikeitė gyvenime – šiandien galėčiau pasakyt, kad atėjo ta viltis, kad aš galiu gyventi kitaip“. [...] Tu pasidalini tik tais turtais, o į vietą gauni draugystę, įsivaizduoji. Kitą asmenį. Tai nu.. tai neįkainojama yra. Tu daliniesi.. tas kas tau net atlieka, ane, ką gali pasidalinti, nu ir biškį susimažini savo norus ane, kurie veda į didesnes tik išlaidas, ane. Nu tiek žmogui nereikia, ane. Jeigu reklaminių nežiūri skelbimų, tai viskas ir tvarkoj kažkaip ane – užtenka, nu, būti su savo artimu žmogum, ane. [...] Pas mane vėl kitas dalykas – aš ten nu, studijuoju šventą raštą, žinai, skaitai apie karalių Saliamoną ten, rašo, ane: „turtiniausias žmogus ir turtingesnis nebus pasaulyje“ – kiek Saliamonas turėjo turto ane. Nu ir jisai rašo, ane:

Pasikeitęs požiūris į žmones. Kalbėdami apie žmones tiriamieji išreiškė stiprų jų vertingumą. Tiriamieji pasakoja supratę, jog kiekvienas asmuo, santykiai ar draugystė yra kur kas vertingesni nei kiti materialūs dalykai gyvenime ir reikia kuo daugiau kitiems padėti, duoti, nei iš jų paimti bei, kad toji pagalba kitam skatina nepasiduoti^{46, 48, 49, 52}. Tiriamieji dažnai kalbėjo apie suvokimą, jog reikia būti atviresniems kitiems asmenims, kadangi jie nėra pavojingi ir nori padėti⁴⁷. Kiti tiriamieji pasakojo apie supratimą, su kokiais asmenimis yra rizikinga bendrauti⁵⁰, bei kaip pasikeičia kai kurie žmonės pakliuvę į pataisos įstaigą⁵¹.

„viskas rūkų rūkas, ane, išskyrus sėdėt su draugais prie stalo ir džiaugtis savo rankų darbo vaisiumi“ ane, kad gali pasidžiaugti ką sukūrei, ane.“ (Žanas, eil. nr.: 1844-1845;2117-2121;2125-2128)

⁴⁷*„[...]Bet kaip.. Nu po biškį, čia irgi, ne, ne, ne iš karto, ten toks, kaip ir atvirumas prasidėjo, bet vat po biškį pamąščiau, kad tikrai vat, nu.. žmonės.. kaip čia pasakyt.. nu.. nori padėt man. Ir va tada pradėjau su jais atviraut ir.. Ir va taip, kažkaip tai priimdavau, ten kažkokį, tai vieną arba kitą sprendimą“ (Albert: eil. 75-78).*

⁴⁸*„[...]Išmokau mylėt, kur nemokėjau ankščiau. Ankščiau buvo rankos į tą pusę (parodo delnus nukreiptus į save) – viskas mano, o dabar aš moku ištiest [...] mane Dievas išmokė mylėt, priimt tokį žmogų koks yra. Aš galvą nuleidžiu, bet aš nesipriešinu (nusiжуokia), paklausau vistiek, nes aš negaliu pakeist žmogaus, aš tik.. tai jis gali pakeist. Svarbu nuolankiam būt [...] Aš šaukiausi, aš šaukiausi ir jis atėjo į mano gyvenimą.. Mano gyvenimas pasikeitė. Aš esu dabar pats laimingiausias. Mane gali keikt, „koliot“, aš meldžiuos. Sakau „viešpatie atleisk, jis nežino ką daro, jis nežino ką kalba – atleisk jam“. Ankščiau duodavau į „snukį“, o dabar ne. Dabar aš juokiuos, man taip gera, nes aš pajutau tą Dievo meilę tą laisvę, ką reiškia tas žodis, žinot.. [...] Aš draugus, kaip aš.. apkabindavau, pasišneku aš. Aš toks neatstumiu jų. Aš jiems parodau, kad yra kelias, kad yra.. „keiskit save“ sakau, „nesistenk pakeist šio pasaulio“, sakau „nepasiduokit pasauliui“, nes aš dabar lankau gi pataisos namus, va, rytoj eisiu į „rasas. [...]Man tokia meilė dega man..taip noras padėt kitam.. [...] Rūpintis kažkuo reik, suprantat, jeigu išeisi, nieko nedarysi – tai pražūsi. Aš ką dariau, aš ėjau, meldžiausi už žmones, padėdavau visiems, suprantat.“ (Algimantas, eil. nr.: 177-178; 175-177;340-342;349;524-525)*

⁴⁹*„[...]Kažkam bus labai skaudinimai, visi šitie dalykai ir tiesiog – sveiku protu remiuosi, kad tai netinkama žmonėms gyventi: nei vogti, nei plėšti, nei neikinti, nei ten smurtauti, nei visų šitų dalykų. Nu su visu tuo tiesiog nesutinku. Ir.. didžiausias dalykas, kad žmogaus gyvenime įvyktų, tai turi, žmogus turi iš tikrųjų pats pamatyti, kad jis dabar, kokiam jis stovy yra, kad nėra jo teisingas gyvenimas. [...] Jeigu žmogus bus atviras, jeigu jis norės – jisai pasims, kažką, kažką jis panaudos savo gyvenimui ir tai bus puiku. Tai bus labai gerai, nes mes visuomenėje, tokioj gyvenančioj kaip trys milijonai žmonių, mes galime iš tikrųjų vienas kitam padėt.“ (Andrius, eil. nr.: 891-894;929-931)*

⁵⁰*„[...]Jeigu žmonės kiti matosi, kad kažką tai kreivo daro, tai draugų tarpe, tai aš tokius stengiuosi neturėti. Nes tai yra rizika iš tikrųjų, netgi bendrauti su tokiais žmonėm.“ (Antanas)*

⁵¹*„[...]Nes buvo, yra dėdė kuris prasėdėjęs.. Kaip buvo va giminės „balius“ ir aš buvau ne per senai paleistas, tai buvo jisai. Grįžo po septynių.. ne, po devynių jisai buvo tik grįžęs. Tai ta prasme pamačiau kaip žmogus yra paveiktas visa to. Jis, ta prasme, ant jo nematyt, kad jis ten kalėjime buvęs ar jo žargonas, ar ką. Bet jo psichologija. Kaip su juo jeigu daugiau pradedi kalbėt, matyt kad paveiktas jis yra ir stipriai jisai yra paveiktas. Dabar gal atsigavęs, bet tuo metu, tai žiauriai buvo. Nelabai ką yra su žmogum kalbėt, nes matai, kad kosmosas dar jam „karočia“. (Tautvydas, eil. nr.: 1272-1277)*

⁵²*„[...]Nu šeimoj yra kažkoks tai vienas žmogus, kuris.. kuris arba alkoholikas ten, arba dar kažkas tai. Tai tie artimieji jam negali padėt. Bet mes būdami „čionai“, mes galim padėt. Ir tai labai, nu veža, labai stiprina, tai labai.. tai labai daug duoda. Nu, vienu žodžiu.“ (Vladimir, eil. nr.: 1627-1629)*

⁵³ „[...]Statai vieną namai sau, kitą namą statai tiem žmonėm, kuriem šiandien reikia. Paskui jie stato dar kitiem, kam reikia. Ir kai matai, kad tai veikia, kad tai užkabina kitus, žinai, tai tada yra tas, nu.. didelis progresas pačiam nemeluot ir nekurt sau iliuzijų žinai. Kad nu.. tu būk turtingas tiek, kiek šiandien gali su kitu pasidalint, ane. [...] Ir va tas.. kitų žmonių, žinai, susidomėjimas, kišimas nosį į tavo gyvenimą, tada jau nebegązdina žinai, tada matai, kad kitas nori prisidėti, kitas nori kažkuom tai pasitarnaut ir tada atsiranda drąsa ir tu matai tą... socialinę žinai vidaus struktūrą: kad tikrai visi žmonės nori vieni kitiems padėti.“ (Žanas, eil. nr.:2055-2058;2060-2063)

3.6. Užimtumas

Paskutinė susiformavusi tema yra užimtumas. Ši tema atskleidžia kaip sėkmingai reintegrutis į visuomenę asmenims padėjo įvairių užsiėmimų turėjimas. Ši tema turi tris potemes: *skaitymas, fizinis aktyvumas, darbas*.

Skaitymas. Kalbėdami apie užimtumą, laisvo laiko leidimą, asmenys dažnai minėjo skaitymą. Išanalizavus pasakojimus galima teigti, jog tiriamiesiems knyga buvo lyg „atradimų lopšys“, kuris juos skatino labiau pasinerti, tyrinėti ar analizuoti įvairias situacijas^{55,56,57,58}. Kiti tiriamieji kalbėdami apie Švento rašto skaitymą teigia supratę, jog jų gyvenimas ima keistis⁵⁹ ir gydo tik Dievo žodis⁵⁴.

---

⁵⁴ „[...]Aš daug psichologinių knygų perskaitęs kaip buvau reabilitacijoje. Aš daug.. Bet aš tik supratau, kad vienas Dievo žodis, kuris gydo vat.. kur mane gydo.“ (Algimantas, eil. nr.: 465-466)

⁵⁵ „[...]Beatlikinėdamas bausmę gavau kažkokiu būdu vadinamą Bibliją kuri yra.. ir.. kaip pradėjau skaityti.. skaitęs buvau visą tą dalyką, bet aš žinojau, kad aš buvau palikęs tą gyvenimą, kur aš buvau. Man Dievas suteikė malonę kalėjime atgailauti [...]ne tik dėkingumą pataisos namams, bet turiu dėkingumą dėl vieno paprasto dalyko, nes ten yra ypatinga vieta. Ten yra begalė laiko paskaityti knygų, pavyzdžiui, aš skaičiau knygas nes neturėjau ką veikti. Susimąstyti ir pamatyti kažką“ (Andrius, eil. nr.: 794-796;853-855)

⁵⁶ „[...] ir pats skaitydavau literatūrą ir ieškodavau, atrasdavau, nu taip ir einu“. (Vladimir, eil. nr.: 1450-1451)

⁵⁷ „[...]Man padavė šventą raštą, aš buvau „kamerijoje“ uždarytas, kad aš skaityčiau šventą raštą. Aš gyvenime buvau neskaitęs švento rašto. Padavė naują testamentą, jisai buvo iš anglų kalbos – tais laikais dar testamentų ir Biblijų Lietuvoje mažai buvo.“ (Vladimir, eil. nr.: 1504-1507)

⁵⁸ „[...]Aišku, man patiko muzika, man patiko eilės, man patiko, galbūt gamta, nu, man patiko labai ieškojimas, nu žinių, vat labai kaip sakau, reikėjo man tas toksai: švento rašto, tas atsiradimas, ta kalba, hebrajų, arabų, naujas testamentas, graikų žodžiu, reikšmės. Aš kažką tokią turiu įgimtą ieškoti, kapstyti, nu, tai man tas labai patinka.[...]Bet aš kapsčiausi Biblijoje. Man labai įdomu buvo va tos, tokios žinios. Aš vat labai kapsčiausi tame, tai va“. (Vladimir, eil. nr.: 1556-1559; 1563-1564)

⁵⁹ „[...]Bet.. eina tokie kartais per kalėjimus krikščionių bendruomenė ir plat..platina literatūrą, žinai. Tai aš perskaičiau tokią „brošiūrėlę“ vieną: kaip vienas Amerikos „gangsteris“ nušovęs du policininkus ir pavogęs ten deimantą vieną, gavęs du kart iki „gyvos galvos“, po devyniolikos metų „apsiženijo“ žinai. Įtikėjęs į Kristų. Galvoju palauk, tai jeigu tas Dievas toks yra, tai jeigu aš įtikėčiau į tą Dievą, tai, gal.. gal gaučiau kokius aštuonis, ne šešioliką (juokiasi). Ir aš pradėjau skaitinėti įvairiausias knygas, šventą raštą žodžiu.. Ir gaunasi, gaunasi tokia situacija, kad aš ten skaitau, skaitau, rašau, rašau, skaitau, skaitau ir pamatau, kad jau kažkas keičiasi mano gyvenime.“ (Žanas, eil. nr.: 1837-1844)

⁶⁰ „[...]Aš pradėjau sportuoti.. aš buvau, nu.. „kazyrnas“ kaip sako, „krūtas“ žinai zonoje, man gėda prieš kitus, žinai [...]aš pradėjau bėgioti pakampiais, kad nieks nematytų, „štangas“ tapyti.. Dabar kaip bulius galiu kalnus nuverst suprantat...[...]Aš va taip va pradėjau gyventi, visą laiką vat.. Bėgiodavau krosą prie katedros. Atsimenu ant kelio atsi.. ant žemės atsisėsdavau ir tokią skarikę užsirišęs visą laiką, bėgdavau, o čia žmonės ein [...] Atstatė,

Fizinis aktyvumas. Dauguma tiriamųjų savo pasakojimuose fizinį aktyvumą apibūdino kaip pagalbą stengiantis reintegrotis į visuomenę. Tiriamųjų nuomone, fizinis aktyvumas lyg „atstatė“ visas jėgas ir suteikė stiprybės⁶⁰, aktyvi veikla padėjo tobulėti ir kažko siekti⁶¹. Taip pat tiriamieji minėjo, jog sportas turėjo gydomąsias savybes, kurios padėjo sunkiais momentais užmiršti sunkumus ir pabėgti nuo įvairių minčių^{62,63}.

Darbas. Darbas tiriamiesiems turėjo ypatingą reikšmę. Kiekvienam tiriamajam jis buvo ganėtinai skirtingas, tačiau dažnai minimas. Vieniems tiriamiesiems darbas, bandant reintegrotis į visuomenę buvo lyg grįžimas į „savas vėžes“ bei bandymas įrodyti savo, kaip žmogaus vertę⁶⁷, niekada neturėtos atsakomybės ugdymas⁷⁰, užsibrėžtų tikslų siekimas⁷¹ ar atsipalaidavimas, kuris padeda pamiršti įvairius rūpesčius⁶⁴. Kiti jautė, jog bus lengviau bei malonumą dirbdami „sau“⁶⁸ ir dirbdami „su savimi“⁶⁶. Kiti tiriamieji jautė didelę naudą dirbdami bendruomenėje, skleisdami tikėjimą ir sujungdami bendruomenę^{72,69,65}.

---

po penkiolika kilometrų lakstydavau.. Dabar kiek vat.. keturi penki metai jau nebebėgiuju.“ (Algimantas eil. nr.: 216-219;254-256;472-473)

⁶¹ „[...]Paskutinius kokius keturis metus esu atradęs lauko tenisą – žaidžiu kiekvieną savaitę ne po vieną kartą.. ir.. ir kelionės, slidinėjimas, šiaip nu.. su aktyviu laisvalaikiu tai daug visokių užsiėmimų ir vis daugėja su amžium.. am.. tai aišku galvoji kodėl anksčiau to nepradėjai bet viskam savas laikas. Reikėjo savo laiku šeima rūpintis, pinigais.. dabar gal jais irgi reikia rūpintis bet kažkiek gali jau kartais ir atsitraukti, tada paskirt laiko daugiau aktyviom kažkokiom pramogom, bet šiaip pagrindiniai visi susiję dalykai tai su aktyviom veiklom. Sportas, bet sakykim ne sporto salėj, o kažkur tokios veiklos gamtoj: su moticiklu, su dviračiu ar su slidėm, tenisas [...] Po to pradėjau daugiau visokių aktyvių veiklų užsiiminėti. Tai va, tai.. šiaip daugiau mažiau paėmus, tai.. visą laiką stengiesi kilti, tobulėti ir kažko naujo mokytis, kažko siekti. Pradedant nuo to kad fiziškai stiprėt, ten sveikiau gyventi, prieinant kad ten versle kažką sugalvoti..“ (Antanas, eil. nr.: 1165-1171; 1193-1195)

⁶² „[...]tai gal daugiau nuo laisvės: kaip laisvėj sportavau, taip ir tenai sportavau, viskas tas pats[...]jo, sportavimas buvo, kad atitrauktų biškį mintis. Nes realiai jeigu tokioj vietoj užsisėdėsi, tai nu.. Aš nesakau, kad čia aš daug prabuvęs, bet iš tikrųjų, tai jeigu tokioj vietoj būdamas nieko nedarysi, tai.. tave psichologiškai.. Gal tau atrodo iš pradžių, kad sėdėt geriau lovoj ir nieko neveikt - iš tikrųjų taip ir būna, tas toksai sunkus psichologinis [...]Turi užsiimt veikla. Bet sportas, nu, visi sako, kad ypatingai gydo, žinai, psichologiškai. Būtent tas toks „ugh“, geležų kilnojimas, žinai. Tai gal ir išliko dėl to“(Tautvydas, eil. nr.: 1301;1303-1306;1310-1312)

⁶³ „[...]Tai pirmas dalykas ką padariau nuvažiuavęs į Prancuziją – nusipirkau snieglentę. Ir čia atėjau ant kalno tokio Šilo ir reiškia leidaus nuo kalno atsimenu: ar su snieglente ar be snieglentės, ten lygiai tas pats ir pradėjau sportuoti. Pradėjau užsiiminėt snieglenčių sportu, jis visą laiką ėjo šalia manęs ir eina dabar. Pradėjau dalyvaut Lietuvos čempionatuose, pradėjau dalyvaut reiškia varžybose visokiose, paskui vandenlentės prasidėjo. Va.. ir paskui reiškia pradėjau.. iš to padariau verslą. Iš to padariau verslą, kuris iki dabar dar egzistuoja, nors aš ten nebekišu nosies, bet, bet reiškia tas verslas yra ir dabar, sporto inventorius verslas. Ir būtent nuo tos pirmos snieglentės tas.. tas vat išsivystė [...]Ir ta snieglentė, ji buvo jo, tas taškas, kad aš to norėjau ir vat aš.. Padeda tau atsijungt nuo visko, tu leki nuo kalno, tau viskas gerai, pririša tave.“ (Vladimir1, eil. nr.: 1688-1695;1764-1766)

⁶⁴ „[...]Aš atsipalaiduojau iš tikrųjų darbe. Aš kai nuvažiuoju, kai pradėdu daryt, nu ten kažką tai, pavyzdžiui, ar ten metalinę rožę ar dar kažką – aš kažkaip tai užsimirštu on tada. Nu ten rūpi. Nu čia kaip ir pas visus, yra gi tų rūpesčių visokiausių ten. Ir vat padeda biškį užsimiršt“ (Albert, eil. 142-144).

⁶⁵ „[...]Aš nuo.. bet aš suprantat, dirbau.. Aš rankas turiu – supranti aš remontus darydavau, viską aš.. Nuo pat.. Nes aš atėjau į tą bendriją, ten iškart – darbų, viską ten. Viens brolis ten plyteles klot, kits ten dar ką nors, kits remontus daryt ten reik žinai. Pusę metų pas Mildą buvau, bet aš tokius pagalbinius darbus aš“. (Algimantas, eil. nr.: 384-386)

⁶⁶ „[...]Aš džiaugiuos gyvenimu, aš esu dėkingas, aš pradedu verslą, aš laikau triušus. Aš ne..neiforminau, deklarei, ten oficialiai ir visa kita aš, visa tai. Aš tiesiog pradėdantis, viską po truputį, po truputį ir visa kita. Ir turiu idėjų, kad Lietuva atsistatytų. Ne tik taip, kaip dabar, bet ir ekonomiškai ir visa kita. [...] Aš galiu pasakyti, man tai patinka, aš prižiūriu ir, ir, net per tuos gyvulėlius dirba su mano vidum. Nes pavyzdžiui, yra toks dalykas, kurį mes turime daryti visi.“ (Andrius, eil. nr.: 924-927;983-985)

⁶⁷ „[...]Tai taip, po to pradėjau dirbti, dar šeima atsirado, tada nebuvo laiko mokslam, reikėjo pinigų.. tai va.. Bet taip, kažko veikti norėjosi, tai sakau, gana greitai.. toks pirmas tikslas tai buvo mokslas – mokslus pratęsti [...] Nu.. Šiaip tai.. Kadangi aš prieš tai mokiaus ir, ir dirbau tai.. man tai buvo grįžimas į.. kaip ir į mano vėžes. Tik tiek, kad kaip sakiau, dar toks buvau nei pakartas nei paleistas, tai.. ta nežinomybė labai trikdė.[...] Bet tikslas tai buvo grįžti į normalų – mokytis, dirbti [...] Gal iš dalies vat savo darbais įrodyti, kad aš.. nu, kaip sakyt, ne toks (nusijuokia), ir mano vieta ne ten, kad aš galiu daug padaryti, pasiekti.. Tai vat viena iš priežasčių irgi buvo dėl ko.. [...] na.. darbas pas mane daug labai atėmė (nusijuokia) ir jis yra labai mėgstamas tai... iš dalies, kaip ir malonumas, tik aišku kaip persidirbi, tai po to pavargęs būni, visa kita. Bet kaip kitaip uždirbsi pinigų..“ (Antanas, eil. nr.:1073-1075;1083-1085;1088;1099-1101;1163-1165)

⁶⁸ „[...]Tai.. mm.. nu ir taip ir pradėjau, ką žinau, dirbt: iš pradžių buvo žiauriai sunku, nes buvo mažai pinigų – išleisdavau labai greitai, bet po to, po truputį po to įsivažiavau. [...] O aš kaip supratau, kad sau dirbdamas aš sau nu, lengviau bus. Ir kaip atsidarinėjau tą parduotuvę daug daugiau dirbau negu pas kažką, žinai, bet daug maloniau jaučiausi. Ir po šiai dienai, žinai. Daug maloniau jaučiuosi, kad dirbu sau, negu, negu kažkam kitam [...]Po to nusprendžiau elektroninę parduotuvę atsidaryt, nes maniau, kad bus paprasčiau tiesiog priimt užsakymus, kad patys žmonės nusipirks. Po to dariau parduotuvę, o šiai dienai galvoju reiktų atidaryt, ta prasme, apčiuopiamą jau parduotuvę“ (Tautvydas, eil. nr.: 1327-1329;1339-1341)

⁶⁹ „[...]Mes sukūrėm gailėstingumo namus Kaune, mes su žmona turėjom penkis namus, apie šimtą žmonių. Tai reiškia, narkomanai buvę, nu narkomanai, kaliniai, moterys su vaikais, benamiai. Mes kūrėm tokius namus, turėjom penkis namus ir buvo toksai tarnavimas. [...] kada aš jau buvau susitvarkęs, kada aš jau buvau kaip ir „įsipaišęs“ į visuomenę: aš jau tarnavau, aš.. dalyvavau, kalbėdavau per „Marijos“ radiją, kiekvieną savaitę kalbėdavau „Dievas gydo“. Ir kada mes iš Ukrainos čia kūrėm „Marijos“ mokyklą ir per „Marijos“ radiją ir Seime dalyvavom, vienu žodžiu, per televiziją rodė..“ (Vladimir, eil. nr.: 1466-1469)

⁷⁰ „[...]dabar kaip aš pradėjau daryt sūrius tai yra labai labai didelė atsakomybė. Yra minutės, va matot: minutės maišyt, minutės kaitint, pagal.. dvidešimt minučių maišai, iki 48-ių, nu ten daug, daug, daug niuansų, vartymo sūrių. Nu tu turi viską padaryt. Ir jei tu darysi grubiai kažkaip, nu, į tą atsakomybę. Sako, matai, ir man labai buvo didelė įtampa, sako: „Valode, tau įtampa yra todėl, kad tu niekad gyvenime nepriėmei atsakomybės, tu lengvai plaukei. Vos tik tai išbandymai, tu sustoji, apeini ir viskas. Tu gyveni, tu priėmi tik tai kur tau lengva“. Ir man tikrai atėjo: tai gi tikrai, aš atsakomybės gyvenime neturėjau. [...] mes dirbam čia virš keturiolika valandų, taip dvylika dirbam, ane. Praktiškai savo laiko neturi, ir tu gali „burzgėt“, „niurzgėt“, bet kada tu nu, jauti, kad vidus keičiasi, kažkokie tikri dalykai ateina: ko tu nesupratai, ko tu nežinėjai, bet tai tikra.“ (Vladimir, eil. nr.:1530-1535;1611-1614)

⁷¹ „[...]Reikėjo atsižymėt kas savaitę, kas dvi savaites. Aš kažkaip susitvarkiau ir išvažiavau į Prancūziją. Va ir ten buvau. Kurį laiką grįžinėdavau čia – tai ten, tai čia.“ [...] Sakau, nu gal iš tikrųjų ta snieglentė, jinai, nes aš kaip supratau, kaip supratau, kad aš.. buvo toks momentas ane, iš tikrųjų buvo toksai lūžio taškas čia praėjus keliems metams, kai aš supratau, kad „nu aš čia niekaip tuo keliu, ne, nu negali taip būt“. Ir aš visas savo lėšas, ką turėjau mečiau į verslą. Į verslą, kurį dariau pats. Pats dariau, nuo pat pradžių reiškia.. ieškojau kaip daryt prie interneto, važiavau į parodas visokias viską ir sup.. pradėjau sukt tą verslą ir kažkaip tai vat, vat nesupratau, kad man ir kažkas kažkaip reikės gyvent – šeimai ane, iš kažko tai gyvent. Ir tuo metu tas verslas taip neblogai sekėsi. O paskui jau, po kiek laiko jau, kaip užsukau kitą verslą kažkaip – viskas automatiškai taip gavosi.“ (Vladimir 1, eil. nr.:1669-1671;1819-1825)

⁷² „[...]Va reikėjo kokių aštuonių metų čia gyvenimo, ane, kad šiandien Kalmės savivaldybė, Raseinių savivaldybė, „merijos“ visos – nori prisidėt prie to, ką darai, ane.“ (Žanas, eil. nr.: 2064-2065)

4. RADINIŲ APTARIMAS

Tyrimo rezultatai atskleidė, asmenų atlikusių laisvės atėmimo bausmę, sėkmingos reintegracijos į visuomenę patyrimą bei su juo siejamus veiksnius. Taigi, buvo išskirtos šešios pagrindinės temos: socialinis pastiprinimas/palaikymas, atsiribojimas nuo praeities, kritinis lūžis (įvykis), ryšys su aukštesniąja jėga, pasaulėžiūros pokyčiai ir užimtumas. Kiekviena iš jų bus aptarta plačiau.

Socialinis pastiprinimas/palaikymas. Ši tema atskleidžia kaip asmenims, išėjusiems iš pataisos įstaigos ir norintiems reintegrotis visuomenėje padeda kitų asmenų bei įvairių bendruomenių palaikymas. Kiekviena iš šių potemių bus aptarta plačiau.

Vienas iš minėtų sėkmingos reintegracijos veiksnių yra *palaikantis santykis su kitais asmenimis*. Radiniai parodė, kad ne tik materialinė pagalba, bet ir palaikantis, emociškai stiprus santykis bei besąlygiškas artimų žmonių priėmimas (žmonų, širdies draugių, giminaičių, artimų šeimai asmenų), suteikė respondentams stiprybės keisti savo gyvenimo būdą ir pasikeisti patiems. Dauguma kriminologinių teorijų ir atliktų tyrimų aiškina procesus, kurie patvirtina ryšį tarp šeimos palaikymo ir pakartotinio nusikalstamumo (Taylor, 2016; Schartmueller, 2020). Graffam, Shinkfield, Lavelle, Hardcastle (2004) atliktame tyrime nurodoma, kad šeima yra pagrindinis teisės pažeidėjų palaikymo ir pagalbos šaltinis, stengiantis reintegrotis visuomenėje. Teigiama, kad buvusiems nuteistiesiems, sulaukusiems šeimos paramos, geriau sekasi įsidarbinti bei stabiliai išlikti darbo vietoje nei tiems, kurie paramos ir palaikymo nesulaukė. Manoma, kad socialinis palaikymas didina psichologinę gerovę (Listwan, Colvin, Hanley, Flannery, 2010), sumažina neigiamus, diskomfortą sukėlusius jausmus kalėjime bei priešiško jausmus sugrįžus į visuomenę (Hochstetler, DeLisi, Pratt, 2010). Laub, J. ir Sampson, R. (2003) skirstoma pagal amžių, neformalios socialinės kontrolės teorija nurodo, kad neseniai, iš įkalinimo įstaigos paleisti teisės pažeidėjai, kurie yra artimai įsitraukę į socialinius santykius ir yra palaikomi šeimos narių, linkę mažiau pakartotinai nusikalsti. Sulaukiama parama iš šeimos narių padidina tikimybę, kad sugrįžtantys teisės pažeidėjai į visuomenę, jausis įsipareigojęs savo šeimai ir laiką praleistą pataisos įstaigoje supras palankiau, kaip pamoką už padarytą nusikaltimą. Įsitraukimas į šeimą atitolina teisės pažeidėją nuo kitų veiklų ir riboja praleidžiamą laiką su kriminalinę istoriją turinčiais asmenimis. Šeimos nariai gali ir tiesiogiai kontroliuoti sugrįžtančio teisės pažeidėjo elgesį. Emocinis reikalingas palaikymas iš šeimos narių ar kitų artimųjų padeda ne tik įsitvirtinti visuomenėje bet ir atitolina asmenį nuo pakartotinio nusikalstamumo. Davis, Bahr, Ward (2012) atliktas kokybinis tyrimas patvirtina šiuos rezultatus nurodant, kaip šeimos ir artimųjų įtaka paspartina reintegracijos procesą.

Teigiama, kad šeimai priimant sugrįžtantį teisės pažeidėją kaip ne „nusikaltėlį“, jis linkęs internalizuoti šį identitetą. Bet kokia socialinio palaikymo forma, paleistiesiems iš įkalinimo įstaigos yra

signalas, kad artimieji tiki, jog jie yra ne „nusikaltėliai“ ir yra verti palaikymo (Maruna, LeBel, Mitchell, Naples, 2004).

Taip pat, respondentai kaip sėkmingą reintegracijos veiksnį *minėjo įsitraukimą į socialines bendruomenes*. Kaip teigia respondentai, prie jų sėkmingos reintegracijos prisidėjo įsitraukimas į religines bendruomenes dar esant pataisos įstaigoje bei vėliau, išėjus iš pataisos įstaigos. Jų teigimu, priklausymas socialinei bendruomenei bei kitų narių palaikymas, jiems padėjo sėkmingai funkcionuoti visuomenėje bei suteikė jiems viltį, jog jie gali keisti savo gyvenimą. Keletą respondentų vienija tai, jog jie iki šiol priklauso socialinėms bendruomenėms ir palaiko kontaktą su jos nariais, kurie suteikia jiems palaikymą.

Kriminologinėje literatūroje yra teigiama, kad teisės pažeidėjai išėję iš įkalinimo įstaigos privalo įsitraukti į produktyvią veiklą, kuri jiems pasitarnautų socialiai, psichologiškai ir finansiškai (Petesilia, 2003). Bendruomeninės organizacijos užima vieną pagrindinių vaidmenų teisės pažeidėjų reintegracijoje į visuomenę, todėl manoma, kad būtina naudoti specifines strategijas tam, kad būtų įmanoma jas mobilizuoti ir skatinti jų įsitraukimą prisidedant prie šio proceso (United Nations Office on Drugs and Crime, 2018; Wo, Park, 2019). Downing, Polzer, Levan (2013) atliktame kokybiniame tyrime, kurio tikslas buvo išsiaiškinti „kova paremtų“ (angl. *faith-based*) organizacijų svarbą reintegracijos procese nurodoma, kad dauguma iš įkalinimo įstaigų paleistų teisės pažeidėjų, įsitraukimą į palaikymo grupes naudojo tam, kad patvirtintų savo sugrįžimą į „santykinių normalumą“. Didžioji dalis respondentų (93 proc.) teigė, kad įsitraukė į religines pamaldas dar būdami įkalinami ir 90 proc. nurodė, kad atliekamo tyrimo metu jie reguliariai dalyvavo religinėse pamaldose. Tyrėjai teigė pastebėję, kad tie nusteistieji, kurie jau įkalinimo įstaigoje įsitraukė į organizacijas, gebėjo priimti sprendimus dėl savo asmeninio dalyvavimo ir įsitraukimo į kitas organizacijas.

Taip pat atliktų studijų rezultatai rodo, kad „kova paremtos“ (angl. *faith-based*) organizacijos prisideda prie daugelio įkalinimo įstaigų programų mažinant recidyvizmą. Religija paremtos programos ir organizacijos pasitarnauja kaip efektyvios priemonės mažinant nusikalstamą bei socialinių normų neatitinkančią elgesį. Remiantis atlikto kokybinio tyrimo rezultatais, galima teigti, kad „kova paremtos“ organizacijos mažina recidyvizmą (Dodson, Cabage, Klenowski, 2011; Johnson, Tompkins, Webb, 2002).

Atsiribojimas nuo praeities. Ši tema atskleidė kaip socialinių santykių nutraukimas su kriminalinę istoriją turinčiais asmenimis bei psichoaktyvių medžiagų atsisakymas padeda sėkmingai reintegruoti į visuomenę.

Potemė, apie kurią dažnai kalbėjo asmenys reintegravęsi į visuomenę yra *kriminalinių ryšių nutraukimas*. Remiantis respondentų pasakojimais, jie stengėsi atsiriboti nuo asmenų, esančių kriminalinėje aplinkoje ar atliekančių neteisėtas veiklas, kurie kelia kokias nors asociacijas susijusias su praeitimi. Jų teigimu, nusprendus keisti gyvenimo būdą, pasikeitė ir požiūris į kriminalinių draugų poreikį.

Yra plačiai žinoma, jog perėjimo progresas nuo pastovaus nusikaltimų darymo iki atsiribojimo nuo nusikaltimų yra sudėtinė sąveika tarp subjektyvių/tarpininkavimo bei socialinių/aplinkos faktorių (LeBel, Burnett, Maruna, Bushway, 2008). Vienas iš socialinių/aplinkos faktorių – asocialūs bendraamžiai. Manoma, kad asocialūs bendraamžiai palaiko kriminalinį elgesį (Bonta, 2002) ir dažnai šis kriminogeninis poreikis yra vadinamas kaip „socialinė parama nusikalstamumui“ (Ustinavičiūtė, 2012). Nusikalstamos veiklos rizikos tyrimų duomenimis, nurodoma, kad socialiniai ryšiai ir bendraamžių įtaka daro vieną iš didžiausių poveikių recidyvizmui (Forste, Clarke, Bahr, 2011; Mulder, Brand, Bullens, Van Marle, 2011; Bellair, Kowalski, 2011; Stahler, Mennis, Belenko, Welsh, Hiller, Zajac, 2013; Wang, Hay, Todak, Bales, 2014). Atlikto kokybinio tyrimo, analizuojančio veiksnius darančius įtaką teisės pažeidėjų reintegracijai duomenimis, vienas iš išskirtų veiksmų buvo draugai. Respondentai pabrėžė atsiskyrimo svarbą nuo kriminalinių draugų ir vadino tai „kritiniu momentu“. Kai kurių respondentų teigimu – tai raktas į sėkmę (Davis, Bahr, Ward, 2012). Teigiama, kad dauguma teisės pažeidėjų atsiskyre nuo kriminalinės aplinkos ir nutraukę kriminalinius ryšius nustoja vykdyti nusikaltimus (Laub, Sampson, 2001; Anderson, 2016). Autoriai pabrėžė prisirišimo svarbą prie prosocialių šaltinių susirandant stabilų partnerį, stabilų darbą ir pastoviai dirbant bei atsitraukiant nuo kriminalinių draugų. Atvirkščiai – įsitraukimas į teigiamus socialinius santykius – skatina prosocialų elgesį bei mažina nusikaltimų skaičių tarp aktyvių teisės pažeidėjų (Laub, Simpson, 2003).

Taip pat, respondentai atskleidė, kad prie sėkmingos reintegracijos visuomenėje prisidėjo *atsisakymas psichoaktyvių medžiagų*. Kai kurių respondentų teigimu, psichoaktyvių medžiagų vartojimo nutraukimas juos privedė prie didžiųjų gyvenimo pokyčių.

Savo atliktose studijose, autoriai (Ustinavičiūtė, 2012; Ustinavičiūtė, Žukauskienė, Laurinavičius, 2009; Andrews, Bonta, 2010; Griffin, Tasca, Orrick, 2020) psichoaktyvių medžiagų vartojimą apibūdino kaip kriminogeninį poreikį, kuris žymiai prisideda prie kriminalinės karjeros didinant padaromų nusikaltimų skaičių. Asmenys, kurie paleidžiami iš įkalinimo įstaigos, dažnai būna pakartotinai sulaikyti arba sugrįžta į įkalinimo įstaigą dėl negebėjimo susilaikyti nuo psichoaktyvių medžiagų vartojimo (Davis, Bahr, Ward, 2012).

Analizuojant tyrimų rezultatus pastebima, kad asmenys pabaigę psichoaktyvių medžiagų gydymo programą yra mažiau linkę vartoti nelegalias narkotines medžiagas, įsitraukti į kriminalines veiklas ir yra linkę priimti pagalbą išsilavinimo ir įsidarbinimo klausimais (Rossman, Roman, Zweig, Rempel, Lindquist, 2011). Taip pat, remiantis 130 - ies narkotinių medžiagų gydymo programų atlikta sisteminė peržiūra, pastebimas sumažėjęs recidyvizmo skaičius tarp teisės pažeidėjų baigusią gydymo programą, nei tarp tų, kurie programos nepabaigė (Shaffer, 2011). Atliktame kokybiniame tyrime, analizuojančiame veiksnius darančius įtaką teisės pažeidėjų reintegracijai į visuomenę, buvo išskirti 6 faktoriai, vienas iš jų – psichoaktyvių medžiagų vartojimas. Beveik visi respondentai teigė, kad jų didžiausios problemos buvo susiję su alkoholio ir narkotikų vartojimu ir jeigu ne vartojimo problemos, jie nebūtų įvykdę nusikaltimų. Respondentų nuomone, gebėjimas atsisakyti psichoaktyvių medžiagų, buvo didžiausias veiksnys padėjęs jiems susilaikyti nuo tolimesnių teisės pažeidimų (Davis, Bahr, Ward, 2012). Kitame atliktame kokybiniame tyrime, pabrėžiami sunkumai reintegracijos procese esant priklausomam nuo psichoaktyvių medžiagų (Schartmueller, 2020). Atsižvelgiant į atliktų tyrimų duomenis, galima pastebėti, kad intervencijos pagalba mažėjantis psichoaktyvių medžiagų vartojimas ir kriminalinio elgesio sumažėjimas yra požymis, kad mažėja pakartotinio nusikalstamumo rizika (Knight, Garner, Simpson, Morey, Flynn, 2006; Wilson, Bandyopadhyay, Yang, Cerulli, Morse, 2017) bei didėja sėkmingos reintegracijos galimybės.

Kritinis lūžis (įvykis). Šios temos metu kalbama apie tai, kaip nuteistųjų gyvenime įvykę kritiniai įvykiai juos paskatino keisti gyvenimo būdą. Šiame darbe atsiskleidė tai, kad kritiniai įvykiai gali būti tiek neigiami, tiek teigiami. Plotnikoff ir Nigginbotham (2002) pabrėžė, jog tam, kad asmuo pradėtų keisti savo elgesį, jis turi suvokti problemos sunkumą ir dėl jos kylantį pavojų.

Dauguma tiriamųjų kalbėjo apie tai, kad keisti savo gyvenimo būdą juos paskatino *sutrikusi sveikata* ir *praradimo baimė* bei su tuo susijusi mirties baimė, kurią pajutus juos apėmė noras gyventi. Respondentai teigia supratę, jog juos aplankė suvokimas, kad gali bet kada prarasti tai, ką yra sukūrę išėję iš pataisos įstaigos arba niekada daugiau nepamatyti ir nesutikti savo artimųjų.

Teigiama, kad teisės pažeidėjų, bandančių reintegruoti į visuomenę imtyje, yra didesnis infekcinių ligų, psichikos sveikatos sutrikimų, psichoaktyvių medžiagų vartojimo priklausomybių paplitimas, lyginant su bendra populiacija (Gaes, Kendig, 2002; Visher, Mallik – Kane, 2007). Asmenys, grįžtantys į visuomenę šias sveikatos problemas „parsineša“ į bendruomenę, riziką sukelti kitiems asmenims, turintiems su jais kontaktą (Wakefield, Uggan, 2010; Fahmy, Wallance, 2019). Teigiama, kad 80 proc. vyrų ir 90 proc. moterų išėinančių iš įkalinimo įstaigos pasižymi chroniniais sveikatos sutrikimais, kurie reikalauja medicininės priežiūros (Mallik – Kane, Visher, 2008). Jau 2004 m.

atliktame kokybiniame tyrime, apie veiksnius darančius įtaką sėkmingai reintegracijai, autoriai (Graffam ir kt., 2004) išskyrė fizinės ir psichinės sveikatos svarbą sėkmingai teisės pažeidėjų reintegracijai. Tyrime nurodoma, jog teisės pažeidėjai pripažino, kad jų sveikata buvo žymiai paveikta psichoaktyvių medžiagų vartojimo, o sveikata ir stiprybė reikalinga tam, kad jie pasiektų teigiamus pokyčius. Tyrime dalyvavusių specialistų teigimu, teisės pažeidėjų fizinės sveikatos problemos darė svarbią įtaką teigiamiems jų gyvenimo pokyčiams. Jie fizinės sveikatos problemas apibūdino kaip sudėtines: kurios priklauso ne tik nuo psichoaktyvių medžiagų vartojimo, bet ir nuo prastos mitybos, fizinio aktyvumo trūkumo bei rūkymo.

Analizuojamoje literatūroje nurodoma, kad viena iš daromų nusikaltimų priežasčių, yra teisės pažeidėjų suvokimas, jog mirtis yra nenuspėjama ar neišvengiama. Manoma, kad asmenys, kurie nėra susidarę ateities vizijos, turi mažai ką prarasti išitraukdami į kriminalines veikas ir smurtą bei vadovaujasi momentiniu pasitenkinimu (Wright, Topalli, 2011). Tačiau svarbu pabrėžti, jog nėra taip, kad teisės pažeidėjai visiškai negalvotų apie ateitį arba nebijotų mirties. Nurodoma, kad baimės faktoriai dalyvauja teisės pažeidėjų sprendimų darymo procese. Dauguma teisės pažeidėjų, darančių sunkius nusikaltimus, bijo mirties, mąsto apie savo elgesį ir jo pasekmes, tačiau jų apmąstymai nėra tokie pastebimi kaip kitų visuomenės narių. Remiantis 2012 m. atlikto kokybinio tyrimo rezultatais, teisės pažeidėjai dažnai galvoja apie mirtį bei juos aplanko mintys, ar pavyks išgyventi tam tikrą laikotarpį (Topalli, Brezina, Bernhardt, 2012).

Turto bei artimųjų praradimas - dar vienas veiksnys, padėjęs teisės pažeidėjams pakeisti savo gyvenimo būdą ir prisidėjo prie sėkmingos reintegracijos. Respondentų teigimu, jų neteisingas gyvenimo būdas paskatino turto bei artimų žmonių praradimą. Jie teigė, kad tai priėmė kaip gyvenimo pamoką, kuri paskatino keisti savo gyvenimo būdą.

Kaip ir minėta ankstesnės, išskirtos temos metu, šeima ar artimi žmonės yra didžiausias paramos ir palaikymo šaltinis, kuris padeda nuteistiesiems ne tik emociškai, psichologiškai stiprėti bet ir praktiškai – susirasti darbą, nuolatinę gyvenamąją vietą. Turto bei artimųjų praradimas gali būti traumuojantys įvykiai skatinantys teisės pažeidėjų neigiamus elgesio pokyčius ir skatinti pakartotinį nusikalstamumą, tačiau, kiti – tai priima kaip pamoką kuri paskatina žengti į priekį. Šio tyrimo metu atsiskleidė tai, kad turto bei artimųjų praradimas paskatino tiriamuosius keisti savo gyvenimo stilių ir padėjo sėkmingai reintegruoti į visuomenę.

Šeimos narių gimimas. Vieno respondento teigimu, sėkmingos reintegracijos link jį pastūmėjo ir teigiami pokyčiai – dukros gimimas. Jo teigimu, gimus dukrai jis pajautė stipresnę atsakomybės jausmą dėl savo priimamų sprendimų.

Manoma, kad asmenims atliekantiems ar atlikusiems bausmę, šeima yra didžiausias socialinis ramstis. Šeima suteikia asmeniui emocinį palaikymą, paskatina priimti teisingus sprendimus pokyčio link, taip pat, pagelbsti žengiant pirmuosius reintegracijos žingsnius: susirandant gyvenamąją ar darbo vietą (Mills, Codd, 2008). Kiti autoriai išskiria „atsparumo“ veiksnius, kurie padeda teisės pažeidėjams neįsitraukti į kitus teisės pažeidimus – jie yra apsaugantieji veiksniai. Manoma, kad palaikant teisės pažeidėjo atsparumo veiksnius, pagreitinama sėkminga socialinė reintegracija. Vienas iš išskirtų atsparumo veiksnių – teigiami ryšiai ir santykiai (Schartmueller, 2020). Atlikto tyrimo duomenimis, artimi santykiai su šeimos nariais veikia kaip apsauginis veiksnys pakartotiniam nusikalstamumui. Teigiama, kad šeima padeda ne tik sėkmingai reintegruoti į visuomenę, bet ir didina motyvaciją keisti save ir savo gyvenimo būdą (Mills, Codd, 2008). Remiantis literatūros šaltiniais, galima teigti, jog tokie teigiami įvykiai kaip šeimos narių gimimas – pastiprina teisės pažeidėjus ir jų galimybes sėkmingai reintegruoti į visuomenę.

Ryšys su aukštesniąja jėga. Kalbėdami šia tema, keturi respondentai išsamiai papasakojo apie savo ryšį su aukštesniąja jėga – Dievu. Jų teigimu, Dievas, Šventasis raštas, respondentams tapo lyg gyvenimo filosofija, vara ir pagalba kuri padeda įveikti visas gyvenimiškas kliūtis. Respondentai teigė, jog Dievo meilė jiems padėjo išgyventi ir sėkmingai sugrįžti į visuomenę.

Visuomenėje plačiai ištyrinėtas religijos fenomenas darantis įtaką žmogaus elgesiui (McCullough, M. E., Willoughby, B. L., 2009). Daugumos tyrimų rezultatai rodo, kad įsitraukimas į religiją susijęs su mažesne rizika vartoti psichoaktyvias medžiagas ir elgtis delinkventiškai (O'Connor, Duncan, 2011). Remiantis kriminologija ir sociologija, manoma, kad religija yra veiksnys, naudojantis įvairius mechanizmus kurie sumažina žmonių įsitraukimą į teisės pažeidimus. Šio fenomeno aiškinimui buvo pasitelkiamos socialinio prisirišimo ir socialinio išmokymo teorijos. Psichologų nuomone, religija tai savireguliacijos mechanizmas, kuris padidina savikontrolę ir daro įtaką tam, kaip tikslai yra užsibrėžiami, siekiami ir organizuojami. Savireguliacija leidžia atsisakyti kriminalinio elgesio ir skatina prosocialų (Topalli, Brezina, Bernhardt, 2012).

Analizuojant tyrimų rezultatus, pastebima, kad atliekant tyrimus apie socialinę reintegraciją teisės pažeidėjų imtyje, dažnai išskiriama religijos pagalba (Stansfield, Mowen, O'Connor, Boman, 2017; Jensen, Gibbons, 2002; Cheah, Unnithan, Raran, 2019; Thomas, Zaitzow, 2006). Nurodoma kad prie sėkmingos reintegracijos prisideda šeimos ir bendraamžių religinis palaikymas. Teigiama, kad asmenys, kurie turi stiprų religinį palaikymą, pasižymi mažesne rizika vartoti psichoaktyvias medžiagas bei didesnėmis įsidarbinimo galimybėmis. Tačiau šiame tyrime nerastas ryšys tarp religijos ir kriminalinių teisės pažeidimų (Stansfield ir kt., 2017). Nurodoma, kad religingumas sukelia gėdos jausmą dėl

įvykdyto nusikaltimo, kuris daro svarbią įtaką teisės pažeidėjų gyvenime bandant gyventi produktyviai po bausmės atlikimo pataisos įstaigoje. Taip pat, religinės bendruomenės nariai vieni kitiems suteikia palaikymą ir pasitikėjimą, kontroliuoja bendruomenės narius (Jensen, Gibbons, 2002).

Pasaulėžiūros pokyčiai. Respondentai pabrėžė, jog jų sėkmingos reintegracijos link prisidėjo *pasikeitęs požiūris į gyvenimą*, kurį jie apibūdino kaip išmoktas pamokas, kurios juos paskatino gyventi atsakingai, laikytis įstatymų, siekti gyvenimo tikslų. Taip pat, *pasikeitęs požiūris į žmones*, kuris respondentus privertė vertinti žmones bei jų skiriamą pagalbą. Suprasti, kokie žmonės yra vertingi jų gyvenime ir kokių reikia vengti siekiant daugiau nepapulti į teisės saugos akiraty.

Tiriant nusikalstamumą, jo pasireiškimo dažnumą, smurto panaudojimą, dažnai išskiriamos kriminalinės nuostatos – vertybės ir elgesys palaikantis kriminalinį gyvenimo būdą. Manoma, kad tai yra pagrindinis veiksnys į kurį turi būti atkreiptas dėmesys vertinant teisės pažeidėjo nusikalstamumą ateityje ar taikiant intervenciją (Simourd, Olver, 2002). Sociologinėje literatūroje, išskiriami „posūkio taškai“, kurie gyvenimo eigoje daro didelę įtaką elgesio pasikeitimui. (Brown, 2011).

Remiantis atlikto tyrimo duomenimis (Ustinavičiūtė, Žukauskienė, Laurinavičius, 2009), teisės pažeidėjo nuostatos yra susiję su mąstymo bei elgesio ypatumais. Taip pat teisės pažeidėjo nuostatos yra susijusios su gyvenimo stiliumi, bendraamžiais, išsimokslinimu, mokymusi ir galimybe įsidarbinti. Taip pat yra nustatytos sąsajos tarp asocialių nuostatų, kognityvinių iškreipymų ir recidyvizmo mažėjimo. Manoma, kad programos, kurios remiasi šiais veiksniais yra veiksmingiausios ir sėkmingiausios (Hubbard, Paeler, 2009). Kitų, atliktų tyrimų duomenimis, vienas iš sėkmingos reintegracijos veiksnių yra asmeninės sąlygos, viena iš jų - pasiruošimas ir motyvacija. Asmenys kurie integruojasi į visuomenę, išskiria „pasiruošimą pokyčiui“ kaip kintamąjį, prisidedantį prie teigiamų pokyčių. „Pasiruošimą pokyčiui“ jie apibūdina kaip nepaaiškinamą mąstymo ir norų pokytį (Graffam ir kt., 2004). Taip pat prie pasaulėžiūros pokyčių prisideda gailėstis dėl padarytų nusikaltimų ir pasekmių nesupratimo, asmeninio atsisakymo pastangų suvokimas, padažnėjęs bendravimas su prosocialiais asmenimis ir institucijomis skatinančiomis pokytį ir pastangos pamiršti savo nusikalstamą elgesį ir atrasti naują, prosocialų identitetą (McMahon, Jump, 2018). Remiantis „etikečių kljavimo“ teorija, visuomenės atsakas į teisės pažeidėjo nusikalstamos veikos padarymą gali būti teigiamas ir neigiamas. Manoma, kad visuomenės atsakas gali paskatinti pažeidėjus toliau įsitraukti į nusikalstamą veiklą arba atvirkščiai, skatinti jų prosocialų elgesį (Butler, Steiner, Makarios, 2019).

Teigiama, kad teisės pažeidėjai turi suprasti savo gyvenimą ir tai, kad jie yra įgalūs išvystyti savo nuoseklų, prosocialų identitetą (Maruna, 2001). Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad teisės pažeidėjai integruoja savo buvusią asmenybę į dabartinį darbą su savimi ir visiškai nutraukia ryšius su savo

praeitimi. Teisės pažeidėjai savo negatyvias praeities patirtis integruoja dabartyje tokiu būdu, kad jiems atrodo, jog „ateities gėris“ yra beveik neišvengiamas. Tai priverčia juos dirbti su kriminaline istorija siekiant išminties ir sėkmingos ateities (Nixon, 2020). Giordano (2002) teigia, kad teisės pažeidėjai atranda „pakaitinį save“, nesuderinamą su tolimesne kriminaline veikla. Autorius teigia, kad taip praeitis pasitarnauja teigiamam, „dabartiniam sau“. Farrall ir Calverley (2006) pabrėžia, kad praeitis yra būsimoji ateitis, todėl nes buvę teisės pažeidėjai nuolat prisimena iš kur jie yra atvykę ir taip sugeneruojamas troškimas niekada negrįžti atgal.

Užimtumas. Kalbėdami šia tema, respondentai atskleidė kaip laisvalaikio turėjimas, užimtumas ir įvairūs užsiėmimai jiems padėjo sėkmingai reintegrotis į visuomenę. Manoma, kad pasyvus laisvalaikio leidimas, nepasirinkimas kokios nors veiklos ir nepasitenkinimas kokia nors veikla, skatina teisės pažeidėjus pakartotinai nusikalsti. Pabrėžiama, jog teisės pažeidėjai turi būti įsitraukę į socialius laisvalaikio leidimo būdus ir dėl to jaustų pasitenkinimą (Andrews, Bonta, 2010).

Skaitymas vieniems respondentams leido patyrinti save ir paanalizuoti įvairias situacijas, o kiti minėjo Biblijos skaitymą ir supratimą, jog jų gyvenimas pradeda keistis.

Nuo 1970 –ųjų, kai kurių kalėjimų patalpose buvo įrengtos bibliotekos arba mobilios bibliotekos, kurios periodiškai aplankydamas kalinčius asmenis (Alvarez, Garcia – Carrion, Puigvert, Pulido, Schubert, 2018). Vaccariano ir Comrie (2010) teigė, kad skaitymas įkalintiesiems atvėrė naujus pasaulius ir galimybes. Jis nurodo, kad įkalintieji ne tik džiaugėsi mokydami iš knygų, bet ir turėdami reguliarius, periodiškus pokalbius apie perskaitytas knygas. Kai kurie įkalintieji pabrėžė, kad bibliotekininkai su jais elgėsi kaip su visuomenės nariais - tai juos paskatino toliau skaityti ir mokytis. Kitų tyrimų rezultatai rodo, kad intervencijos paremtos literatūros įgūdžiais, leidžia teisės pažeidėjams kritiškai pažvelgti į savo gyvenimo trajektorijas ir tolimesnius tikslus (Guerra, 2012; Alvarez ir kt., 2018). Įvairi, universali literatūra suteikia galimybę nuteistiesiems paanalizuoti asmeninę ir kolektyvinę biografiją, kritiškai save vertinti ir apsvarstyti pokyčio galimybes (Alvarez ir kt., 2018). Kai kuriems teisės pažeidėjams įvairių tekstų skaitymas yra kaip varomoji jėga keisti savo akademinį identitetą ir įsivaizduoti save, galinčius tęsti studijas ir įgyti mokslinį laipsnį, kas sustiprintų jų socialinės reintegracijos sėkmę (Casey, Jarman, 2011).

Kitų respondentų teigimu, *fizinis aktyvumas* jiems suteikė stiprybės bei turėjo gydomąsias savybes, kurios leido pabėgti nuo jas slegiančių minčių.

Įsitraukimas į sportinę veiklą suteikia teigiamą naudą ne tik asmeniui bet ir visuomenei apimant sumažėjusią nusikaltimų statistiką, socialinio kapitalo ir socialinės reintegracijos padidėjimą, sveikatos

gerinimą (Brosnan, 2017). Tačiau, atliekant tyrimus, daugiausia dėmesio kalbant apie sportą ir nusikalstamos veiklos mažėjimą sulaukia jaunimo populiacija.

Daugumos atliekamų tyrimų rezultatai apie sporto ir teisės pažeidimų ryšį nurodo, kad įsitraukimas į sportą mažina padaromų nusikaltimų kiekį (Caruso, 2011). Autoriai teigia, kad fizinis aktyvumas yra kaip prevencinė priemonė mažinant jaunimo kriminalinę veiklą, antisocialų elgesį ir skatinant teisės pažeidėjų socialinę reintegraciją (Spaaj, 2009; Nichols, 2007). Manoma, kad įsitraukimas į sportinę veiklą mažina nusikaltimų skaičių, recidyvizmą ir skatina atsitraukimą nuo daromų nusikalstamų veiklų. Nurodoma, kad fizinis aktyvumas skatina alternatyvų susikoncentravimą, teigiamą socializaciją tarp bendraamžių ir su sporto sėkmėmis susijusius veiksnius. Teigiami sportinės veiklos rezultatai skatina aukštesnį savęs vertinimą, pozityvų identitetą, artumą, įgalinimą ir naujų įgūdžių valdymą: problemų sprendimo ir sprendimų darymo įgūdžius, komandinį darbą, tikslų užsibrėžimą, lyderystę ir discipliną (Jamieson, Ross, 2007). Jaunimo populiacijoje, fizinis aktyvumas ir su juo susiję procesai pagerina psichinę sveikatą, socialinį funkcionavimą, fizinį tvirtumą, pramoginius ryšius ir reintegraciją į visuomenę sumažinant narkotinių medžiagų vartojimą ir kriminalinę veiklą (Brown, Abrantes, Read, Marcus, Jakicic, Strong, Gordon, 2010; Neale, Nettleton, Pickering, 2012).

Darbas buvo kitas veiksnys, kuris, respondentų teigimu, turėjo ypatingą reikšmę reintegracijos procese: padėjo siekti užsibrėžtų tikslų, leido įrodyti savo vertę, sugrįžti į rutiną, ugdyti atsakomybę ir atsipalaiduoti.

Įsitraukimas į bet kokio pobūdžio darbą, profesinę arba edukacinę programas, siejami su mažėjančiu recidyvizmu ir pakartotinio sulaikymo galimybėmis (DeLisi, Drury, Elbert, 2019). Teigiama, kad vienas iš ryškiausių kriminogeninių poreikių, į kurį reikėtų atkreipti dėmesį yra pastovaus darbo neturėjimas ir prastas išsilavinimas (Aaltonen, Kivivuori, Martikainen, 2011; Van Hout, Phelan, 2014). Normatyvus ir pastovaus įsidarbinimo trūkumas reikšmingas rizikos faktorius recidyvizmui. Nepaisant to, reabilitacijos programos užima svarbią poziciją suteikiant profesionalius mokymus teisės pažeidėjams, mažinant recidyvizmą didinant jų įsidarbinimo ir darbo palaikymo galimybes grįžus į visuomenę (Andrews, Bonta, Wormith, 2006). Asmenų, atlikusių bausmę įkalinimo įstaigoje gebėjimas išsaugoti ir palaikyti darbą, laikomas svarbiausiu veiksnium socialinei reintegracijai bei pakartotinio nusikalstamumo vengimui. Tačiau, mokslininkai nurodo, kad asmenys bandantys reintegrotis į visuomenę susiduria su sunkumais įsidarbinti teisėtai ir jų bandymai įsilieti į darbo rinką dažniausiai yra nesėkmingi (Visher, Winterfield, Coggeshall, 2005). Teisės pažeidėjai, bandantys įsidarbinti susiduria su tokiais sunkumais kaip darbui reikalingų įgūdžių ir patirties stoka, menkas išsilavinimas, psichoaktyvių medžiagų vartojimas, fizinės ir psichinės sveikatos problemos. Taip pat susiduria su

darbdavių požiūriu į buvusius teisės pažeidėjus: nepasitikėjimas, matomi asmenybiniai sunkumai, teisės pažeidėjų diskriminacija. Nustatyta, kad dvi trečiosios darbdavių nepriimtų asmens į darbą, turinčio kriminalinį įrašą savo istorijoje (Brown, 2011). Blustein (2006) teigimu, darbas skatina vystyti ir palaikyti psichologinę sveikatą. Jis nurodo, kad padedami darbo, žmonės įgauna socialinį vaidmenį kuris leidžia jiems sąveikauti su platesniais politiniais, ekonominiais ir socialiniais kontekstais.

Taip pat nurodoma, kad recidyvizmas yra mažiau pastebimas tarp buvusių teisės pažeidėjų, kurie turi geros kokybės darbus (Sampson, Laub, 1977). Stabilus įsidarbinimas reikalingas ne tik patenkinti pagrindinius poreikius (gyvenamasis plotas, maistas, transportas), bet taip pat atlieka svarbų vaidmenį atstatant savęs vertinimą, vystant standartinį gyvenimo būdą ir kuriant priklausymo jausmą bendruomenėje (Visher ir kt., 2005). Teisės pažeidėjų įsidarbinimas svarbus individualiu (savęs vertinimas), šeimos (šeimos santykių gerinimas ir finansinis stabilumas), bendruomenės (sumažėjęs nusikalstamumas ir padidėjęs saugumas) ir socialinio teisingumo lygmenimis (visuomenės narių požiūrio gerinimas dėl buvusių teisės pažeidėjų) (Graffam, Shinkfield, Hardcastle, 2008).

4.1. Tyrimo ribotumai ir rekomendacijos tolimesniems tyrimams

Nors tyrimo imtis užtektina duomenų prisotinimui, tačiau galime teigti, kad vienas iš tyrimo ribotumų galėtų būti šio tyrimo imtis. Tyrime dalyvavo 8 nuteistieji, sėkmingai reintegravęsi į visuomenę. Teigiama, jog maža imtis yra kokybinių tyrimų trūkumas, tačiau ši analizė suteikia galimybę įsigilinti į žmonių situaciją bei išsamiai ją ištyrinėti. Taip pat, naudojantis šiuo analizės būdu, galima nuodugniau atlikti analizę tiriamo objekto atžvilgiu. Tam, kad būtų galimybė gautus duomenis pritaikyti bendrai nuteistųjų, sėkmingai reintegravusių į visuomenę populiacijai, reikalinga atlikti išsamesnius tyrimus.

Kadangi tai yra specifinė tiriamųjų imtis, todėl į tyrimą buvo įtraukti visi, jame sutikę dalyvauti tiriamieji. Jie pasižymėjo skirtingu amžiumi, skirtinga kriminaline istorija ir patirtimi bei skirtinga gyvenimo visuomenėje trukme. Tolimesniuose tyrimuose rekomenduotina atsižvelgti į tiriamųjų amžių, kriminalinę patirtį ir istoriją bei į gyvenimo visuomenėje trukmę.

Atliktas tyrimas apima gana platų spektrą temų ir potemių. Rekomenduotina tolimesniuose tyrimuose į tai atsižvelgti, susiaurinant tyrimo kryptį, siekiant kiekvienos temos ir potemės gilesnės analizės, taip atskleidžiant daugiau patirties aspektų tarp nuteisųjų, sėkmingai reintegravusių į visuomenę.

5. IŠVADOS

Atlikus subjektyvaus patyrimo analizę bei išnagrinėjus laisvės atėmimo bausmę atlikusių asmenų sėkmingos reintegracijos veiksnius, atsakyta į du pagrindinius tyrimo klausimus: 1) kaip laisvės atėmimo bausmę atlikę asmenys patiria reintegraciją į visuomenę nuo išėjimo į laisvę iki dabarties; 2) kokie socialiniai ir psichologiniai veiksniai yra patiriami kaip reikšmingi reintegracijos sėkmei.

1. Asmenis, atlikusius laisvės atėmimo bausmę bei sėkmingai reintegravusius į visuomenę, gyvenimo pokyčiams paskatino patirtas kritinis lūžis (įvykis): sutrikusi sveikata, praradimo baimė, turto bei artimųjų praradimas bei teigiami kritiniai įvykiai, tokie kaip šeimos narių gimimas. Taip pat pastebėta, kad prie tiriamųjų sėkmingos reintegracijos visuomenėje prisidėjo patirti pasaulėžiūros pokyčiai: pasikeitęs požiūris į gyvenimą bei pasikeitęs požiūris į žmones.

2. Reintegracijos sėkmei reikšmingi veiksniai yra socialinis pastiprinimas/ palaikymas: palaikantis santykis su kitais asmenimis bei įsitraukimas į socialines bendruomenes; atsiribojimas nuo praeities: kriminalinių ryšių nutraukimas bei atsisakymas psichoaktyvių medžiagų; ryšys su aukštesniąja jėga; užimtumas: skaitymas, fizinis aktyvumas bei darbas.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Aaltonen, M., Kivivuori, J., Martikainen, P. (2011). Social determinants of crime in a welfare state: Do they still matter? *Acta Sociologica*. Vol. 54(2) 161–181. DOI: 10.1177/0001699311402228
2. Alper, M., Durose, M. R., Markman, J. (2018). Update on prisoner recidivism: a 9-year follow-up period (2005-2014). *U.S. Department of Justice*.
3. Alvarez, P., Garcia – Carrion, R., Puigvert, L., Pulido, C., Schubert, T. (2018). Beyond the Walls: The Social Reintegration of Prisoners Through the Dialogic Reading of Classic Universal Literature in Prison. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*. Vol. 62(4), 1043 –1061. DOI: 10.1177/0306624X16672864
4. Anderson, S. E. (2016). The value of “bearing witness” to desistance. *Probation Journal*. Vol. 63(4), 408–424. DOI: 10.1177/0264550516664146
5. Andrews, D. A., & Bonta, J. (2010). The psychology of criminal conduct (5th ed.). *New Providence, NJ: LexisNexis Group*
6. Andrews, D. A., Bonta, J. (2010) The psychology of criminal conduct (5th ed.). Newark.
7. Andrews, D. A., Bonta, J. (2010). Rehabilitating criminal justice policy and practice. *Psychology, Public Policy, and Law*. Vol. 16(1), 39–55. DOI:10.1037/a0018362
8. Andrews, D. A., Bonta, J., & Wormith, S. J. (2006). The recent past and near future of risk and/or need assessment. *Crime & Delinquency*. Vol. 52 (1), 7-27. DOI:10.1177/0011128705281756
9. Andrews, D. A., Bonta, J., Wormith, S. (2011). The Risk-Need-Responsivity (RNR) Model: Does Adding the Good Lives Model Contribute to Effective Crime Prevention? *Criminal Justice and Behaviour*. Vol. 38 (7), 735-75. DOI:10.1177/0093854811406356
10. Antwi, A. (2015). Social Reintegration of Offenders and Recidivism in Ghana. *University of Ghana*.
11. Bandzevičienė, R. (2009). Penitencinė psichologija. *Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras*. ISBN 978-9955-19-162-9
12. Bellair, P. E., Kowalski, B. R. (2011). Low-skill employment opportunity and African American-White difference in recidivism. *Journal of Research in Crime & Delinquency*. 48, 176-208.
13. Birgden, A. (2004). Therapeutic jurisprudence and responsivity: finding the will and the way in offender rehabilitation. *Psychology, Crime and Law*. Vol. 10(3), 283-295.
14. Blustein, D. L. (2006). The psychology of working: A new perspective for career development, counseling, and public policy. *New Jersey, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.* DOI: 10.4324/9780203935477

15. Bonta, J. (2002). Offender risk assessment: Guidelines for selection and use. *Criminal Justice and Behavior*. Vol. 29(4), 355-379. DOI:10.1177/0093854802029004002
16. Braun, V., Clarke, V. (2006) Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*. 3 (2). pp 77-101. ISSN 1478 – 0887.
17. Braun, V., Clarke, V. (2013) Successful qualitative research: A practical guide for beginners. *London: Sage*. ISBN 9781847875815
18. Brosnan, S. (2017). The impact of Sports Participation on Crime in England Between 2012 and 2015. *MPRA Paper No. 78596*
19. Brown, C. (2011), Vocational Psychology and Ex – Offenders Reintegration: A Call for Action. *Journal of Career Assessment*. Vol. 19(3), 333-342. DOI: 10.1177/1069072710395539
20. Brown, R. A., Abrantes, A. M., Read, J. P., Marcus, B. H., Jakicic, J., Strong, D. R., Gordon, A. A. (2010). A pilot study of aerobic exercise as an adjunctive treatment for drug dependence. *Mental Health and Physical Activity*. Vol. 3(1), 27-34. DOI:10.1016/j.mhpa.2010.03.001
21. Brown, S. L.; Amand, M. D. St.; Zamble, E. (2009). The Dynamic Prediction of Criminal Recidivism: A Three - wave Prospective Study. *Law and Human Behaviour*. Vol. 33, 27.
22. Brugman, D., Gibbs, J. C. (2010). Guest editors introduction: the EQUIP program: towards an evidence-based program for the prevention and reduction of antisocial behavior. *Journal of Research in Character Education*. Vol.8(1), 7-12, ISSN 1543-1223
23. Butler, H. D., Steiner, B., Makarios, M. D. (2019). An Examination of the Influence of Exposure to Disciplinary Segregation on Recidivism. *Crime and Delinquency*. Vol. 66(4), 485–512. DOI:10.1177/0011128719869194
24. Buzienė V., Kantaravičienė R., Antul A. (2010). Psichosocialinė asmenų, priklausomų nuo psichiką veikiančių medžiagų, reintegracija į visuomenę ir darbo rinką. *Darbo su priklausomybės ligomis sergančiais asmenimis metodika*.
25. Caruso, R. (2011). Crime and sport participation: Evidence from Italian regions over the period 1997–2003. *The Journal of Socio-Economics*. Vol. 40(5), 455-463. DOI:10.1016/j.socec.2010.09.003
26. Casey, J., Jarman, B. (2011). The social integration of ex-prisoners in Council of Member States. *Brussels, Belgium: The Quaker Council for European Affairs*.
27. Cheah, P. K., Unnithan, N. P., Raran, A. M. S. (2019). Rehabilitation Programs for Incarcerated Drug Offenders in Malaysia: Experience – Based Perspectives on Reintegration and Recidivism. *The Prison Journal*. Vol. 100(2) 201–223, DOI:10.1177/0032885519894656

28. Conroy, M. A., Murrie, D. C. (2007). Forensic assessment of violence risk a guide for risk assessment and risk management. *Hoboken (N.J.)* DOI:10.1002/9781118269671
29. Creed T. L. (2007) Negligent Hiring and Criminal Rehabilitation: Employing ExConvicts, Yet Avoiding Liability. DOI: 10.2139/ssrn.1007280
30. Day, A., Ward, T., Shirley, L. (2011). Reintegration Services for Long – Term Dangerous Offenders: A Case Study and Discussion. *Journal of Offender Rehabilitation*. Vol. 50, 66-80, DOI: 10.1080/10509674.2011.546225
31. Dako – Gyeke, M., Baffour, F. D. (2016). We are like devils in their eyes: perceptions and experiences of stigmatization and discrimination against recidivist in Ghana. *Journal of Offender Rehabilitation*. Vol. 55(4), 235–253. DOI:10.1080/10509674.2016.1159640
32. Davis, C., Bahr, S. J., Ward, C. (2012). The Process of Offender Reintegration: Perceptions of what helps prisoners reenter society. *Criminology and Criminal Justice*. Vol. 13(4) 446–469. DOI: 10.1177/1748895812454748
33. DeLisi, M., Drury, A., Elbert, M. (2019). Criminogenic and Desistance – Promoting Processes Behind Bars and Postrelease Supervision: New Evidence from Federal Offenders. *Crime and Delinquency*. Vol. 66(3), 309–336. DOI: 10.1177/0011128719847453
34. Dodson, K. D., Cabage, L. N., Klenowski, P. M. (2011). An Evidence – Based Assessment of Faith Based Programs: Do Faith – Based Programs “Work” to Reduce Recidivism? *Journal of Offender Rehabilitation*. Vol. 50:367–383, DOI: 10.1080/10509674.2011.582932.
35. Downing, S., Polzer, K., Levan, K. (2013). Space, Time, and Reflexive Interviewing: Implications for Qualitative Research with Active, Incarcerated, and Former Criminal Offenders. *International Journal of Qualitative Methods*. DOI:10.1177/160940691301200124
36. Elisha, E., Idisis, Y., & Ronel, N. (2011). Positive criminology and imprisoned sex offenders: Demonstration of a way out from a criminal spin through acceptance relationships. *Journal of Sexual Aggression*. Vol.19, 66-80. DOI: 10.1080/13552600.2011.638145
37. Estrada – Fuentes, M. (2019). Performative Reintegration: Applied Theatre for Conflict Transformation in Contemporary Colombia. *International Federation for Theater Research*. Vol. 43 (3), 291-304. doi:10.1017/S0307883318000548
38. European Committee on Crime Problems (1984). *The Criminal Record and Rehabilitation of Convicted Persons*. ISBN:9287103410
39. Fahmy, C., Wallance, D. (2019). The Influence of Familial Social Support on Physical Health During Reentry. *Criminal Justice and Behaviour*. Vol. 46 (12), 1738–1756. DOI: 10.1177/0093854819870268

40. Farrall, S., Calverley, A. (2006). Understanding desistance from crime. Crime and Justice Series. London: Open University Press. ISBN: 0-335-21948-9
41. Fazel, S., Wolf, A. (2015). A Systematic Review of Criminal Recidivism Rates Worldwide: Current Difficulties and Recommendations for Best Practice. PLoS ONE 10(6): e0130390. DOI:10.1371/journal.pone.0130390
42. Forste, R., Clarke, L., Bahr, S. (2011). Staying Out of Trouble: Intentions of Young Male Offenders. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*. Vol. 55(3), 430-444.
43. Gaes, G.G., Kendig, N. (2002). The skill sets and health care needs of released offenders. Paper prepared for the "From Prison to Home" Conference (January 30-31, 2002). Retrieved January 10, 2003, from the Urban Institute, Justice Policy Center
44. Gaižauskaitė I., Valavičienė, N. (2016) Socialinių tyrimų metodai: kokybinis interviu. VĮ Registrų centras.
45. Graffam, J., Shinkfield, A. J., & Hardcastle, L. (2008). The perceived employability of ex-prisoners and offenders. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*. Vol. 52(6), 673–685. DOI:10.1177/0306624X07307783
46. Graffam, J., Shinkfield, A., Lavelle, B., Hardcastle, L. (2004). Attitudes of employers, corrective services workers, employment support workers, and prisoners and offenders towards employing ex – prisoners and ex – offenders. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*.
47. Graffam, J., Shinkfield, A., Lavelle, B., McPherson, W. (2004). Variables Affecting Successful Reintegration as Perceived by Offenders and Professionals. *Journal of Offender Rehabilitation*. 40:1-2, 147-171, DOI: 10.1300/J076v40n01_08
48. Griffin, A. D., Tasca, M., Orrick, E. A. (2020). Getting High After Getting Out: Understanding the Relationship Between Support, Stressors, and Drug Use Among Men and Women in Early Reentry. *Crime and Delinquency*. 1-26, DOI:/10.1177/0011128720906113
49. Griffiths, C.T., Dandurand, Y., Murdoch, D. (2007) The Social Reintegration of Offenders and Crime Prevention. Policy, Research and Evaluation Division. *The International Centre for Criminal Law Reform and Criminal Justice System*.
50. Griffiths, C.T. (2007). "The Social Re-integration of Offenders and Crime Prevention." *National Crime Prevention Centre: Ottawa*.
51. Gudaitė, G. (2007) Klinikinis psichologinis vertinimas: užduotys ir taikymo principai: vadovėlis. Vilnius.

52. Guerra, S. F. (2012). Using urban fiction to engage at-risk and incarcerated youths in literacy instruction. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*. 55, 385-394. DOI:10.1002/JAAL.00047
53. Hallett, M., Hays, J., Johnson, B., Jong, J. S., Duwe, G. (2017). "First Stop Dying": Angola's Christian Seminary as Positive Criminology. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*. Vol. 61(4), 445-463. DOI:10.1177/0306624X15598179.
54. Haney, C. (2002). From Prison to Home: The Effect of Incarceration and Reentry on Children. The Psychological Impact of Incarceration: Implications for Post-Prison Adjustment. *Department of Health and Human Services The Urban Institute*.
55. Hochstetler, A., DeLisi, M., & Pratt, T. C. (2010). Social support and feelings of hostility among released inmates. *Crime & Delinquency*. Vol. 56, 588-607
56. Hubbard, D. J., Pealer, J. (2009). The Importance of Responsivity Factors in Predicting Reductions in Antisocial Attitudes and Cognitive Distortions Among Adult Male Offenders. *The Prison Journal*. Vol. 89(1), 79 -98. DOI: 10.1177/0032885508329987
57. Yukhnenko, D., Sridhar, S., Fazel, S. (2019). A systematic review of criminal recidivism rates worldwide: 3 - year update. *Welcome Open Research*. 4:28. DOI:10.12688/wellcomeopenres.14970.2
58. Jamieson L. M., Ross C. M. (2007). Research update: Using recreation to curb extremism. *Parks and Recreation*, 26, 28-29.
59. Jensen, K. D., Gibbons, S. G. (2002). Shame and Religion as Factors in the Rehabilitation of Serious Offenders. *Religion, the Community, and the Rehabilitation of Criminal Offenders*. Vol. 35:3-4, 209-224, DOI: 10.1300/J076v35n03_11
60. Johnson, B. R., Tompkins, R. B., & Webb, D. (2002). Objective hope: Assessing the effectiveness of faith-based organizations: A review of the literature. *Philadelphia, PA: Center for Research on Religion and Urban Civil Society, University of Pennsylvania*.
61. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus įsakymas Nr. ISAK- 4/07-132 „Tipinė nuteistųjų integracijos į visuomenę programa“. Valstybės žinios, 2004, Nr. 87 - 3192
62. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2003 m. rugsėjo 24 d. įsakymas Nr. 4/07-174 „Dėl asmenų, kuriuos rengiamasi paleisti iš laisvės atėmimo vietų, teisinio ir socialinio švietimo programos, patvirtinimo“. Valstybės žinios. 2003, Nr. 92-4182.
63. Kalėjimų departamento prie LR direktoriaus įsakymas Nr. V-315 (2010). „Dėl nuteistųjų mąstymo ir elgesio korekcijos programų diegimo ir plėtos Lietuvos bausmių vykdymo sistemoje“.

64. Kaplan, O., Nussio, E. (2018). Community Counts: The social reintegration of ex-combatants in Colombia. *Conflict Management and Peace Science*. Vol. 35 (2), 132-153. DOI:10.1177/0738894215614506
65. King, E. A., Tripodi, S. J., Veeh, C. A. (2018) The Relationship Between Severe Mental Disorders and Recidivism in Sample of Women Released from Prison. *Psychiatr Q*. 89:717–731, DOI: 10.1007/s11126-018-9572-9
66. Knight, K., Garner, B. R., Simpson, D. D., Morey, J. T., Flynn, P. M. (2006). *An Assessment for Criminal Thinking*. Vol. 52(1), 159-177. DOI: 10.1177/0011128705281749
67. Landerso, R. (2015). Does Incarceration Length Affect Labor Market Outcomes?. *Journal of Law and Economics*. 58(1), 205–34.
68. Laub, J. H., & Sampson, R. J. (2001). Understanding desistance from crime. *Crime & Justice*. 28, 1-69.
69. Laub, J. H., & Sampson, R. J. (2003). Shared beginnings, divergent lives: Delinquent boys to age 70. *Cambridge, MA: Harvard University Press*.
70. Laub, J., & Sampson, R. (2003). Shared beginnings, divergent lives: Delinquent boys to age 70. *Cambridge, MA: Harvard University Press*.
71. Laurinaitytė, I., Laurinavičius, A., Ustinavičiūtė, L. (2017). Nusteistųjų asmenybės charakteristikos ir smurto rizika: vertinimo galimybės ir problemos. Kolektyvinė monografija. *Vilniaus universiteto leidykla*.
72. LeBel, T. P., Burnett, R., Maruna, S., Bushway, S. (2008). The „Chicken and Egg“ of Subjective and Social Factors in Desistance from Crime. *Criminology and SAGE Publications*. Vol. 5 (2): 131–159: 1477-3708, DOI: 10.1177/1477370807087640.
73. Listwan, S. J., Colvin, M., Hanley, D., & Flannery, D. (2010). Victimization, social support, and psychological well-being: A study of recently released prisoners. *Criminal Justice and Behavior*. Vol. 37, 1140-1159.
74. Lott, J. R. (1992). Do We Punish High Income Criminals Too Heavily?. *Economic Inquiry*. 30(4), 583–608
75. MacDonald M (2018). Overcrowding and its impact on prison conditions and health. *Int J Prison Health*. Vol. 14(2): 65–68.
76. Mackevičius, T. (2004). Užsienio valstybių probacijos tarnybų veikla. Jurisprudencija. *Vilnius: Mykolo Romerio universitetas*. Vol 51(43), ISSN 2029-2058

77. Mackevičius, T. (2012). Nuteistųjų socialinės rehabilitacijos ir integracijos programos vykdomos pataisos inspekcijose. Vol 11(1), 131-140. ISSN 2029-2775.
78. Mallik-Kane, K., & Visser, C. A. (2008). Health and prisoner reentry: How physical, mental, and substance abuse conditions shape the process of reintegration. *Washington, DC: Justice Policy Center, Urban Institute.*
79. Mark, V. A., van Dorn, H. ir G. (2018). Within-Treatment Change in Antisocial Attitudes and Reoffending in a Large Sample of Custodial and Community Offenders. *American Psychological Association.* Vol. 42(4), 321–335.
80. Maruna, S. (2001). Making Good: How Ex-convicts Reform and Rebuild Their Lives. *Washington, DC: American Psychological Association.* ISBN: 978-1-55798-731-0
81. Maruna, S., LeBel, T. P., Mitchell, N., & Naples, M. (2004). Pygmalion in the reintegration process. *Psychology, Crime & Law.* Vol.10(3), 271-281. DOI: 10.1080/10683160410001662762
82. McCullough, M. E., Willoughby, B. L. (2009) Religion, self-regulation, and self-control: Associations, explanations, and implications. *Psychological Bulletin.* Vol. 135(1): 69–93.
83. McMahon, G., Jump, D. (2018). Starting to Stop: Young Offenders Desistance from Crime. *Youth Justice.* Vol. 18(1), 3 –17. DOI: 10.1177/1473225417741223
84. Mills, A., Codd, H. (2008). Prisoners’ families and offender management: Mobilizing social capital. *Probation Journal.* Vol. 55(1), 9-24. DOI: 10.1177/0264550507085675
85. Mills, L. G. (2008). Book Review: Violent Partners: A Breakthrough Plan for Ending the Cycle of Abuse. *New York: Basic Books.* DOI:10.1177/1077801208323794
86. Ministry of Justice: Proven reoffending statistics quarterly: January 2016 to March 2016. 2018
87. Moore, K., Stuewig, J., Tangney, J. (2013). Jail inmates’ perceived and anticipated stigma: Implications for post-release functioning. *Self and Identity.* Vol. 12(5), 527–547. DOI:10.1080/15298868.2012.702425
88. Mulder, E., Brand, E., Bullens, R., Van Marle, H. (2011). Risk Factors for Overall Recidivism and Severity of Recidivism in Serious Juvenile Offenders. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology.* Vol. 55(1), 118-135.
89. Munoz, L. C. C., Ramos, H. S. S., Granda, J. R. C. (2019). Use of neutrosophy for the analysis of the social reintegration factors of released prisoners in Ecuador. *Social Neutrosophy in Latin America.* Vol. 26
90. National Institute on Drug Abuse (2014). Principles of drug abuse treatment for criminal justice populations – a research - based guide. *NIH Publication No. 06-5316.*

91. Neale, J., Nettleton, S., & Pickering, L. (2012). Heroin users' views and experiences of physical activity, sport and exercise. *International Journal of Drug Policy*. Vol. 23 (2), 120-127. DOI:10.1016/j.drugpo.2011.06.004
92. Nichols G. (2007). Sport and crime reduction: The role of sports in tackling youth crime. *London, England: Routledge*.
93. Nikartas, S. (2019). Probacijos pareigūno individualus indėlis siekiant probacijos tikslų: empirinio tyrimo rezultatai. *TEISĖS PROBLEMOS*. Vol.1(97). ISSN 2351-6364
94. Nixon, S. (2020). "Giving back and getting on with my life": Peer mentoring, desistance and recovery of ex – offenders. *Probation Journal*. Vol. 67(1), 47–64. DOI:10.1177/0264550519900249
95. O'Connor, T., Duncan, J. (2011). The Sociology of Humanist, Spiritual and Religious Practice in Prison: Supporting Responsivity and Desistance from Crime. *Religions*. Vol. 2(4), 590-610. DOI:10.3390/rel2040590
96. Olver, M. E., Mundt, J. C., Thornton, D., Beggs Christofferson, S. M., Kongston, D. A., Sowden, J. N., Nicholaichuk, T. P., Gordon, A. (2018). Using the Violence Risk Scale – Sexual Violence Risk Assessments: Updated Risk Categories and Recidivism Estimates From a Multisite Sample of Treated Sexual Offenders. *American Psychological Association*. Vol. 30(7), 941–955. DOI:10.1037/pas0000538.
97. Payne, J. (2007). Recidivism in Australia: findings and future research. *Australian Institute of Criminology*. ISSN:1326-6004
98. Petersilia, J. (2003) When Prisoners Come Home: Parole and Prisoner Reentry. *Oxford, England: Oxford University Press*.
99. Petersilia, J. (2011). Beyond the prison bubble. *Wilson Quarterly*. Vol. 35(1) 50–55. DOI:10.2307/41001069
100. Plotnikoff, R. C., Nigginbotham, N. (2002). Protection Motivation Theory and exercise behavior change for the prevention of coronary heart disease in a high-risk, Australian representative community sample of adults. *Psychology, Health and Medicine*. Vol. 7(1), 87-98.
101. Pressman, S. D., Cohen, S. (2005). Does Positive Affect Influence Health?. *Psychological Bulletin*. 131(6), 925–71.
102. Ripollés, J. L. D. (2011). La dimensión inclusión/exclusión social como guía de la política criminal comparada. *Revista electrónica de ciencia penal y criminología*. 13: p. 1-36
103. Ritter – Williams, D., Antonopoulos, G. (2019). A phenomenological study of employer perspectives on hiring ex – offenders. *Cogent Social Science*. 5: 1571730, DOI:10.1080/23311886.2019.1571730

104. Ronel, N., & Elisha, E. (2011). A different perspective: Introducing positive criminology. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, Vol. 55(2), 305-325. DOI: 10.1177/0306624X09357772
105. Ronel, N., & Toren, Y. T. (2012). Positive victimology—An innovation or “more of the same. *Temida*. Vol.15(2), 171-180. DOI: 10.2298/TEM1202171R
106. Ronel, N., Frid, N., & Timor, U. (2013). The practice of positive criminology: A Vipassana course in prison. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*. Vol. 57, 133-153. DOI:10.1177/0306624X11427664
107. Rossman, S. B., Roman, J. K., Zweig, J. M., Rempel, M., & Lindquist, C. H. (2011). The multi-site adult drug court evaluation: The impact of drug courts. *Washington, DC: Justice Policy Center, Urban Institute*.
108. Sakalauskas, G. (2012). Nuteistųjų ir grįžusiųjų iš įkalinimo įstaigų integracijos modelis. *Teisės instituto mokslo tyrimai, 10 tomas*.
109. Sampson, R. J., & Laub, J. H. (1997). A life course theory of cumulative disadvantage and the stability of delinquency. *Advances in Criminological Theory*. 7, 133–161.
110. Schartmueller, D. (2020). A home is more than a roof over your head: Post – prison reintegration challenges in Austria. *European Journal of Probation*. 1-17. DOI: 10.1177/2066220320908252
111. Shaffer, D. K. (2011). Looking inside the black box of drug courts: A meta-analytic review. *Justice Quarterly*. 28, 493-521. DOI: 10.1080/07418825.2010.525222
112. Simourd, D. J., Olver, M. E. (2002). The Future of Criminal Attitudes Research and Practice. *Criminal Justice and Behavior*. Vol. 29(4), 427-446. DOI:10.1177/0093854802029004005
113. Smith, P., Gendreau, P., Goggin, C. (2002). The Effects of Prison Sentences and Intermediate Sanctions on Recidivism: General Effects and Individual Differences. *Ottawa, Canada: Solicitor General Canada*.
114. Spaaij R. (2009). The social impact of sport: Diversities, complexities and contexts, sport in society: Cultures. *Commerce, Media, Politics*. Vol. 12 (9), 1109-1117. DOI: 10.1080/17430430903137746
115. Stahler, G. J., Mennis, J., Belenko, S., Welsh, W. N., Hiller, M. L., & Zajac, G. (2013). Predicting recidivism for released state prison offenders: Examining the influence of individual and neighborhood characteristics and spatial contagion on the likelihood of reincarceration. *Criminal Justice and Behavior*. 40, 690-711. DOI:10.1177/0093854812469609

116. Stansfield, R., Mowen, T. J., O'Connor, T., Boman, J. H. (2017). The Role of Religious Support in Reentry: Evidence from the SVORI Data. *Journal in Research in Crime and Delinquency*. Vol. 54(1) 111-145, DOI: 10.1177/0022427816657578.
117. Taylor, C. J. (2016). The Family Role in the Reintegration of Formerly Incarcerated Individuals: The Direct Effects of Emotional Support. *The Prison Journal*. Vol. 96(3) 331–354, DOI: 10.1177/0032885516635085.
118. Tewksbury, R., Connor, D. P. (2012). Incarcerated Sex Offenders Perceptions of Family Relationships: Previous Experiences and Future Expectations. *Western Criminology Review*. Vol. 13(2):25-35
119. Thomas, J., Zaitzow, B. H. (2006). Conning or Conversion? The Role of Religion in Prison Coping. *The Prison Journal*. Vol. 86 (2), DOI: 10.1177/0032885506287952
120. Timofeeva, E. A. (2019). Foreign Prison Experience Resocialization of Prisoners. Problems of Enterprise Development: *Theory and Practice*. DOI: 10.1051/shsconf/20196212004
121. Tollenaar, N., van der Haijden, P. G. M. (2019). Optimizing predictive performance of criminal recidivism models using registration data with binary and survival outcomes. *PLoS ONE*. Vol. 14(3). DOI:10.1371/journal.pone.0213245
122. Topalli, V., Brezina, T., Bernhard, M. (2012). With God on my side: The paradoxal relationship between religious belief and criminality among hardcore street offenders. *Theoretical Criminology*. Vol. 17(1), 49 –69. DOI: 10.1177/1362480612463114
123. United Nations Office Drugs and Crime (2018). Introductory Handbook on The Prevention of Recidivism and the Social Reintegration of Offenders. Vienna.
124. United Nations Office on Drugs and Crime (2006). Criminal Justice Assessment Toolkit. *New York: United Nations*.
125. United Nations Office on Drugs and Crime. (2018). Introductory Handbook on the Prevention of Recidivism and the Social Reintegration of Offenders.
126. Urbaniok, F., Endrass, J., Rossegger, A., Noll, T., Gallo, W. T., Angst, J. (2006). The prediction of criminal recidivism: The implication of sampling in prognostic models. *Eur Arch Psychiatry Clin Neurosci*. 257, 129–134. DOI 10.1007/s00406-006-0678-y.
127. Ustinavičiūtė, L. (2012). Lietuvos teisės pažeidėjų rizikos veiksnių, susijusių su pakartotiniu nusikalstamumu, analizė. Daktaro disertacija. *Mykolo Romerio universitetas*. ISBN 978-9955-19-477-4

128. Ustinavičiūtė, L., Laurinavičius, A., Žukauskienė, R., Bandzevičienė, R. (2010) Kriminogeninių rizikos veiksnių palyginimas skirtingose Lietuvos teisės pažeidėjų grupėse. *Socialinių mokslų studijos, mokslo darbai*. No. 4(8), 39-54.
129. Ustinavičiūtė, L., Žukauskienė, R., Laurinavičius, A. (2009). Lietuvos nuteistųjų pakartotinio nusikalstamumo rizikos veiksniai: OASys metodikos diskriminantinio validumo analizė. *Mykolo Romerio universitetas*. 4(4), p. 339–356.
130. Vaccarino, F., Comrie, M. (2010). Pathway to rehabilitation—Prisoners’ use of a public library. *The Australian Library Journal*. 59, 170-179. DOI:10.1080/00049670.2010.1073 6022
131. Vaičiūnienė, R., Viršilas, V. (2017). Laisvės atėmimo vietose taikomų socialinės reabilitacijos priemonių sistemos analizė, probleminiai taikymo aspektai. *Lietuvos teisės institutas*. ISBN 978-9986-704-49-2.
132. Vaičiūnienė, R., Viršilas, V. (2018). Socialinės reabilitacijos priemonių taikymo laisvės atėmimo vietose analizė: esamos praktikos tobulinimo perspektyvos. *Lietuvos teisės institutas*. ISBN 978-9986-704-54-6.
133. Van Hout, M. C., Phelan, D. (2014). A Grounded Theory of Fitness Training and Sports Participation in Young Adult Male Offenders. Vol. 38(2), 124–147. DOI: 10.1177/0193723513520012
134. vanBeest, I., Williams, K. D. (2006). When Inclusion Costs and Ostracism Pays, Ostracism Still Hurts. *Journal of Personality and Social Psychology*. 91(5), 918–28
135. Visher, C. A., & Mallik-Kane, K. (2007). Reentry experiences of men with health problems. In R. B. Greifinger, J. Bick, & J. Goldenson (Eds.), *Public health behind bars: From prisons to communities* (pp. 434-460). *New York, NY: Springer*.
136. Visher, C. A., Winterfield, L., Coggeshall, M. B. (2005). Ex-offender employment programs and recidivism: A meta-analysis. *Journal of Experimental Criminology*. (1), 295–315. DOI: 10.1007/s11292-005-8127-x
137. Wakefield, S., & Uggen, C. (2010). Incarceration and stratification. *Annual Review of Sociology*. 36, 387-406. doi:10.1146/annurev.soc.012809.102551
138. Wakefield, S., & Uggen, C. (2010). Incarceration and stratification. *Annual Review of Sociology*. Vol. 36, 387-406. DOI:10.1146/annurev.soc.012809.102551
139. Wang, X., Hay, C., Todak, N. E., Bales, W. (2014). Criminal, Propensity, Social Context, and Recidivism: A Multilevel Analysis of Interactive Relationships. *Criminal Justice and Behaviour*. Vol. 41(3), 300–317. DOI: 10.1177/0093854813507055

140. Ward, T., Stewart, C. (2003). Criminogenic needs and human needs: a theoretical model. *Psychology, Crime and Law*. Vol. 9(2), pp. 125–143.
141. Welsh, B. C., Farrington, D. P. (2012). *The Oxford Handbook of Crime Prevention*. Oxford University Press.
142. Wilson, J. L., Bandyopadhyay, S., Yang, H., Cerulli, C., Morse, D. S. (2017). Identifying Predictors of Substance Use and Recidivism Outcome Trajectories Among Drug Treatment Court Clients. *Criminal Justice and Behaviour*. Vol. 45 (4), 447–467. DOI:10.1177/0093854817737806
143. Wo, J. C., Park, J. (2019). Places not Cases? Rethinking Probation: The Effects of Nonprofit Organizations on Rearest Rates of Probationers. *Crime and Delinquency*. Vol. 65(5), 657–680. DOI: /10.1177/001128718788046
144. Woessner, G., Schneider, S. (2013). The role of self – control and self – esteem and the impact of early risk factors among violent offenders. *Criminal Behaviour and Mental Health*. 23: 99–112, DOI: 10.1002/cbm.1863
145. Wormwith, J. S., Althouse, R., Simpson, M., Reitzel, L. R., Fagan, T. J., & Morgan, R. D. (2007). The rehabilitation and reintegration of offenders: The current landscape and some future directions for correctional psychology. *Criminal Justice and Behavior*, 34, 879–892.
146. Wright, R., Topalli, V. (2011). Choosing street crime. In: Cullen, F. and Wilcox, P. (eds). *The Oxford Handbook of Criminological Theory*. Oxfordshire: Oxford University Press.
147. Zadro, L., Williams, K. D., Richardson, R. (2004). How Low Can You Go? Ostracism by a Computer Is Sufficient to Lower Self-Reported Levels of Belonging, Control, Self-Esteem and Meaningful Existence. *Journal of Experimental Social Psychology*, 40(4),560–67.
148. Zapryanova, M. (2014). The Effects of Time in Prison and Time on Parole on Recidivism. *Mimeo*.
149. Žydzūnaitė, V., Sabaliauskas, S. (2017) *Kokybiniai tyrimai: principai ir metodai*. ISBN: 9785415024575
150. Žukauskienė, L., Viršilas, V., Farbring, C.A. (2017). Opportunities of socio-educational assistance to individuals serving alternative to imprisonment sentences: the programme „behaviour-conversation-change“ application analysis. *Proceedings of the International Scientific Conference*. Vol(3), 307-321

SANTRAUKA

Šio darbo tikslas yra išanalizuoti asmenų, išėjusių iš įkalinimo įstaigos subjektyvų patyrimą ir išskirti sėkmingos reintegracijos į visuomenę veiksnius. Tyrime dalyvavo 8 sėkmingai į visuomenę reintegravęsi nuteistieji nuo 28 iki 65 metų. Tyrimui atlikti pasirinktas kokybinio tyrimo metodas. Informacijos surinkimui buvo pasitelktas pusiau struktūruotas interviu. Išanalizuoti duomenis, buvo naudotas pagal V. Braun ir V. Clarke (2006) indukcinės teminės analizės metodas.

Atlikus duomenų analizę buvo išskirtos 6 temos: socialinis pastiprinimas/palaikymas, atsiribojimas nuo praeities, kritinis įvykis (lūžis), ryšys su aukštesniąja jėga, pasaulėžiūros pokyčiai, užimtumas. Išsiaiškinta, jog tiriamiesiems ypatingai svarbus palaikantis santykis su artimaisiais, įsitraukimas į socialines bendruomenes, stiprus ryšys su Dievu taip pat, užimtumas, kuris gali būti skaitymas, fizinis aktyvumas ar įsidarbinimas. Tiriamųjų gyvenime svarbią įtaką turėjo tiek teigiami, tiek neigiami išgyvenimai: kriminalinių ryšių nutraukimas, atsisakymas psichoaktyvių medžiagų vartojimo, sutrikusi sveikata, praradimo baimė, turto bei artimųjų praradimas ar šeimos narių gimimas. Pastebima, kad sunkūs išgyvenimai darė įtaką tiriamųjų pasikeitusiam teigiamam požiūriui į gyvenimą bei žmones.

Raktiniai žodžiai: nuteistųjų reintegracija, sėkminga reintegracija, subjektyvūs išgyvenimai.

SUMMARY

The aim of the study is to analyse subjective behaviour and positive reintegration into society of people who have left the prison. There were 8 ex – offenders in the study, aged from 29 to 65 who successfully reintegrated into society. The study was based on qualitative analysis and semi – structured interviews were used. The data was analysed using method of inductive thematic analysis developed by V. Braun and V. Clarke in 2006.

The 6 themes focused on for analysis were: social support, detachment from the past, a dislocation in life, relationship with Higher Power, changes in worldview and occupation. It was found that connection with relations were vitally important for ex – offenders. Additionally, reintegration through social communities, a strong religious belief and also occupations like reading, physical activity or a job. The ex – offenders were influenced by both positive and negative experiences such as: alienation from criminal relations, stopping themselves using psychotropic substances, health issues, fear of family loss or livelihood as well as the birth of a new family member. It is noticeable that severe experiences made a major impact on ex - offenders attitudes towards life and other people.

Key words: reintegration of offenders, successful reintegration, subjective experiences.

SUTIKIMAS DALYVAUTI TYRIME

Aš,

.....,
sutinku dalyvauti Mykolo Romerio universiteto Psichologijos instituto studentės Augustinos Čereškienės baigiamojo magistro darbo tyrime, skirtame ištirti nuteistųjų, sėkmingai reintegravusių į visuomenę, patyrimą.

Aš esu supažindintas/-a su šio mokslinio tyrimo projektu ir man buvo paaiškintas mano dalyvavimo šiame projekte tikslas.

Dalyvauju savanoriškai;

Suprantu, kad dalyvaudamas/-a tyrime turėsiu atsakyti į tyrėjo klausimus;

Turiu teisę neatsakyti į bet kurį klausimą;

Buvau informuotas/-a ir sutinku, kad mano interviu būtų įrašomas balso įrašytuvu.

Buvau supažindintas/-a su konfidencialumo ir anonimiškumo užtikrinimo galimybėmis ir man buvo pažadėta, kad mano tapatybė nebus atskleista, tyrimo metu gauti duomenys bus panaudoti tik moksliniais tikslais, tyrimo metu įrašyta medžiaga bus prieinama tik su tyrimu susijusiems asmenims ir viešai neplatinama.

Neprieštarauju, kad mano pasisakymai tyrimo metu, nenurodant mane identifikuojančių duomenų (tikrojo vardo, pavardės ir kitų asmeninių duomenų), būtų cituojami baigiamajame magistro darbe ir galimuose moksliniuose straipsniuose.

Parašas.....

Data.....

PRIEDAS B. Duomenų analizės pavyzdžiai

28Aš: mhm..

29Albert: *nes vistiek reikia gvent kaip nors. Su žmona ir planavom, aš su žmona „apsiženijau“ būdamas 30kalėjime. Nu, Alyt.. Alytaus pataisos namuose. Tai vistiek kažkaip tai pergveni iš kur tuos pinigūs.. Nors žmona 31dirbdavo, nu bet vistiek nesėdėsi gi ten pas žmoną, kaip sakant, ant sprando. Dėl to irgi taip.. A ko iš karto 32griebtis? Žinai vis kažkokio tai darbo. Nu.. Tai va dėl to labiausiai bijodavau, nu viduj, ta prasme. Nu nežinau 33kaip paaiškint, nu bet va toks jausmas. Nu kaip tik išeidavau visą laik – tylumoj kažkaip tais. Kažkaip tais.. Čia 34daug laiko reikia, kad, nu priprast, ne tai, kad.. Kartais po mėnesio gal daugiau. Metai, biškį daugiau, va ten 35jau pradėjau biškį įsimint, gal viskas bus gerai. Bet iš tikrųjų ir dabar nežinau čia kaip.. Visa praėjus blogis, 36tai žinot, tai jeigu koks konfliktas kilis tai.. jau viskas. Nu biškį pergveni, jaudiniisi taip, bijai. Ta prasme, ir 37viskas. Paskui..*

38Aš: *o papasakokit apie savo.. nežinau, kaip jautėtės ir ką galvojot tik išėjęs iš pataisos įstaigos? Tai čia ar, 39ar.. Tai ar čia tik tai buvo ta baimė tokia, kad dėl kitų žmonių, dėl darbo?*

40Albert: *M.. sunku net ir papasakot ką čia.. (atsidūsta). Kaip čia apibūdint jum, net nežinau. Nu ką, nu iš 41pradžią aišku, į euforiją tokią, nu, pagaliau aš laisvėj, viskas. Planų kaip atsprąsant, kaip pas Hitlerį: tą 42darysiu, tą darysiu, ten tą pakeisiu. Bet iš tikrųjų nėra lengva pakeist, jeigu nėra palaikymo kažkokio. Ar iš 43artimesnio.. nu joo.. skaityk, nu, tai aš dėkingas dabar skaityk žmonai, nes jinai tikrai palaikė, nedavė musirist 44ten kažkur tai, ramindavo. Nes šaip ir.. kaip ir manim ir mama buvo tokia musivvlusi. Nes kaip ir ne pirma karta Pav. B1 Pirminių kodų generavimo pavyzdys*

	Socialinis pasipirinimas/palaikymas	Atsibrėžimas nuo praėjusios	Kritinis lažis (ryškis)	Ryšys su aukštesniąja jėga	Pasaulėžinros pokyčiai	Užimtumas
Albert	<p>„...Bet iš tikrųjų nėra lengva pakeist, jeigu nėra palaikymo kažkokio. Ar iš artimesnio.. nu joo.. skaityk, nu, tai aš dėkingas dabar skaityk žmonai, nes jinai tikrai palaikė, nedavė musirist ten kažkur tai, ramindavo“ (Albert).</p> <p>Artimųjų palaikymas</p> <p>„...Jūs vistiek reikis gvent kaip nors. Su žmona ir planavom, aš su žmona „apsiženijau“ būdamas kalėjime. Nu, Alyt.. Alytaus pataisos namuose“ (Albert).</p> <p>Įtampių santykių išvengimas</p> <p>„...Nu šitai vienam tai netinau, vienam sunku žinot. Būnt, Jeigu vienas bačiaus, tai 100 procentų, kad bačiaus atgal grįžis, iš tikrųjų“ (Albert).</p> <p>Socialinis pasipirinimas</p> <p>„...Jūs žmona labai palaikė ir ten maži ten ir būdavo pas mane irgi ten, ir prokuritai ir kapitai, ten ir užgėrimų tą būdavo.. Nu, kažkaip tai nuramindavo, pakalbėdavo. Laba i atpirai palaikė, labai, iš tikrųjų taip. Žinot, aš iš tikrųjų net nestikėjaus. Vat, kaip susipažinom mes, nu aš sėdėjau dar. Nu galvoju čia tokia, tokie santykiai ten. Pakalbėjim telefonu, čia viskas.</p>	<p>„...Jūs vistiek reikis gvent kaip nors. Su žmona ir planavom, aš su žmona „apsiženijau“ būdamas kalėjime. Nu, Alyt.. Alytaus pataisos namuose“ (Albert).</p> <p>Kriminalinių ryšių nutraukimas</p>	<p>„...[Kai yra, nu žinot, pasakyti avirai: kaip anksčiau kažkaip taip kaip darydavom, pas mano nebūdavo jokios sąžinės grautimo, kažkokio tai nu, nu kad aš galėčiau. Vairiu ir variau kažkaip tai „ai, man čia viskas pofik, tipo šalia visos“. O dabar taip nėra kažkaip. Nu bet irgi, čia ne iš karto atėjo. Gal labiausiai dar paskatino dukra. Kad va kai dukra gimė, irgi. Kažkas tai labai toki dideji suvokimą davė, kad jau jautiesi atsakingesnis gal. Nu čia gal ne kiekvienam žmogui, žinot“ (Albert).</p> <p>Dukros gimimas</p>		<p>„...[Bet kaip.. Nu po biškį, čia irgi, ne, ne, ne iš karto, ten toks, kaip ir avirusas prasidėjo, bet vat po biškį pamąsčiau, kad tikrai vat, nu.. žinot.. kaip čia pasakyt, nu.. nori padėt man. Ir va tada pradėjau su jais avirusat ir.. Ir va taip, kažkaip tai primdavom, ten kažkokį, tai vieną arba kitą sprendimą“ (Albert).</p> <p>Pasikeitęs požiūris į žmones</p>	<p>„...[Jis atspalindavo iš tikrųjų darbe. Aš kai nuvažiuoju, kai pradėtu daryt, nu ten kažką tai, pavyzdžiui, ar ten metalinę roč ar dar kažką – aš kažkaip tai užsimirštu on tada. Nu ten rapti. Nu čia kaip ir pat visus, yra gi tą rūpesčių visokių ten. Ir vat padeda biškį užsimint“ (Albert).</p> <p>Darbas</p>

Algimantas	<p>„...[Prieš šitai metas susipažinau su moterim, su kuria dabar gyvenam mes laimingai“ (Algimantas).</p> <p>Įtampių santykių išvengimas</p> <p>„...[Čia buvo kalintis globos bendrija, Paneris delimit. Ten Milda vadovė, Jonas burmininkas.. Aš tuojau ten, man davė kambarį, aš, į tą, programą buv.. integracija į visuomenę kalintis. Ten Nyderlandų ta mokykla. Aš tenai prabuvau pusę metų ir išėjau į gyvenimą po pusės metų, išsivomavau kambarį.. paz vieną.“ (Algimantas).</p> <p>Bendruomenės palaikymas</p> <p>„...[Jie ten susirūpino visi baltavot, aš su gitara Dievų šlovimui boklone, man visi ploja, man taip imagu buvo, taip faina. (nušypsoti)“ (Algimantas).</p> <p>Socialinis palaikymas</p> <p>„...[Aš atsimenu reabilitacijos: atsidavau – į veidrodi, galvodavau „kai duosiu į smuklį“ patė, nu toks buvo, bet aš mokiasu mylėt. Dabar aš atsiukiu, vel patiriuis, sakau „Algnuk, gerai atrodau“ (nušypsoti) aš pasakiau sau „gerai atrodau, laikykit“ taip toliau. Suprantat, aš praėj, nes aš praėjat tas programą aš, gi buvau ten“ (Algimantas).</p>	<p>„...[Aš čia po Filijų vaikinais, čia taigi visi broliai, „bratva“ visa – sėdję, paleistuoti, narkotikai valdo, alkoholis. Aš melniausi aš juos. Kabina – iš kontenerio tilando – aš apkabini. Sakau yra išsigėbėjimas, yra kelias, eikit sakau“ (Algimantas).</p> <p>Kriminalinių ryšių nutraukimas</p> <p>„...[Čia mane kvietė tie „princiai“, bet aš, nu mes kartu augom visi, aš sakau aš, kalėjime nebūčiau, aš savo.“ (Algimantas).</p> <p>Krimin. ryšių nutraukimas</p> <p>Aš apkabindavom juos, pasitrukėdavom, bet man nepobėliai. Aš per perį paplodavau, sakau: „aš einu, man yra..“ Aš melsdavau į bažnyčią guleistogomom, pasidėdavau. Į jį atkai bažnyčią, į protestantais nueidavau, vėnu.“ (Algimantas)</p> <p>Krimin. ryšių nutraukimas</p> <p>„...[Suprantat, labai sunku buvo pakviest, aš praėj, aš praėjat tas programą aš, gi buvau ten“ (Algimantas).</p>	<p>„...[Jūs buvau praradę viską – visą gyvenimą praradom, suprantat, aš geriau, aš buvau.. „mafiocaz“ bet vadinu dabar: „mafijozis“ buvau, po to kalinys, dabar kalinys Kristijus, nes mano gyvenimas taip susiklostė, nes jis man davė naują gyvenimą“ (Algimantas)</p> <p>Praradimas</p> <p>„...[Bet žinot kaip pradėjau, narkotikų atstakimas, rūkyt, viską nerūkiant, bet užvaldė alkoholis. Progriavim viską – turus progriavim, namų progriavim, šeimų progriavim. Dabar sūnų palaidojau prieš žm.. bgt, čia tokia Dievo valia aš skaitau, pašmė jis..“ (Algimantas).</p> <p>Turto ir artimųjų praradimas</p> <p>„...[2000m, aš buvau invaidas antras grupės, aš negalėjau nuo šemės atsipausti. Suėdė viską aš kaip pradėjau gert, žinot, niekam nebereikalingas. Aš buvau susijęs su žmona“ (Algimantas).</p>	<p>„...[Aš 2006m., kai atvažiavo kardinolas Baškyje į pataisos namuose, kur sūdarysta dabar, kolonija ta, Razių gatvė – aš ten įėjau“ (Algimantas).</p> <p>„...[Jėzų vertiau, kažkas penkis valandas – visą naktį melniau, sakau: „Dieve, duok man naują širdį, naują gyvenimą“ sakau, aš visą gyvenimą tau tarnausiu“ ir Dievas išgėro“ (Algimantas).</p> <p>„...[Pačias aš Dievų šaukiu, man reikis kietai save, suprantat, mes Dievas sakė: „neatsimė pakeist šio pasaulio, pasikeist patė“, nes aš šventą raštį skaityt pradėjau“ (Algimantas).</p> <p>„...[Bet aš nuo to metis įėjau. Aš skaitau naujas gimimas 2006m. – aš gimiau iš naujo.“ (Algimantas)</p> <p>„...[Jo čia reikėjo šventą raštį aš pradėjau skaityt – Naujų Testamentą. Perskaičiau evangelijas visas keturias, nu galvoju „marazmus“ rado čia, galvoji naujus planus. Nu mano nuqtymas buvo toks, visas progertas.. „Prakafiuota“, prarūkyta. Bet negalim, man širdis tik šaukė. Aš negalim, per naktį perskaičiau Testamentą. Atsimenu atzverčiau.. „Homaz meliet“ paralytas, žinai. Paskutiniaisiai vėnuos laikė“ (Algimantas).</p>	<p>„...[Jūs mokius mylėt, kur nemokėjau anksčiau. Anksčiau buvo rankos į ta ynaų (parodo delmas mušėmą į save) – viskas mano, o dabar aš moku mylėt“ (Algimantas).</p> <p>Pasikeitęs požiūris į žmones</p> <p>„...[Mane Dievas išmokė mylėt, priimt toki žmogų koks yra. Aš galvoj melniau, bet aš nerispeisiu (nustjuokiu), pakliavom vistiek, mes aš negalim pakeist žmogaus, aš tik, tai jis gali pakeist. Svarbu muokliam bti“ (Algimantas).</p> <p>Pasikeitęs požiūris į žmones</p> <p>„...[Aš šaukiuosi, aš šaukiuosi ir šitai mano gyvenimas pasikeitė. Aš esu dabar patė laimingiausias. Mane gali keist, baltas“ (Algimantas).</p>	<p>„...[Aš pradėjau sportot, aš buvau, nu.. „kazymas“ kaip sakė, „krietas“ žinai zomą, man pėda prieš kitas, žinai“ (Algimantas).</p> <p>„...[Jis pradėjau bėgot dabar aš moku nematyti „šlangas“ tapoty. Dabar kaip būliau galiu kalmas nuverst suprantat..“ (Algimantas).</p> <p>Fizinis aktyvumas</p> <p>„...[Aš va taip va pradėjau gyventi, visą laiką vat.. Bėgiodavau krosų prie katėdros. Atsimenu on kelio atsiti.. ant šemės atsidėdavau ir tokių skėrių užsivirgė visą laiką, bėgdavau, o čia žinote ein“ (Algimantas).</p> <p>Fizinis aktyvumas</p> <p>„...[Aš mio.. bet aš suprantot dirbon. Aš rankas turui – suprantat aš remontas darydavau, viską aš.. Nuo pat. Nes aš naujau į tą bendriją, ten likat – darby, viską ten. Viena broliis ten sūbulau bti. Būtu ten“ (Algimantas).</p>
------------	--	---	---	--	---	--

Pav. B2 Kodų grupavimas į temas

PRIEDAS C. Asmenų išėjusių iš įkalinimo įstaigos pakartotinio sulaikymo, pakartotinio teistumo bei pakartotinio įkalinimo lygis bei laikotarpis

Šalis	Metai	Kohortos dydis	Laikotarpis	Pakartotinis sulaikymas	Pakartotinis teistumas	Pakartotinis įkalinimas
Australija	2014-2015	-	2 metai		53%	45%
Austrija	2013	7.185	1 metai		15%	
			2 metai		26%	
			3 metai		32%	
			4 metai		36%	
Kanada - Ontario	2014-2015	2.610	2 metai		35%	
Kanada - Quebec	2007-2008	9.483	2 metai		55%	43%
Čilė	2010	20.625	2 metai		39%	
Danija	2013	3.904	6 mėnesiai		36%	
			1 metai		51%	
			2 metai		63%	
Estija	2013-2014	-	1 metai	37%	16%	
			2 metai	59%	35%	
	2011-2012		5 metai	76%	58%	
Suomija	2005	4.507	2 metai		36%	
Prancūzija	2004	78.580	1 metai		26%	
			2 metai		40%	
			3 metai		48%	
			4 metai		54%	
			5 metai		58%	
			6 metai		61%	
Vokietija	2007	26.602	3 metai		46%	
Islandija	2009-2011	322	2 metai		27%	
Airija	2010	9.339	3 metai		45%	

Italija	2001-2009	479 (imtis)	3 metai	28% (24%-32%)	
Izraelis	2008	6.724	1 metai		18%
			2 metai		28%
			3 metai		34%
			4 metai		38%
			5 metai		41%
Latvija	2009	442 (imtis)	29 mėnesiai	50% (45%-55%)	
Olandija	2013	31.168	1 metai	35%	
			2 metai	46%	
			3 metai	51%	
Naujoji Zelandija	2015-2016	-	1 metai	46%	32%
			2 metai	61%	43%
Norvegija	2005	8.788	2 metai	20%	
Singapūras	2015	-	2 metai	24%	
Pietų Korėja	2013	22.121	3 metai		25%
Ispanija - Catalonia	2010	3.414	3.5 metai		30%
Švedija	2011	7.738	1 metai	51%	
			2 metai	61%	
			3 metai	65%	
UK: E/W	2015-2016	61.410	1 metai	48%	
UK: N. Airija	2014-2015	1.417	1 metai	37%	
UK: Škotija	2015-2016	6.295	1 metai	43%	
JAV	2005	401.288	1 metai	44%	
			2 metai	60%	
			3 metai	68%	
			4 metai	74%	
			5 metai	77%	

			6 metai	80%		
			7 metai	81%		
			8 metai	82%		
			9 metai	83%		
JAV (23 valstijos)	2012	392.130	1 metai			23%
			2 metai			32%
			3 metai			37%
JAV – Šiaurės Karolina	2013	13.873	1 metai	31%	11%	12%
			2 metai	48%	26%	21%
JAV - Oregonas	2014	4.357	1 metai	40%	23%	7%
			2 metai	51%	36%	14%
			3 metai	57%	43%	19%

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

2020 - 04 - 27
Vilnius

Aš, Mykolo Romerio universiteto (toliau – Universitetas),

Psichologijos instituto, Taikomosios kriminalinės psichologijos programos
(*fakulteto / instituto, programos pavadinimas*)

Studentas (-ė) Augustina Čereškienė,
(*vardas, pavardė*)

patvirtinu, kad šis magistro baigiamasis darbas

„LAIVĖS ATĖMIMO BAUSMĘ ATLIKUSIŲ ASMENŲ SĖKMINGOS REINTEGRACIJOS
VEIKSNIAI: SUBJEKTYVAUS PATYRIMO ANALIZĖ“:

1. Yra atliktas savarankiškai ir sąžiningai;
2. Nebuvo pristatytas ir gintas kitoje mokslo įstaigoje Lietuvoje ar užsienyje;
3. Yra parašytas remiantis akademinio rašymo principais ir susipažinus su rašto darbų metodiniais nurodymais.

Man žinoma, kad už sąžiningos konkurencijos principo pažeidimą – plagijavimą studentas gali būti šalinamas iš Universiteto kaip už šiurkštų akademinės etikos pažeidimą.

_____
(*parašas*)

Augustina Čereškienė
(*vardas, pavardė*)